

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 15 2022

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України В. Зеленський у звільненому Херсоні3

Виступ Президента України В. Зеленського на саміті G204

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Загальноєвропейський і український контекст візиту канцлера ФРН О. Шольца в Китай в оцінках експертів10

Горова С.

Екосистема України під прицілом триваючої війни18

Тарасенко Н.

Підсумки проміжних виборів у США в контексті подальшої підтримки України: оцінки експертів23

Аулін О., ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Туреччина відновлює домінування в Причорномор'ї.....33

Економічний ракурс

Кулицький С.

Економіко-політичні загрози міжнародній підтримці України в захисті від повномасштабної воєнної агресії Росії

(Закінчення. Початок див. у № 13–14)39

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України54

Сучасні дослідження та розробки академічної науки60

Наукові видання НАН України69

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки70

Астрономічна наука72

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Каращук О.

Бібліотеки в розвитку інформаційної системи

вітчизняного інформаційного простору (на прикладі

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)73

Коротко про головне

Президент України В. Зеленський у звільненому Херсоні

В. Зеленський узяв участь у піднятті Державного прапора України у звільненому Херсоні.

Під час робочої поїздки до деокупованого Херсону Президент України В. Зеленський узяв участь у церемонії підняття Державного прапора на центральній площі міста.

Він подякував українським військовим, які брали участь у звільненні Херсонщини, і зазначив, що для нього честь бути сьогодні разом з ними в українському Херсоні. «Від цього дуже тепло на серці, на душі. Хочу подякувати вам за те, що ви такі є і що повертаєте Україну на Херсонщину. Повертаємо наші Збройні сили, нашу державу, наш прапор», – зазначив глава держави.

Водночас В. Зеленський зауважив, що російські війська залишили на Херсонщині велику кількість зруйнованих будинків та інших споруд, пошкоджені комунікації, розстріляні автомобілі. «Це те, що наробила Російська Федерація в нашій державі, показала всьому світові, що вона може вбивати. Але всі ми, наші Збройні сили, наша Нацгвардія, розвідка показали, що вбити Україну неможливо», – наголосив Президент.

Глава держави й усі присутні вшанували хвилиною мовчання пам'ять тих, хто загинув заради звільнення Херсонщини.

Біля будівлі Херсонської обласної держадміністрації було урочисто піднято Державний прапор України. Пролунав Державний гімн.

В. Зеленський поспілкувався з жителями Херсону, які впродовж місяців демонстрували стійкість і вірили в повернення України.

Під час зустрічі з представниками ЗМІ Президент закликав їх розповісти всьому світові про те, як херсонці жили в окупації.

Водночас глава держави зауважив, що на території області потрібно дотримуватися заходів безпеки, адже росіяни замінували багато об'єктів. «Зараз іще працюють відповідні служби, проводиться розмінування, тому потрібно бути обережними. Оскільки вже є декілька випадків поранення та загибелі людей», – зазначив він.

В. Зеленський також наголосив, що в Херсоні тривають роботи з відновлення електропостачання та ліній зв'язку (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 14.11).*

Виступ Президента України В. Зеленського на саміті G20

«Україна завжди була лідером миротворчих зусиль. ...Якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями», – зазначив Президент України на саміті G20.

«Шановний пане Президенте Відодо!

Дорогі колеги! Світова більшість, яка з нами!

Я звертаюся до вас зараз українською мовою, але в кожного з вас на столі є наші пропозиції вашою мовою. Це прояв поваги до вас.

Щойно я повернувся до нашої столиці. Повернувся з міста Херсона.

Херсон – це одне з найважливіших міст півдня нашої країни і єдиний обласний центр, який Росії вдалося захопити після 24 лютого. І ось Херсон уже вільний.

Що це означає? Ця визвольна операція наших сил оборони є для України аналогією до багатьох битв минулого, які були переломними моментами у війнах. Вони символізували такі зміни, після яких люди вже знали, чия буде перемога, хоча ще їй доводилося воювати заради неї. Це як, наприклад, D-Day – висадка союзників у Нормандії. Вона ще не була крапкою в боротьбі проти зла, але вже визначала увесь подальший перебіг подій. Саме це ми відчуваємо зараз. Зараз, коли Херсон вільний.

Щоб звільнити всю нашу землю від рашистів, нам доведеться воювати ще деякий час... Воювати! Але якщо перемога все одно буде за нами, і ми в цьому впевнені, то хіба не варто спробувати реалізувати нашу формулу миру, щоб усе ж зберегти тисячі життів і вберегти світ від нових дестабілізацій?

Ось чому я хочу представити наше бачення шляху до миру – як його реально досягти. І не тільки для нас, а й для всіх вас, ваших союзників і партнерів.

У своєму виступі у вересні цього року на сесії Генеральної Асамблеї ООН я представив українську формулу миру. Формулу миру для світу.

Якраз тоді, коли світ сподівався на відновлення після ударів пандемії, російська війна спровокувала цілу серію нових глобальних ударів. Це треба зупиняти!

Є набір рішень, які потрібно реалізувати. І я хочу, щоб розмова про це була публічною, а не залаштунковою. Я хочу, щоб це обговорювалося конкретно, а не широкими мазками. Можливо, я заберу для цього трохи більше часу, ніж передбачено регламентом. Але питання миру цього варте.

Я хочу, щоб ця агресивна російська війна закінчилася справедливо й на основі Статуту ООН і міжнародного права, а не “абияк” – за влучним формулюванням пана Генерального секретаря ООН А. Гутерріша.

Не варто пропонувати Україні компроміси із совістю, суверенітетом, територією та незалежністю. Ми поважаємо правила, і ми – люди слова. Україна завжди була лідером миротворчих зусиль, і світ це бачив. І якщо Росія каже, що нібито хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями.

Очевидно, що словам Росії довіряти неможливо, і не буде жодних “Мінськів-3”, які Росія порушить одразу ж після укладення.

Якщо ж відповідних дій для відновлення миру не буде, то це означає, що Росія просто хоче вкотре обманути всіх вас, обманути світ і заморозити війну якраз тоді, коли її поразки стали особливо відчутними.

Ми не дамо Росії перечекати, наростити сили, а потім розпочати нову серію терору та глобальної дестабілізації. Впевнений, що саме зараз треба й можна зупинити руйнівну російську війну.

Отже, пропозиції України.

Перше – радіаційна та ядерна безпека.

Ніхто не має права шантажувати світ радіаційною катастрофою. Це аксіома.

Але на очах у всього світу Росія перетворила нашу Запорізьку атомну станцію на радіаційну бомбу, яка може вибухнути будь-якої миті. Куди ж піде радіаційна хмара? Можливо, на територію ЄС. Можливо, в Туреччину. Можливо, на Близький Схід. Я вважаю злочинною навіть гіпотетичну можливість такого сценарію!

Радіаційна безпека має бути відновлена. МАГАТЕ вже надала відповідні рекомендації, підтверджуючи всі ті ризики, про які ми неодноразово говорили. Тож Росія повинна негайно вивести з території Запорізької АЕС усіх своїх бойовиків. Станція має бути негайно передана під контроль МАГАТЕ та українського персоналу. Має бути негайно відновлене нормальне підключення станції до енергомережі, щоб ніщо не загрожувало стабільності реакторів.

Ми запропонували направити місії МАГАТЕ на всі українські атомні станції – їх чотири, загалом 15 атомних блоків. Плюс Чорнобильська станція, яка зупинена й законсервована. Такі місії можуть верифікувати, що справді припинена будь-яка ворожа активність проти українських атомних об’єктів.

Чи довго реалізовувати це? Росія може вже завтра розпочати демілітаризацію Запорізької АЕС, якщо справді готова відновити порушену нею радіаційну безпеку.

Те саме стосується божевільних погроз ядерною зброєю, до яких вдаються російські посадовці. Немає й не може бути жодних виправдань ядерному шантажу. І я дякую вам, шановні G19, за те, що ви це чітко підтверджуєте. Але, будь ласка, застосуйте всю вашу міць, щоб змусити Росію відмовитися від будь-яких погроз ядерною зброєю. Підставою для таких зусиль може бути Будапештський меморандум і відповідні можливості держав-підписантів.

Другий виклик – продовольча безпека.

Завдяки потужній участі ООН, Туреччини та інших партнерів ми показали, як співпраця кількох може повернути продовольчу безпеку багатьом. Я вважаю, що наша експортна зернова ініціатива заслуговує на безстрокове подовження, незалежно від того, коли закінчиться війна. Право на їжу – це фундаментальне право кожної людини у світі.

Україна з липня експортувала понад 10 млн т продовольства морським шляхом. Можемо наростити експорт ще на мільйони тонн щомісячно. Для цього я пропоную розширити експортну зернову ініціативу на інші наші порти, зокрема на порти Миколаєва та Ольвія в Миколаївській області.

Також закликаю всі країни, зокрема ваші країни, шановні лідери G19, приєднатися до нашої ініціативи з допомоги продовольством найбільш бідним. Ця ініціатива – Grain From Ukraine – уже нами започаткована. І перше судно “Nord Vind” виходить в Ефіопію. На борту 27 тис. т пшениці. Це обсяг продовольства для майже 100 тис. людей на рік. Може бути багато таких суден з України, а отже, багато людей у бідних країнах, які врятовані від голоду.

Україна може експортувати цього року 45 млн т продовольства. І хай суттєва частина буде спрямована тим, хто страждає найбільше.

Що конкретно ми пропонуємо? Кожна країна може долучитися з конкретним внеском і стати співтворцем перемоги над голодом і продовольчою кризою.

Третє – енергетична безпека.

Усі ви бачите, на що спрямований зараз російський терор. Це намагання перетворити холод на зброю. На зброю проти мільйонів людей.

Ударами російських ракет та іранських дронів, які використовують окупанти, зруйновано близько 40 % нашої енергоінфраструктури. Щотижнево Росія підбиває наші електростанції, трансформатори, лінії постачання електрики. Супутня мета цього терору – не дати експортувати нашу електрику сусіднім країнам, що могло б значно допомогти їм стабілізувати енергетичну ситуацію та зменшити ціни для споживачів.

Росія зацікавлена в енергокризі. А ми ж усі маємо бути зацікавлені в припиненні терору.

Я дякую всім нашим партнерам, які вже допомогли Україні з постачанням систем ППО і ПРО. Це дає нам змогу збивати частину російських ракет та іранських дронів. Але маємо повністю захистити наше небо. Я прошу вас нарощувати відповідну допомогу!

Ми вже запропонували направити місію експертів ООН на об'єкти критичної енергетичної інфраструктури України для оцінки руйнувань і потреб у відновленні, а також з метою запобігання їх подальшому знищенню. Треба прискорити відправку цієї місії! Це буде конкретний внесок міжнародної спільноти у стабілізацію енергоситуації в Україні та Європі, а отже, і на глобальному енергоринку.

Втім, незалежно від рішень світу, Росія може в будь-який день відмовитися від ударів по українській енергогенерації та по об'єктах, що задіяні в постачанні води й тепла людям. Хай Росія доведе такою своєю відмовою від терору, що справді зацікавлена в поверненні миру.

Маємо зробити й фундаментальний крок для того, щоб енергоресурси більше не використовувалися як зброя. Треба запровадити обмеження ціни на російські енергоресурси.

Якщо Росія намагається позбавити Україну, Європу та всіх споживачів енергії у світі передбачуваності й стабільності цін, відповіддю на це має бути примусове обмеження експортних цін для Росії. Щоб експорт був не вищий собівартості. Це чесно. Якщо забираєш ти, світ має право забрати в тебе.

Четвертий виклик – звільнення всіх полонених і депортованих.

Тисячі наших людей – військових і цивільних – у російському полоні. Їх піддають жорстоким тортурам – це масове знущання!

Крім того, ми поіменно знаємо майже 11 тис. дітей, які були силою депортовані в Росію. Їх розлучають із батьками, знаючи, що в них є родини. А крім цих дітей, є десятки тисяч тих, хто був примусово вивезений і про яких ми знаємо лише опосередковано. Серед них є й діти, чиї батьки були вбиті російськими ударами, а тепер їх утримують у державі-вбивці.

Додайте до цього ще сотні тисяч депортованих дорослих, і ви побачите, яку гуманітарну катастрофу спричинила російська війна.

Додайте ще політв'язнів – українських громадян, яких утримують у Росії та на тимчасово окупованій території, зокрема в Криму.

Маємо звільнити всіх цих людей!

Я хочу зазначити, що ми не знайшли підтримки в Міжнародному комітеті Червоного Хреста. Ми не бачимо, що вони повною мірою борються за доступ до таборів, де утримують українських полонених і політв'язнів, або що вони допомагають шукати депортованих українців. І таке самоусунення – це самознищення Червоного Хреста як організації, яку колись поважали.

Ми не можемо чекати. Тож маємо об'єднатися заради єдиної реалістичної моделі звільнення полонених – всіх на всіх. А також заради звільнення всіх дітей і дорослих, які були депортовані в Росію.

Я дякую партнерам за їхні зусилля, які дали змогу звільнити багатьох українців та іноземних громадян, які були захоплені в російський полон. І хай це ваше лідерство та щире серце інших лідерів, які присутні зараз, допоможуть звільнити й інших українців.

П'яте – виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку.

Друга стаття Статуту ООН дуже чітко все визначає. Все, що порушила Росія цією війною. Тож маємо відновити силу міжнародного права. І без будь-яких компромісів з агресором. Бо Статут ООН не може діяти якось частково, вибірково чи “за бажанням”.

Росія повинна підтвердити територіальну цілісність України в межах відповідних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН і відповідного масиву договірно-правових документів. Це абсолютно конкретно.

Шостий виклик – виведення російських військ і припинення бойових дій.

Є чітке розуміння, як це забезпечити. Росія має вивести всі свої війська та збройні формування з території України. Має бути відновлений контроль України над усіма ділянками нашого державного кордону з Росією. Саме це матиме наслідком реальне й повне припинення бойових дій.

Кожен день зволікання із цим означає нові смерті українців, нові загрози для світу й шалене зростання збитків через продовження російської агресії – збитків для всіх у світі.

Сьоме – справедливість.

Це те, що провокує чи не найбільші емоції. Коли ми звільняємо нашу землю, всюди бачимо одне: Росія залишає по собі катівні та масові поховання вбитих людей.

Так було в Бучі та інших містах півночі країни після окупації. Так було у Харківській області. Те саме ми бачимо зараз і на Херсонщині.

Станом на сьогодні ми маємо повну інформацію щодо 430 дітей, убитих російськими ударами. Тільки дітей! І тільки тих, про кого ми точно все знаємо. А скільки масових поховань на тій території, яка ще досі залишається під контролем Росії? Що ми побачимо в Маріуполі?

Ось чому світ має визнати спеціальний трибунал щодо злочину агресії Росії проти України та створення міжнародного механізму для відшкодування всіх збитків, завданих цією війною. Відшкодування за рахунок російських активів, бо саме агресор повинен зробити все, щоб відновити порушену ним справедливість.

Уже є запропонована нами резолюція Генасамблеї ООН щодо міжнародного механізму компенсації за збитки, спричинені російською війною. Вона проголосована. Ми просимо її застосувати.

Готуємо й другу резолюцію – щодо спецтрибуналу. Прошу вас приєднуватись і підтримати її. Бо немає такого народу на землі, який не цінує справедливість.

Восьмий виклик – це екоцид, потреба негайного захисту природи.

Мільйони гектарів лісу спалені обстрілами. Майже 200 тис. га нашої землі забруднені мінами й снарядами, які не розірвалися. Десятки вугільних шахт затоплені, зокрема й шахта, у якій у 1979 р. був здійснений підземний ядерний вибух... Це шахта “Юнком” у Донецькій області. Вона на окупованій Росією території. Затоплена вже кілька років саме через окупантів. Хоча всім у Москві відомо, яка це загроза не тільки для річок на Донеччині, а й для Азовського моря, а отже, для Чорноморського басейну. Лише деокупація нашої території може створити умови, щоб зняти цю загрозу.

Неможливо точно порахувати обсяг забруднення атмосфери від спалених нафтобаз та інших пожеж... А ще – підірвані споруди, спалені хімічні підприємства, безліч поховань убитих тварин.

Просто уявіть це: унаслідок російської агресії загинули 6 млн свійських тварин. Шість мільйонів! Це офіційні дані. Знищено щонайменше 50 тис. дельфінів у Чорному морі. Тисячі гектарів ґрунту забруднено шкідливими речовинами. Більшість із них – це родючі ґрунти. Були родючі ґрунти.

Минулого тижня на кліматичному саміті у Єгипті я запропонував створити платформу для оцінки збитків доквіллю від війни. Маємо це реалізувати.

Маємо знайти й спільні відповіді на всі екологічні загрози, створені війною. Без цього не буде повернення до нормального, стабільного життя, і відлуння війни ще довго зберігатиметься – у вибухах мін, які забиратимуть життя дітей і дорослих, у забрудненні води, ґрунтів та атмосфери.

Я дякую всім країнам, які вже допомагають нам із розмінуванням. Потрібне термінове нарощування кількості такої техніки та фахівців для цього.

Потрібні також кошти й технології для відновлення очисних споруд.

Це все не просто українська проблема. Це виклик для усього світу.

Наступне, дев'яте, – недопущення ескалації.

Ризик, який є й буде постійно, поки наша безпека не буде гарантована належним чином.

Україна не є членом будь-якого з альянсів. І ця російська війна змогла розпочатися якраз тому, що Україна залишалась у “сірій зоні” – між євроатлантичним світом і російським імперіалізмом. Зараз у нас теж поки немає жодних гарантій безпеки. Тож як не допустити повторення такої агресії Росії проти нас?

Ми потребуємо дієвих гарантій безпеки. Тому підготували проєкт договору Kyiv Security Compact і вже запропонували його партнерам. Тож маємо провести міжнародну конференцію для фіксації ключових елементів повоєнної безпекової архітектури в євроатлантичному просторі, включно з гарантіями для України.

Головним результатом конференції має стати підписання Kyiv Security Compact.

Ми можемо зробити це в будь-який час – уже навіть цього року. І ми повинні це зробити.

І десятий пункт – фіксація закінчення війни.

Коли всі антивоєнні кроки будуть реалізовані, коли безпека й справедливість почнуть відновлюватися, сторони мають підписати документ про фіксацію закінчення війни.

Я підкреслюю: кожен із цих викликів на шляху до миру не може забрати багато часу. Максимум місяць на один пункт. Для деяких достатньо днів.

Ми вже маємо позитивний досвід експортної зернової ініціативи. Як вона працює?

Є ООН і дві сторони домовленостей: з одного боку, Україна, Туреччина та ООН, а з іншого – Росія, Туреччина та ООН.

Подібно до цього може спрацювати виконання кожного з озвучених мною зараз пунктів, де сторонами можуть бути різні держави, які готові взяти на себе лідерство в тому чи іншому рішенні.

Ще раз: радіаційна і ядерна безпека, продовольча безпека, енергетична безпека, звільнення всіх полонених і депортованих, виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку, виведення російських військ і припинення бойових дій, повернення

справедливості, протидія екоциду, недопущення ескалації та останнє – фіксація закінчення війни.

Шановні лідери!

Я окреслив напрями, за якими кожен із вас може обрати для себе як стати співтворцем миру.

Будь ласка, оберіть свій напрям для лідерства, і разом ми точно реалізуємо формулу миру.

Що це дасть? Це порятунок тисяч життів. Це відновлення сили міжнародного права. Це оновлення архітектури безпеки. Це повернення глобальної стабільності, без якої страждають усі у світі. І це сенс – сенс того, для чого співпрацюють сумлінні країни світу.

Мир – це глобальна цінність. Те, що важливо для кожної людини на землі.

Впевнений, і для кожного з вас, лідерів G19. Я окреслив конкретні чіткі рішення. Їх можна реалізувати. Швидко. Вони дієві.

І якщо Росія буде пручатися нашій формулі миру, ви побачите, що вона хоче лише війни.

Україна вдячна всім у світі, хто допомагає нам захищати свободу й повертати мир!

Хай наші спільні зусилля увінчаються успіхом якнайшвидше і будуть відображені в тому, які висновки зробить цей саміт.

Дякую вам за запрошення!

Слава Україні!»

(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2022. – 15.11).

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Загальноєвропейський і український контекст візиту канцлера ФРН О. Шольца в Китай в оцінках експертів

Канцлер Німеччини О. Шольц 4 листопада відвідав Китай разом з делегацією з 12 німецьких промисловців, зокрема генеральними директорами Volkswagen (VLKAF), Deutsche Bank (DB), Siemens (SIEGY) та хімічного гіганта BASF (BASFY). У Пекіні О. Шольц провів зустрічі з главою Китайської держави та лідером Компартії Сі Цзіньпіном, а також прем'єр-міністром Лі Кецяном.

Ще напередодні зустрічі лідерів Німеччини й Китаю експерти зазначали, що цей візит має стати шансом, щоб поговорити з Пекіном про

ряд питань – від завдань людства щодо захисту клімату, що неможливо зробити без Китаю, до війни Росії проти України, – щоб оцінити, який вплив Китай може мати на Москву та чи має він наміри ним скористатися. Це й шанс поговорити про напруженість навколо Тайваню, права людини, про ставлення до національних меншин, таких як уйгури. І якщо О. Шольц їде до КНР у супроводі бізнес-делегації, то це ще й шанс поговорити про рівні умови доступу до ринків. Це було б важливішим, ніж укладання нових угод. І це пішло б на користь і європейським партнерам (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/vizit-sholtsa-v-kitaj-kantsler-nimechchini-zadovolenij-shcho-obhovoriv-ukrajinske-pitannja-887021.html>. 2022. 4.11).

Експерти також наголошували на необхідності співпраці з КНР, шукаючи при цьому нових партнерів. Враховуючи, що КНР є другою у світі економікою, господарські зв'язки з нею стають дедалі важливішими. Ізоляція не реалістична й не бажана. У керівництві компаній і підприємств давно зрозуміли, що диверсифікація – це вимога часу, як у ланцюжку поставок, так і на ринках збуту. Як інформують ЗМІ, під час зустрічі з Шольцем Сі Цзіньпін закликав Німеччину та Китай до спільної роботи в умовах «складної та нестабільної» міжнародної ситуації й зазначив, що візит «поліпшить взаєморозуміння та довіру, поглибить прагматичну співпрацю в різних галузях і спланує наступний етап китайсько-німецьких відносин».

Виступаючи на пресконференції з прем'єр-міністром Лі Кецяном, О. Шольц зазначив, що економічні відносини Німеччини з Китаєм останнім часом стали «важчими», тому що Пекін ускладнює доступ на деякі зі своїх ринків. «Ми бачимо, що дискусії в Китаї більше схиляються до автономії та меншої кількості економічних зв'язків. І ці погляди потребують обговорення», – зазначив О. Шольц.

Під час зустрічі лідерів Німеччини й Китаю обговорювалися питання Тайваню та прав людини в Китаї. Зокрема, О. Шольц зазначив, що «права людини мають універсальний характер, і це стосується особливо прав меншин». Щодо можливого китайського вторгнення на Тайвань глава німецького уряду наголосив, що статус-кво Тайваню може змінитися лише мирним шляхом за допомогою діалогу.

Значну увагу на переговорах було присвячено жорстокій війні Росії проти України. Політичні експерти сподіваються, що зустріч лідерів Німеччини й Китаю дасть можливість узгодити позиції Заходу з Китаєм щодо припинення російської агресії в Україні та деескалації тайванського питання.

За інформацією ЗМІ, канцлер Німеччини під час зустрічі звернувся до Сі Цзіньпіна з проханням використати свій вплив на Росію, щоб покласти край війні в Україні. О. Шольц заявив, що уряди в Пекіні та Берліні зійшлися на тому, що російські погрози ядерною зброєю неприйнятні. І якщо РФ її використовує, то перейде червону межу. «Тому екзистенційні кризи у світі можна вирішити лише спільно. І те, як Китай справляється із цим, має вирішальне значення», – наголосив О. Шольц (URL:

<https://patrioty.org.ua/politic/moskva-nervno-kuryt-shcho-prynis-potuzhnyi-desant-sholtsa-u-pekin--pershyi-vizyt-zakhidnoho-lidera-do-kr-z-tri-roky-442346.html>. 2022. 5.11).

У свою чергу прем'єр-міністр Китаю Лі Кецянь зазначив, що він та Німеччина сподіваються на швидке завершення війни в Україні. «Ми не можемо дозволити собі подальшу ескалацію. Настав час закликати обидві сторони до мирних переговорів. Ми не хочемо, щоб регіональна стабільність була похитнута, міжнародне виробництво та ланцюжки поставок були дестабілізовані... Ми не хочемо цього бачити», – наголосив Лі Кецянь.

Щоправда, він унікав відкритої критики на адресу Росії за її вторгнення в Україну та назвав війну в Україні «кризою», висловивши сподівання, що «вона скоро завершиться». «Ми справді не можемо дозволити собі подальшої ескалації. Ми припускаємо, що зможемо переконати зацікавлені сторони провести мирні переговори. Зрештою, ми не хочемо, щоб мир і регіональна стабільність були порушені або похитнулися», – заявив китайський політик.

Крім того, він визнав, що Пекін та Берлін мають різні підходи до багатьох питань.

Натомість канцлер Німеччини О. Шольц зазначив, що загарбницьке вторгнення РФ в Україну повернуло війну на європейський континент. «Своїм нападом на суверенну сусідню державу російський диктатор В. Путін не лише порушив міжнародне право, а й поставив під сумнів міжнародний порядок. Цією війною Росія спровокувала зростання світових цін на продовольство та енергоносії. І це особливо позначається на найбідніших країнах світу», – наголосив О. Шольц (URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi-novyny/20221104-sholcz-zaklykav-kytaj-vplynuty-na-rf-dlya-prurynennya-vijny-v-ukrayini>. 2022. 4.11).

Він нагадав про роль, яку міг би відіграти Китай у цій ситуації. «Китай – велика і впливова країна. Як глобальний політичний актор і постійний член Ради Безпеки ООН Китай має відповідальність за мир у всьому світі. Я сказав голові КНР Сі про важливість того, щоб Китай використав свій вплив на Росію. Ідеться про дотримання принципів Статуту ООН, з якими ми всі згодні – таких як суверенітет і територіальна цілісність кожної країни, які також важливі для Китаю. РФ повинна негайно припинити свою агресію, від якої щодня страждають мирні українці, та піти з України», – заявив О. Шольц.

При цьому канцлер Німеччини повідомив, що він та голова КНР погодилися з тим, що погрози ядерною зброєю, які лунають від Кремля, є безвідповідальними й надзвичайно небезпечними.

Він також наголосив, що світова спільнота не сприйняла псевдореферендуми, які РФ організувала на тимчасово окупованих українських територіях, та спробу Кремля їх анексувати.

Тим часом, як інформують ЗМІ, головний інформаційний вісник Комуністичної партії Китаю газета «Global Times» позитивно оцінила результати візиту О. Шольца до Пекіну, відзначивши, що обидві сторони

мають багато спільних точок дотику та спільні інтереси, країни мають більше того, що їх об'єднує, ніж того, що їх роз'єднує; вони є більшою мірою партнери, ніж конкуренти. Такий «розворот» від проголошеної раніше Китаєм політики *decoupling*, тобто роз'єднання, відокремлення певних частин західного співтовариства та встановлення в цьому просторі власних китайських правил гри означає стратегічний розворот курсу Китаю в протилежний бік і зближення цього курсу з підходами західного світу (URL: https://bintel.org.ua/blog_polyovyk/naslidki-vizitu-olafa-sholca-do-kitayu. 2022. 8.11).

Деякі оглядачі припускають, що протягом візиту до Пекіну канцлера Німеччини О. Шольца вірогідно відбувся контакт Пекіну з Москвою й Тегераном, унаслідок чого обидва агресивні партнери були попереджені про неприпустимість надмірної активності в спільних військових діях. З огляду на подальшу реакцію Тегерану спостерігачі зробили висновок, що сигнал Сі Цзіньпіна в Ірані почули, найближчим часом ні ударів по об'єктах в ОАЕ, ні постачань балістичних ракет до Росії не очікується.

Проте, на думку спостерігачів, дії Путіна прогнозувати неможливо, хоча останнім часом варіантів дій у нього залишилося небагато, усі вони спрямовані на продовження війни, підвищення конфронтації та наміру знищення державності України та українського народу.

Запрошення китайською стороною О. Шольца відвідати КНР свідчить про те, що Китай надає великого значення співпраці з Німеччиною і Європою. Позитивні результати китайсько-німецького співробітництва в економічній і торговельній сферах також сприятимуть співпраці між іншими європейськими країнами та Китаєм, просуваючи здійснення більш здорового глобального розвитку (URL: <https://ukrainian.cri.cn/2022/11/07/ARTI9ULqwL0J2HEl4o3rBUf0221107.shtml>. 2022. 7.11).

За повідомленнями ЗМІ, після візиту до Китаю канцлер Німеччини зателефонував Д. Байдену. Лідери країни визнали «чіткою» заяву китайського лідера Сі Цзіньпіна щодо загрози застосування ядерної зброї. Світові лідери обговорили війну, яку Росія проводить проти України.

Як зазначив заступник речника федерального уряду В. Бюхнер, Д. Байден та О. Шольц засудили ракетні удари російських окупантів по критичній інфраструктурі України. Зокрема, атаки Росії на об'єкти енергопостачання українських міст, через що мільйони українців змушені бути без світла та тепла. Також керівники країн підтвердили, що продовжать допомагати Україні в боротьбі з повномасштабним російським вторгненням (URL: <https://hvylya.net/uk/news/262162-sholc-posle-vizita-v-kitay-obsudil-s-baydenom-voynu-v-ukraine>. 2022. 7.11).

Д. Байден та О. Шольц позитивно оцінили заяву Президента Китаю Сі Цзіньпіна, який виступив проти використання ядерної зброї, а також проти загрози її використанню.

Канцлер Німеччини О. Шольц вважає, що його поїздка до Китаю має важливе значення. Він заявив, що «вона була варта» того через домовленість із главою КНР Сі Цзіньпіном про протидію використанню ядерної зброї у війні проти України. «Думаю, що у світлі всіх дебатів про те, чи правильно було їхати туди чи ні, той факт, що китайський уряд, президент і я могли заявити, що в цій війні не повинно бути застосовано жодної ядерної зброї, – уже заради цього варто було здійснити цю поїздку», – наголосив О. Шольц (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/sholc-zayaviv-shcho-pojizdka-do-kitayu-bula-togo-varta-50281946.html>. 2022. 6.11).

Виступаючи на з'їзді Соціал-демократичної партії Німеччини в Берліні після свого візиту до Китаю, О. Шольц укотре закликав Росію гарантувати, що вона не застосує ядерної зброї в Україні. «Неприпустимо використовувати в цьому конфлікті ядерну зброю. Ми вимагаємо від Росії, щоб вона чітко заявила, що не робитиме цього», – заявив О. Шольц (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/sholts-pislja-vizitu-do-kitaju-shche-raz-zaklikav-rosiju-harantuvati-shcho-vona-ne-zastосує-jadernoji-zbroji-v-ukrajini.html>. 2022. 6.11).

Російський опозиціонер і публіцист А. Піонтковський, аналізуючи візит О. Шольца до Китаю, зазначив, що німці та китайці поставили крапку у ядерному шантажі Росії. За його словами, під час візиту до Китаю, О. Шольц разом з лідером КНР Сі Цзіньпіном категорично виступили проти використання ядерної зброї Росією. «Висловлювання було ніби нейтральне, але зрозуміло, до кого вони зверталися. Це колосальний удар по Путіну. На саміті G20 у Балі, вважаю, китайці та американці разом також включають цю фразу в комюніке G20. Це буде ще один “цвях” в путінську “труну”», – зазначив А. Піонтковський (URL: <https://tsn.ua/svit/cvyah-v-putinsku-trunu-ekspert-pro-te-yak-kitay-ta-nimechchina-reaguyut-na-yaderniy-shantazh-rf-2197567.html>. 2022. 8.11).

Експерт заперечує тезу, що Європа втомилася від України. За його словами, позиція Німеччини, навпаки, змінилася на більш жорстокішу до Кремля. Як відомо, А. Піонтковський раніше казав, що Цзіньпін дуже незадоволений російським диктатором В. Путіним. Крім того, лідер Китаю вже планує вирішення своїх питань у постпутінській Росії.

Аналізуючи візит О. Шольца до Китаю, експерти по-різному оцінили результати зустрічі лідерів Китаю й Німеччини.

На думку експертів, перебування канцлера Німеччини в Китаї та наслідки переговорів у Пекіні мають принципово набагато більше значення та можуть здійснити вплив як на перебіг війни Росії проти України, так і на стратегічні кроки основних гравців світу після її завершення. Основні сподівання Китаю перед зустріччю полягали в намірі схилити до співробітництва Німеччину, використовуючи вже апробований Пекіном арсенал засобів у формі тиску на партнера по переговорам, зокрема економічні дивіденди та привілеї, а також шантаж, якщо нічого іншого не залишається. Шляхом встановлення позитивних відносин з Німеччиною та

ЄС передбачалося, зокрема, певним чином мінімізувати втрати китайської економіки, що мають місце наразі, зокрема через погіршення відносин зі США.

На думку деяких спостерігачів, Китай ставить собі за мету перехопити в США стратегічну ініціативу та захопити домінуючі позиції у світі, отримати стратегічну перевагу над Сполученими Штатами Америки й необмежено поширювати китайські впливи та інтереси в усіх сферах. Пекін тривалий час сподівався послабити головного противника за рахунок розколу єдності Заходу на чолі зі США, використовуючи кон'юнктуру розвитку поточної політичної ситуації у світі та схиляючи до себе країни й уряди, банально скуповуючи та корумпуючи їх на свою користь. Китай намагався розколоти єдність Заходу та встановити свої окремі відносини з ЄС на противагу інтересам двосторонніх відносин ЄС зі США.

Російські ЗМІ, з посиланням на деяких експертів, наголошують на негативних наслідках візиту О. Шольца до Китаю. За їхніми повідомленнями, директор Естонського інституту зовнішньої політики К. Райк (Kristi Raik) заявила, що цей візит завдав більше шкоди, ніж користі європейсько-китайським відносинам. «Цей візит утворив тріщину в трансатлантичних відносинах Європи. У США дуже критично поставилися до цього візиту, прямої користі від нього не було. О. Шольц просто виставив Німеччину слабкою. Він ясно показав, що Німеччина ставить свої економічні інтереси на перший план і її не можна сприймати всерйоз як стратегічного гравця», – заявила К. Райк (URL: <https://bnn-news.ru/ekspert-vizit-sholcza-v-kitaj-rasskolol-evropu-271100>. 2022. 8.11).

У свою чергу деякі польські ЗМІ зазначають, що О. Шольц не зробив висновків з програтної політики Берліна щодо Москви й не бачить подібності між Росією та Китаєм. Про це, зокрема, заявив і політолог з Ноттінгемського університету А. Фульда (URL: <https://www.pap.pl/ua/news%2C1469796%2Cekspert-pro-vizit-sholca-do-kitayu-kancler-frn-ne-bachit-paraleley-mizh-knr-i>. 2022. 3.11). На його думку, шукаючи проміжну точку між Вашингтоном і Пекіном, О. Шольц посиляє потужний сигнал, що на Німеччину не можна покладатися в часи системного суперництва між демократіями та автократіями. За словами експерта, викликає занепокоєння, що О. Шольц не може побачити різниці подібності між неоімперською Росією та неототалітарним Китаєм.

А. Фульда звертає увагу на те, що під час візиту до Пекіну О. Шольца супроводжувала делегація німецьких промисловців, які готові поглибити свою дотичність до Китаю, замість того щоб виходити із цієї країни.

Із цими твердженнями погодилися ще деякі експерти. Зокрема, доктор М. Богуш з Центру східних досліджень (Варшава) заявив, що поїздки О. Шольца до Пекіну буде використано в пропаганді в Китаї та подано як данина поваги триумфатору Сі Цзіньпіну.

У свою чергу професор Ф. Ле Корре з Гарвардського університету заявив, що поїздка німецького канцлера до Пекіну є поганою новиною для єдності Заходу щодо Китаю.

Міністр економіки Р. Хабек стримано оцінює візит О. Шольца до Китаю та застерігає німецьких промисловців від зайвої наївності на китайському ринку. Але потім був змушений пом'якшити свої висловлювання, оскільки, за оцінкою підприємців, китайський ринок незамінний.

Естонський політик К. Райк також вважає, що Німеччина не може поглиблювати суперечності з Китаєм, адже зв'язки цих країн набагато більші й складніші, ніж її залежність від Росії. «Існує думка, що повна відмова неможлива, німецька економіка її не переживе. Проте в Німеччині говорять про необхідність ретельно проаналізувати стратегічні, важливі вразливі галузі економіки, у яких треба зробити серйозні зусилля для скорочення залежності від Китаю, включаючи критичну інфраструктуру, технології, рідкісноземельні метали, а також медичні галузі, особливо чутливі й залежні, і вплив Китаю в них треба зменшити», – підкреслила К. Райк (URL: <https://bnn-news.ru/ekspert-vizit-sholcza-v-kitaj-rasskolol-evropu-271100>. 2022. 8.11). За її словами, це означає, що Німеччина створює нову стратегію співпраці з Китаєм, яка візьме новий курс і врахує інтереси безпеки. Європейський Союз також розробляє нову стратегію співпраці з Китаєм. «Німеччина найбільше залежить від Китаю в економічному плані і є найбільшою європейською економікою», – наголосила К. Райк.

Варто зазначити, що багато людей у Європі вважають, що в нинішній неспокійній міжнародній ситуації візит О. Шольца допоможе зміцнити китайсько-німецькі та китайсько-європейські відносини. Зокрема, Р. Шарпінг, колишній міністр оборони Німеччини та колишній глава СДПН, зазначив, що переговори між Німеччиною й Китаєм у Пекіні дуже важливі для інтересів як Німеччини, так і Європи. «Німеччина, Європа й Китай – усі вони покладаються на вільний доступ до світового ринку, гарантію поставок енергії та сировини і, як наслідок цього, соціальну стабільність», – наголосив політик (URL: <https://ukrainian.cri.cn/2022/11/04/ARTIaCqMyiAsfkpoDe8Lo7vE221104.shtml>. 2022. 4.11).

М. Брудермюллер, голова виконавчої ради німецького хімічного гіганта BASF Europe, також вважає, що візит до Китаю є «хорошим сигналом», який показує, що ми «відкриті для діалогу» та «продовжуємо бути зацікавленими в контактах з Китаєм».

У свою чергу італійський професор міжнародної політики та економіки Ф. М. Паренті наголосив, що це перший візит європейського лідера до Китаю після спалаху епідемії нового коронавірусу і це стало сигналом того, що дипломатичні та політичні обміни між Китаєм і ЄС повернулися в нормальне русло. «Німеччина своїми діями показує, що відносини між Китаєм і ЄС не можуть бути зруйновані. Тільки зміцнивши зв'язки з Китаєм, Європа зможе

пережити економічну та енергетичну кризу та повернутися на шлях сталого розвитку», – переконаний професор.

Із цим погоджується Ф. Марінджіо, президент італійської Асоціації сприяння новому Шовковому шляху, і вважає, що візит канцлера Німеччини О. Шольца до Китаю дав принаймні два сигнали. По-перше, Німеччина та Китай продовжуватимуть йти шляхом взаємовигідного співробітництва й розвитку, по-друге, Німеччина сподівається, що за допомогою конкретних програм вона зможе допомогти розблокувати промислові ланцюжки та забезпечити стійкість промислового виробництва. «Є надія, що візит О. Шольца відіграє важливу роль у подальшому розвитку відносин між європейськими країнами та Китаєм», – підкреслив Ф. Марінджіо.

Високо оцінила візит О. Шольца і виконавчий директор албанського Інституту досліджень глобалізації (AIGS) М. Мусабелліу. Вона заявила, що один з найбільш прагматичних лідерів ЄС вирішив відвідати Китай у цей час, що, безсумнівно, спричинить ланцюгову реакцію в інших державах – членах ЄС. «Більше, ніж будь-коли, нам потрібно розвивати збалансовані та стабільні відносини між Китаєм і ЄС», – наголосила М. Мусабелліу.

Російський опозиційний політик А. Кох, як є нев'їзним на територію РФ, акцентує увагу на війні Росії проти України. За його словами, заяви лідерів Китаю й Німеччини щодо застосування ядерної зброї мають важливе значення, адже будь-яке застосування ядерної зброї у війні Росії з Україною неприйнятне.

При цьому політик упевнений, що візит О. Шольца до Китаю має стратегічне значення. «Мені здається, що цим візитом О. Шольц начебто зондує ґрунт перед зустріччю Сі Цзіньпіна з Д. Байденом на саміті G20 15–16 листопада. І я не виключаю, що німецький канцлер поїхав до Пекіну, попередньо обговоривши все зі своїми американськими колегами», – зазначив А. Кох (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/zahid-shukae-shlyahi-peretyagnuti-kitaj-na-svij-bik.htm>. 2022. 6.11).

За його словами, Захід почав шукати шляхи перетягнути Китай на свій бік і візит О. Шольца був першою ластівкою в цій кампанії. «Думаю, у Заходу для успіху цієї своєї витівки є більше аргументів, щоб зацікавити Китай, ніж Росія. Та й чим Росія може зацікавити Китай, якщо її обкладено санкціями, які створюють ризики вторинних санкцій для будь-кого, хто з нею намагається співпрацювати. До того ж російська економіка прискорює своє падіння: за III квартал падіння ВВП становить 4,4 % (за II – 4,1 %). А в IV кварталі очікується падіння 6,4–7,8 %», – наголосив політик.

Експерти також наголошують на зацікавленості Китаю до співробітництва з країнами Заходу. На думку експертів, у такому контексті візит О. Шольца до Сі Цзіньпіна набував нового значення, оскільки, потенційно забираючи Німеччину до поля власних впливів, Пекін отримав би можливість впливати на політику ЄС, особливо з урахуванням провалу політики Росії щодо війни в Україні. Якщо раніше Китай розраховував на швидку перемогу Москви в Україні, що засвідчило би провал політики США

у Європі та розв'язало би Пекіну руки у вторгненні та анексії демократичного острова Тайвань, то після гучних провалів і поразок військ Путіна в Україні Китай залишився на роздоріжжі. Насамперед зважаючи на порушення ланцюгів постачань для китайської економіки та гостру нестачу мікропроцесорів, що виробляються в Тайвані.

Проте, на думку експертів, поки що конструктивних рішень та виходу з цієї ситуації в Китаї не віднайдено. Можливо Китай сподівається компенсувати нестачу високотехнологічних комплектуючих для національної економіки за рахунок партнерів у Європі. У цьому випадку треба очікувати нових зустрічей і пошуку прийнятних компромісів.

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Екосистема України під прицілом триваючої війни

Війна в Україні прямо й опосередковано впливає на екологію та перешкоджає захисту клімату. На Конференції ООН зі зміни клімату COP27, яка з 6 по 18 листопада відбувається у Єгипті, ідеться не лише про те, як досягти мети, прийнятої 194 країнами – учасницями Паризької угоди (зокрема, не допустити підвищення температури на планеті більше ніж на 1,5 градуси Цельсія), а й про те, як на її досягнення впливає війна Росії проти України, які наслідки цього конфлікту для світової екології.

Мається на увазі й можлива загроза ядерного зараження від українських АЕС, що розташовані в зоні бойових дій, і збільшення емісії CO₂ в результаті бойових дій, використання військової техніки, і продовольча та енергетична кризи у світі, спровоковані війною.

Україна вперше цього року на конференції має свій власний павільйон. У своєму коментарі в. о. постійного представника Програми розвитку ООН в Україні Х. Політіс підтвердив подальшу підтримку нашої держави з питань зеленого переходу та кліматичного відновлення країни від російської агресії. «У ці критичні для України та її народу часи ПРООН пишається тим, що підтримує перший в історії національний український павільйон, організований на Конференції сторін (COP27) ООН щодо змін клімату. В експонатах павільйону демонструється увага уряду України питанням кліматичної стабільності, що залишаються в центрі його планів повоєнної реконструкції.

Ми в ПРООН подвоюємо наші зусилля з надання екстреної підтримки, сприяння відновлювальній економіці в утилізації сміття та реконструкції, а також працюємо над тим, щоб цінні досягнення розвитку, досягнуті країною впродовж багатьох років, не було втрачено, а замість цього використовувалися як міцна база для екологічного, справедливого та інклюзивного відновлення», – підкреслив Х. Політіс (URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/06/u-yegypti-rozpochalasya-klimatychna-konferenciya-oon>. 2022. 6.11).

У межах Кліматичної конференції ООН спеціальний посланник Президента США з питань клімату Д. Керрі та міністр енергетики України Г. Галущенко заявили про започаткування пілотного проєкту з будівництва в Україні малого модульного реактора (ММР). Цей проєкт спрямовано на проведення першого у своєму роді пілотного виробництва промислового виробництва чистого палива з ММР за допомогою електролізу твердих оксидів. Ця тема підкреслюється в пресрелізі Державного департаменту США (URL: https://lb.ua/society/2022/11/13/535725_peredovi_tehnologii_ukraini.html. 2022. 13.11).

Участь України в цій конференції поза сумнівом сприятиме піднесенню суспільної уваги до пов'язаних з війною екологічних проблем у суспільній думці громадян нашої країни. Це особливо важливо з огляду на те, що збитки, які війна завдала українському довкіллю на початок листопада, становлять вже 1 трлн 373 млрд грн. І ця проблема є багатоаспектною. За словами головного редактора журналу «Екологія та право» А. Давидової, «використання різного виду озброєнь, навіть незважаючи на те, що поки не було прецедентів застосування так званої “брудної бомби” та тактичної ядерної зброї, а йдеться про традиційні озброєння, – це завжди насамперед забруднення ґрунту, що залишається на багато десятків років. Частина територій Франції та Італії залишаються забрудненими ще з часів Першої світової війни й досі не використовуються для сільського господарства та інших цілей».

На думку заступниці голови Комітету з питань екологічної політики Верховної Ради України О. Криворучкіної, ця сума збільшуватиметься. За її словами, найбільших збитків війна завдала атмосфері. Крім того, «...ми не маємо доступу до тимчасово окупованих територій. Лише після їх звільнення ми зможемо це побачити. І, можливо, шкода морським акваторіям буде ще страшнішою, ніж атмосфері», – зауважує депутат. Вона ілюструє цю проблему лише одним прикладом затоплення танкера в результаті російського ракетного обстрілу, унаслідок чого 600 т нафтопродуктів потрапили в море. «Спочатку ми за допомогою супутників NASA зафіксували пляму в розмірі 1 тис. кв. км в Азовському морі. А через кілька місяців це вже було 2 тис. кв. км. Якщо у світі протікає хоча б трохи нафти в морську акваторію – це вже резонансна подія. Тому, якщо обмежуватися тими даними, які зараз є у нас у розпорядженні на вільних територіях, то я б говорила про атмосферу – це нафтобази, що палали після ракетних обстрілів. Але що буде в кінцевому рахунку – будемо бачити після перемоги», – зазначає О. Криворучкіна.

На сьогодні ж відомо, що внаслідок російських ударів по нафтобазах, складах паливно-мастильних матеріалів згоріло понад 680,6 тис. т нафтопродуктів, які забруднили повітря небезпечними речовинами. За підрахунками екологів, під час горіння нафти виділяється приблизно стільки

ж атмосферного забруднення, скільки виробляє весь транспорт Києва за місяць.

Крім того, у повітря потрапило понад 38 тис. т викидів від горіння російської техніки та утворилося понад 352 тис. т відходів, які забруднюють не лише повітря, а й землю.

Також унаслідок руху важкої військової техніки по українських полях відбувається ущільнення ґрунту. Через це втрати врожаю можуть сягати від 6 до 8 ц/га. І це може тривати ще декілька років поспіль. Постраждали від бойових дій і лісові масиви. За даними О. Криворучкіної, це понад 3 тис. га (URL: <https://1zahid.com/info/vijna-prynesla-ukrayini-ekologichnyh-zbytkiv-na-40-mlrd-dolariv-narodna-deputatka>. 2022. 10.11).

У Міністерстві екології вказують і на те, що через бойові дії служби охорони природно-заповідних територій часто не можуть виконувати своїх функцій та забезпечувати збереження рідкісних видів, а деякі заповідники й національні парки опинилися на межі гуманітарної кризи.

Війною охоплено близько 3 млн га лісу в Україні. Приблизно 23,3 тис. га лісів випалено, частину з них втрачено. «Бойові дії відбуваються в східних і південних областях України. Для цих регіонів характерна низька лісистість. Тут ліси виконують захисні функції. Знищення та пошкодження їх позначиться на кліматі цих регіонів і може призвести до значних ерозійних процесів. Зокрема, на Півдні України наслідками можуть бути вітрова ерозія та опустелювання. Це, звичайно, позначиться на сільському господарстві», – стверджує міністр довкілля та природних ресурсів Р. Стрілець.

Загалом через лісові пожежі, від горіння нафтопродуктів та займання промислових об'єктів викиди в атмосферне повітря вже перевищили 67 млн т. «При цьому забруднене повітря не має меж. Викиди в атмосферне повітря, викликані військовою агресією РФ на території України, переносяться, осідають і впливають на території інших держав, іноді на відстані тисячі кілометрів», – зазначив Р. Стрілець.

Ще одна проблема – заміновані території. На сьогодні розмінування потребує приблизно 200 тис. кв. км. У Мінекології зазначають, що розриви мін призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Іноді це робить ґрунт непридатним для подальшого сільськогосподарського використання (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>. 2022. 8.11).

Варто зазначити, що важливим аспектом проблем екологічної безпеки в Україні, на що звертається увага в наукових аналізах цієї ситуації, є рівень поінформованості населення про шкідливі наслідки для природи й людей в екосистемі в результаті воєнних дій. При цьому привертають увагу дані всеукраїнського опитування КМІС (Київського міжнародного інституту соціології) «Думки і погляди населення України щодо екологічних наслідків війни». Результати дослідження показали, що понад 59 % респондентів вважають себе скоріше або цілком обізнаними про загрози для довкілля

внаслідок війни. Але ці знання переважно обмежуються відомостями про факти, що стосуються персональної безпеки (опромінення, загрози підірватися на міні під час сільськогосподарських робіт або відвідування лісів, загрози інтоксикації через потрапляння отруйних речовин у повітря тощо). При цьому 15 % респондентів стверджують, що вони взагалі не звертають уваги в ЗМІ на питання, пов'язані з екологічними наслідками війни.

Серед потенційно найбільш небезпечних екологічних наслідків війни в Україні, причому в глобальному масштабі, експерти називають ризики, пов'язані з АЕС та руйнуванням ГЕС. «Це ситуація, коли величезні обсяги води можуть вилитися і завдати прямої шкоди людям, довгострокових екологічних та технологічних збитків. Якщо ми говоримо про загрози, то АЕС – це загроза № 1, але ГЕС – це № 2, а може навіть вона ділить і перше місце по можливості заподіяння прямої шкоди, у тому числі для життя й здоров'я людей», – уточнює А. Давидова.

Експерти говорять також про непрямі екологічні наслідки війни в Україні, які стосуються всього світу. Серед найактуальніших наслідків воєнних дій зараз ідеться і про збільшення викидів CO₂.

Війна в Україні привернула особливу увагу до проблеми його викидів з огляду на збільшення емісії, пов'язаної з армією та бойовими діями, констатують екологи. «Під час безпосередніх бойових дій, наприклад під час ракетних та артилерійських ударів по українських містах, зростають викиди CO₂ в атмосферу. І це колосальне навантаження на екологію», – зазначає в інтерв'ю телеканалу ARD А. Фоглер, науковий співробітник Інститут безпеки та здоров'я харчових продуктів (IFSH) Університету Гамбурга.

С. Паркінсон, експерт Scientists for Global Responsibility, звертає увагу на інший аспект: армії залежать від викопних енергоресурсів. Це впливає і на зростання витрат на оборону, і на збільшення викидів CO₂ в атмосферу. Наприклад, один радянський танк Т-72 – ця військова техніка активно використовується на війні в Україні – витрачає 250 л дизпалива на 100 км, бойовий винищувач – близько 5 тис. л гасу за 1 год польоту (URL: <https://www.dw.com/ru/mozno-li-budet-zdes-dalse-zit-kak-vojna-v-ukraine-vliaet-na-ekologiu/a-63696464>. 2022. 11.11).

Треба підкреслити, що західна преса також приділяє чимало уваги екологічній ситуації в Україні. Так, про шкоду для української екології, яку завдало російське вторгнення, пише Associated Press (URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-pollution-europe-business-d2282edd65a0caad45472f2524e5a9be>. 2022. 11.11). Видання вказує, що розв'язана Росією війна завдала українській екології збитків на понад 37 млрд дол. Зокрема, знищено близько 280 тис. га лісу, а майже 6 млн українців відчують нестачу чистої води, маючи, у кращому разі, обмежений доступ до неї. При цьому наголошується, що, за словами експерта-еколога некомерційної організації «Zoi Environment Network» Д. Аверіна, «забруднення, спричинене війною, не зникне».

Крім того, зазначають автори матеріалу, постраждав сільськогосподарський сектор України. Так, пожежі завдали шкоди посівам та худобі; спалили тисячі гектарів лісу; завадили фермерам завершити збирання врожаю.

Водночас наголошується, що багато наслідків від забрудненої води та впливу токсинів – насамперед для здоров'я українців – можуть проявитися через роки.

Видання «France 24» вказує на те, що забруднення ґрунтів і водних шляхів викликає серйозне занепокоєння для екологічних активістів. Україна є однією з найбільш індустріалізованих країн Європи, де зберігається 6 млрд т рідких відходів, які утворюються на вугільних шахтах, хімічних підприємствах та інших галузях важкої промисловості. За останні шість місяців такі надзвичайно чутливі об'єкти постійно піддавалися російським обстрілам.

«Війна в Україні точиться через одну з найбільш індустріалізованих і забруднених територій у світі. Спадщина радянської важкої промисловості вже була катастрофою для охорони здоров'я, але російське вторгнення ризикує завдати ще більше шкоди природним системам, від яких залежать люди, що живуть у цих регіонах. Екологічні наслідки конфлікту є нагадуванням про те, що, навіть коли бойові дії припиняться, їх відчуватиме майбутнє покоління», – пише Green European Journal.

Схожої точки зору дотримується Radio Free Europe, вказуючи на те, що екологічна небезпека, з якою стикається Україна внаслідок збройного конфлікту, також посилюється промисловим фоном країни. Важка промисловість є значною частиною економіки України, особливо на сході країни. Найбільша атомна електростанція у Європі розташована в Україні, у Запоріжжі, а промисловість України становить майже 29 % її валового внутрішнього продукту.

Однією із загроз високого ризику є хвостосховища (ХВБ), де зберігаються рідкі промислові відходи. Загалом у країні нараховується 465 ХВБ, де зберігається понад 6 млрд т відходів; 200 з них розташовані на Сході України, регіоні, який найбільше постраждав від війни (URL: <https://eco.rayon.in.ua/blogs/551461-ekologichni-naslidki-viyini-v-ukraini-shcho-pishut-svitovi-zmi>. 2022. 3.11).

Підсумовуючи зазначене вище, треба зауважити:

1. Українська природа є жертвою російської агресії. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – тваринний і рослинний світ, воду, повітря, ґрунт. Така ситуація є дуже небезпечною з огляду на зростаючу вразливість ще на сьогодні багатой української природи.

2. Окремої уваги в нинішній ситуації потребує Донбас. Адже це регіон, де наявність важкої промисловості підвищує ризик екологічної загрози, отже, і загрозу населенню. Так, потенційно токсичною точкою на Донбасі є Нікітівський ртутний рудник. Експерти вказують на покинуті ртутні шахти

та звалище, які віднесені до першої категорії небезпеки для ґрунтів і води. Ще однією потенційною екологічною небезпекою є також ТЕЦ у Луганську.

3. Конференція ООН зі зміни клімату COP27 у Єгипті має показати світовому співтовариству ту глобальну небезпеку, яку створює РФ «гарячим конфліктом» в Україні, розвиваючи фактично глобальну екологічну війну проти світу. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підсумки проміжних виборів у США в контексті подальшої підтримки України: оцінки експертів

Відбулися проміжні вибори до Конгресу, законодавчого органу влади США, який є двопалатним парламентом, 8 листопада 2022 р. До складу нижньої палати Конгресу, палати представників, входить 435 депутатів, яких висувають від кожного штату пропорційно до кількості населення. Склад палати представників повністю переобирається кожні два роки. Верхня палата Конгресу, сенат, складається зі 100 сенаторів. Кожні два роки третина сенату оновлюється, тож цьогоріч відбувалося голосування за кандидатури 35 сенаторів.

Вибори до Конгресу США називають проміжними або midterm elections, оскільки вони проводяться рівно всередині терміну діючого президента. Американці можуть голосувати як достроково (поштою), так і на виборчих дільницях у встановлений день. Офіційні підсумки нинішніх виборів мають оголосити не пізніше 29 листопада, а новий склад Конгресу набуде своїх повноважень 3 січня 2023 р. (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/promizhni-vibori-ssha-kogo-obirayut-i-chomu-1667844519.html>).

Історично на проміжних виборах до парламенту президентська партія майже завжди втрачає позиції. Так траплялося на 36 із 39 виборів із часів громадянської війни в США. Тож, за прогнозами більшості американських політологів, результатами опитувань виборців, а також з урахуванням економічних показників у США, зокрема інфляції в понад 8 %, відносно низького рейтингу схвалення діяльності Президента Д. Байдена на нинішньому етапі президентства, позиції Республіканської партії в Конгресі мали значно посилитися. Республіканці сподівалися на гучну перемогу, обіцяючи своїм виборцям «червону хвилю», тобто тотальну перевагу своїх депутатів в обох палатах парламенту. З огляду на це демократи готувалися до гіршого, при цьому доволі песимістичні оцінки давав навіть сам Д. Байден. «Якщо ми програємо палату представників і сенат США, тоді це будуть жахливі два роки. Хороша новина полягає в тому, що я маю ручку для підписання вето», – заявив Президент США напередодні голосування (URL:

https://24tv.ua/pidsumki-promizhnih-viboriv-ssha-2022-hto-peremig-hto-prograv_n2195240).

Проте, судячи з попередніх результатів проміжних виборів, республіканці не отримали істотної переваги в палаті представників, а сенат, скоріше, і надалі контролюватимуть демократи, які показали кращі результати, ніж очікувалося. За результатами підрахунку понад 90 % голосів у сенаті США представники Демократичної партії отримали 50 місць, Республіканської – 49 із загальних 100. Це стало можливим завдяки перемогам Демократичної партії в штатах Невада та Арізона, де представники Республіканської партії зазнали поразки. Невизначеною залишається ситуація в штаті Джорджія, де 6 грудня відбудеться другий тур виборів, оскільки кандидати від обох партій набрали майже рівну кількість голосів. Утім від перемоги в цьому штаті вже не залежатиме більшість у сенаті, як прогнозувалося раніше, оскільки в разі однакової кількості депутатів демократи отримують перевагу завдяки голосу віцепрезидента, наразі це представниця Демократичної партії К. Гарріс.

Збереження контролю над сенатом – значна перемога демократів та діючого Президента Д. Байдена. Це означає, що демократи матимуть можливість затвердити кандидатури глави держави на суддів, уникаючи сценаріїв, подібних до того, з яким зіткнувся експрезидент Б. Обама у 2016 р., коли тодішній лідер більшості в сенаті відмовився проводити голосування за свого кандидата до Верховного суду. Також збереження контролю у верхній палаті Конгресу дасть можливість демократам у сенаті відхиляти законопроекти, ухвалені палатою представників (нижньої палати Конгресу), та встановлювати власний порядок денний (URL: https://novyny.online.ua/tramp-mozhe-vtratiti-kontrol-nad-respublikanskoyu-partieyu_n850694).

У палаті представників місця розподілені таким чином: Демократична партія – 204, Республіканська партія – 211 із загальних 435. Лідерство утримують республіканці, але, по-перше, не всі голоси виборців ще пораховано, по-друге, перевага республіканців невелика і свідчить, імовірно, про сплеск активності республіканців, ніж про обіцяну ними «червону хвилю» (URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-rezultati-viboriv-u-ssha-2022-senat-za-demokratichnoyu-partieyu-13-11-2022.html>).

Однією з причин отримання республіканцями значно скромнішого за прогнозований результату проміжних виборів стала активна участь у передвиборній боротьбі експрезидента США Д. Трампа, яка за багатьма ознаками виглядала як фактичний початок кампанії з його повернення до Білого дому. Підсумки виборів, серед іншого, мали би показати, наскільки затребуваною в американському суспільстві є популістська політична позиція Д. Трампа і, відповідно, якими є його шанси на участь та перемогу в наступних президентських виборах (URL: <https://zn.ua/ukr/international/viboriv-ssha-shcho-robiti-ukrajini-abi-uniknuti-najhirshoho-variantu.html>).

Д. Трамп та очолювані ним республіканці в передвиборній кампанії активно використовували лозунги, які забезпечили їм перемогу на виборах президента 2016 р., на кшталт «Зробити Америку знову великою!», доповнивши їх наративом про «вкрадені» президентські вибори. І цього разу розрахунок трампістів на підтримку радикалізованої частини суспільства виправдав себе: тезу про фальсифікацію виборів 2022 р. на користь Д. Байдена поділяють 40 % американців.

Водночас республіканці побудували кампанію на критиці – за інфляцію та зростання злочинності, за нібито неефективну боротьбу з наслідками пандемії. Частиною передвиборної риторики в боротьбі за голоси виборців стало також українське питання. Окремі представники від Республіканської партії в Конгресі закликали до меншої підтримки Києва та більшої уваги до внутрішніх проблем США.

Однак втручання у вибори Д. Трампа призвело до того, що його партія виставила на вибори дуже слабких кандидатів. У Пенсільванії, наприклад, доктор М. Оз (кандидатура Д. Трампа, заслужив на повагу експрезидента завдяки своїм телевізійним рейтингам) програв Д. Феттерману, який нещодавно переніс інсульт і ледве розмовляв на дебатах. Кандидатом від штату Джорджія Д. Трамп обрав колишню зірку футболу Х. Уокера – людину, яка відверто не відзначається здібностями політика. Багато республіканців, аналізуючи підсумки виборів, роблять висновок, що кандидати Д. Трампа явно не впоралися з передвиборною кампанією. Він у свою чергу звинувачує партійний штаб у тому, що його кандидати не отримали належної фінансової та політтехнологічної підтримки (URL: <https://forbes.ua/svit/ochevidna-osichka-respublikantsiv-shcho-vidomo-proporedni-pidsumki-vivoriv-do-kongresu-ssha-rozpovidae-the-economist-09112022-9629>; <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/respublikantsi-demokrati-hto-protistoyatime-bajdenu-cherez-dva-roki.htm>).

Тим часом демократи, попри прогнозоване з огляду на несприятливу економічну ситуацію, особливо інфляцію, зменшення рівня підтримки, усе ж продемонстрували на виборах напрочуд непоганий результат, що дає їм непогані перспективи на успіх у президентських перегонах у 2024 р. Разом з тим серйозним попередженням для керівництва Демократичної партії має стати той факт, що моделювання можливої дуелі між діючим і колишнім президентами США, Д. Байденом і Д. Трампом, свідчить про практичну рівність їхніх шансів, а рейтинг негативного ставлення американців до Д. Трампа (52 %) цілком порівнянний з кількістю тих, хто не задоволений діяльністю Д. Байдена (54 %).

Вочевидь Д. Трамп має наміри балотуватися на пост Президента, про що свідчить анонсована ним ще до голосування велика заява, яку він запланував на 15 листопада. Тим часом Washington Post повідомляє, що деякі давні союзники Д. Трампа закликають його відкласти оголошення про те, що він висуває свою кандидатуру на президентство, бо через недостатньо триумфальну перемогу республіканців його позиція як одного з лідерів партії

дещо похитнулася. Імовірно навіть, що на виборах у 2024 р. партія може висунути кандидатом на пост Президента не Д. Трампа, а губернатора Флориди Р. ДеСантіса. Про це свідчить опитування, проведене Yougov через два дні після виборів у США, на яких Р. ДеСантіса було знову переобрано губернатором, причому з відривом у 19 % від свого конкурента. Так, кандидатуру Р. ДеСантіса сьогодні підтримують 42 % республіканців і їхніх прихильників. Водночас експрезидента Д. Трампа готові підтримати 35 %. Ще місяць тому опитування демонстрували протилежну позицію – 35 % готові були підтримати Р. ДеСантіса, а 45 % заявили, що віддають перевагу Д. Трампу. Показовою в цьому контексті є заява віцегубернатора штату Джорджія від Республіканської партії Д. Дункана про те, що після отриманих результатів виборів експрезидент Д. Трамп не є обличчям Республіканської партії (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/u-trampa-zjavivsja-konkurent-iz-floridina-viborakh-u-2024-rotsi.html>).

Результати голосування 8 листопада здатні вплинути на перебіг виборів Президента США у 2024 р. також у контексті виборів губернаторів та членів законодавчих зборів 36-ти штатів, які відбулися паралельно з виборами до Конгресу. Згідно з виборчою системою США, саме адміністрації штатів головним чином відповідальні за проведення президентських виборів та підбиття їх підсумків. Наприклад, під час минулих виборів прихильники Д. Трампа намагалися заблокувати призначення виборців та скасувати результати голосування в окремих штатах. За попередніми підрахунками, на нинішніх виборах губернаторів перевагу у два голоси утримують республіканці – вони мають 25 місць проти 23 місць демократів (URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-rezultati-viboriv-u-ssha-2022-senat-za-demokraticnoyu-partieyu-13-11-2022.html>).

Результати республіканців на виборах Д. Трамп назвав у певному сенсі розчаруванням, але наголосив, що, на його погляд, це була дуже велика перемога. Водночас Президент США Д. Байден заявив, що задоволений результатами проміжних виборів до Конгресу, навіть назвав їх «гарним днем для демократії» (URL: <https://glavcom.ua/columns/golobutskyi/vibori-v-ssha-u-oponentiv-bajdena-teper-rozvjazani-ruki-888456.html>).

Підсумки проміжних виборів у США мають важливе значення для України, особливо в аспекті військово-політичної та фінансової підтримки в боротьбі з російською агресією. На тлі прогнозів щодо ймовірної перемоги Республіканської партії в ЗМІ та в експертно-політичному середовищі напередодні виборів висловлювалося занепокоєння, пов'язане з неодноразовими скептичними заявами представників цієї політичної сили щодо продовження допомоги Україні у війні проти РФ. Так, лідер республіканців у палаті представників К. Маккарті заявляв, що Україні «не випишуватимуть чек без позначення суми», ігноруючи внутрішні проблеми США, коли країна переживає економічний спад. В опозиції наголошували на необхідності «належного контролю» за виділеними Україні грошима. Також

республіканці виступали за надання гарантій, що й партнери США по НАТО візьмуть на себе відповідальність і тягар витрат.

Проте серед членів Республіканської партії є багато прихильників продовження допомоги Україні, а в деяких випадках навіть її збільшення. Про незмінність у питаннях підтримки, незважаючи на підсумки виборів, говорять і в Білому домі.

Під час свого візиту до Києва 4 листопада радник Президента США з нацбезпеки Д. Салліван заявив, що військова та фінансова допомога Україні з боку США триватиме, незалежно від того, яким буде результат виборів до Конгресу. У Держдепі США також запевняють у збереженні підтримки нашої країни після виборів.

За словами помічниці держсекретаря США К. Донфрід, у Республіканській та Демократичній партіях дуже підтримують Україну в боротьбі з російськими окупантами. Хоча іноді й звучать голоси тих, хто сумнівається, є повна ясність – що правильно й неправильно в цій війні. Люди вірять, що українці виборюють принципи, у які вірять американці. «Ви бачите, що більшість членів Конгресу голосують за підтримку України. Я вважаю, що це триватиме, тому що ці члени Конгресу репрезентують американську громадську думку», – зазначив К. Донфрід (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/promizhni-vibori-ssha-kogo-obirayut-i-chomu-1667844519.html>).

При цьому на тлі побоювань, що після виборів у США допомога Україні може скоротитися, законодавці і від Демократичної, і від Республіканської партії мають намір ухвалити найбільший пакет допомоги в 50 млрд дол., якого вистачило б на весь наступний рік. Проголосувати за нього можуть до вступу до повноважень нового складу Конгресу в січні 2023 р.

Ще одним інструментом військової допомоги Україні залишається ленд-ліз, рішення щодо якого Президент США може приймати без участі Конгресу.

Двопартійна підтримка України в протистоянні російській агресії збережеться в Сполучених Штатах Америки – незалежно від результатів нинішніх проміжних виборів до Конгресу, сподівається Президент Д. Байден. Про це він заявив на пресконференції після завершення голосування, коментуючи попередні результати американських виборів.

Д. Байден зауважив, що якщо контроль над нижньою палатою дістанеться республіканцям, то адміністрації Білого дому часом доведеться долати спротив частини з них у наданні українцям необхідного. Але, за словами американського Президента, Київ і нині не отримав карт-бланш щодо постачання багатьох речей, які Україна хотіла б від США. Наприклад, Д. Байден не надав американські літаки для прикриття українського неба. «Ми не будемо цього робити. Ми не збираємося вступати в третю світову війну, безпосередньо вступаючи в бойові дії», – пояснив він. Натомість США постачають Україні зенітні ракетні системи, але тільки малої дальності,

зазначив Д. Байден (URL: <https://www.dw.com/uk/ostatocni-rezultati-viboriv-dosenatu-ssa-stanut-vidomimi-v-grudni/a-63706957>).

Водночас він наголосив, що США намагаються забезпечити Україну необхідним для «захисту та відповіді на те, що є найпотворнішою агресією, яка відбулася з часів Другої світової війни». «Тому я був би здивований, якби в лідера республіканців К. Маккарті була більшість колег-республіканців, які сказали б, що вони не мають намірів фінансувати законні оборонні потреби України», – резюмував Д. Байден.

Навіть Кремль, який зловтішається від будь-якої заяви Республіканської партії, розуміє, що Вашингтон не перестане підтримувати Київ. Так, член Ради Федерації Федеральних зборів Росії О. Пушков заявив, що перемога республіканців не приведе до «революції» в американській політиці (URL: <https://uatv.ua/uk/chervonoyi-hvyli-ne-stalosya-shho-prynesut-ukrayini-rezultaty-promizhnyh-vyboriv-u-ssha>).

Більшість зарубіжних та українських експертів сходяться на думці про те, що результати виборів у США істотно не змінять рівень допомоги Україні в протистоянні російському вторгненню. Так, заступник директора Агентства моделювання ситуацій О. Голобуцький переконаний, що в ракурсі російсько-української війни допомога Україні з боку США після проміжних виборів не припиниться. «Ба більше, у республіканців певною мірою тепер розв'язані руки, щоб самим пропонувати щось у цьому напрямі. А жорсткі висловлювання деяких республіканців щодо необхідності переглянути обсяги допомоги Україні (у бік зменшення) – не більш як передвиборна риторика», – вважає експерт. На його думку, допомога Україні стане зоною компромісу республіканців з демократами (URL: <https://glavcom.ua/columns/golobutskyi/vibori-v-ssha-u-oponentiv-bajdena-teper-rozvjazani-ruki-888456.html>).

Результати проміжних виборів у США для України, Америки і світу в цілому є набагато кращими, ніж могли бути, вважає експерт з питань зовнішньої та безпекової політики Центру оборонних стратегій, дипломат, радник міністра оборони України (2020 р.) О. Хара. Він також спрогнозував, що істотних змін щодо підтримки України не відбудеться, припустивши водночас, що можуть змінитися параметри допомоги. «Я не думаю, що хтось принципово блокуватиме українські питання чи вимагатиме кардинальної зміни політики щодо України. Мені здається, те, чим ми були задоволені весь цей час – двопалатна і двопартійна підтримка, – є і залишатиметься. Є окремі республіканці-трампісти, які відіграватимуть негативну роль, але вони точно не є більшістю, у них обмежені можливості для того, щоб нав'язати якусь іншу політику. Якби була “червона хвиля” і більше трампістів зайшло в Конгрес, то, безумовно, ситуація могла б бути набагато гіршою для нас», – вважає експерт.

Аналогічної точки зору дотримується політолог А. Піонтковський. «Для України нічого не змінилося, і не могло змінитися, тому що підтримка

України двопартійна. Основний мейнстрим і Республіканської, і Демократичної партій підтримують Україну», – підкреслив він.

За словами політолога, головний ризик для підтримки України становила перемога на виборах кандидатів, які представляють прихильників експрезидента США Д. Трампа. «Небезпеку для України являло трампістське крило Республіканської партії. Воно зазнало поразки, тому що найбільш антиукраїнські кандидати, яких особисто Трамп підібрав як претендентів на посади палати представників, зазнали поразки, що не дало Республіканській партії очікуваної більшості у 20–30 голосів» (URL: <https://suspilne.media/314194-dla-ukraini-nicogo-ne-zminilosa-piontkovskij-prokomentuvav-promizni-vibori-u-ssa>). «Найголовніше в довгостроковій перспективі – ця невдача трампістів ставити хрест на претензіях Трампа брати участь у президентських виборах у 2024 р. Думаю, за результатами цих проміжних виборів, його політична кар'єра закінчилася, що добре для України. А підтримка двопартійна забезпечена на тривалу перспективу», – переконаний А. Піонтковський.

Директор Центру «Нова Європа» А. Гетьманчук виокремлює кілька моментів, які важливо брати до уваги, говорячи про політику США щодо України незалежно від того, скільки зрештою опонентів допомоги Києву потрапить до Конгресу (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/11/9/7150293>).

По-перше, і в сенаті, і в палаті представників і надалі матимемо більшість тих, хто виступає за підтримку України «так довго, як це буде потрібно». Ті, хто вважає, що наданої допомоги вже достатньо й навіть забагато, залишаються в меншості. Щоправда, і це потрібно брати до уваги, ідеться про гучну меншість, яку чутно й помітно не лише в Конгресі, а й у медіа.

Завдання України в цій ситуації полягає в тому, щоб більшість, яка за нас, не була тихою більшістю. Щоб її так само було чутно й помітно, бо від цього залежать і подальша позиція Білого дому, і політика Республіканської партії, і настрої в суспільстві. Саме тому потрібно працювати із впливовими республіканцями, які вже підтримують Україну та мають навіть більш прогресивну позицію щодо допомоги Україні, ніж Білий дім (зокрема, не розуміють обмежень на постачання окремих видів озброєнь, на які в адміністрації Д. Байдена ніяк не наважаться дати зелене світло), і з тими республіканцями, які займають серединну позицію – загалом не проти допомоги, але вимагають більшого нагляду (oversight) за тим, як витрачаються кошти і як використовується допомога.

По-друге, сьогодні неможливо напевно стверджувати, наскільки зменшиться фінансова підтримка України та чи зменшиться вона взагалі в осяжній перспективі. Однак є достатньо підстав вважати, що нові пакети допомоги з новим Конгресом ухвалюватимуться складніше, ніж зі «старим». Крім того, питання нагляду (oversight) у принципі відіграватимуть значно більшу роль за все більш імовірної більшості республіканців у палаті

представників. Саме тому навіть самі республіканці, які підтримують Україну – з числа так званого рейганівського крила партії, радять, вболівають і всіляко сприяють тому, аби ще за «старого» складу Конгресу, у грудні, було прийнято новий великий пакет допомоги для України в розмірі 50–60 млрд дол. Така собі своєрідна «підстраховка» на випадок, як передвиборна риторика трампістів трансформується в конкретну політику.

По-третє, той факт, що саме в палаті представників більша кількість республіканців виступала проти попередніх пакетів допомоги Україні, а їхній лідер К. Маккарті неодноразово наголошував, що республіканці не випишуватимуть для України порожній чек, підкреслює потребу прицільно працювати найбільше саме з палатою представників загалом і з К. Маккарті та його командою зокрема. Питання двопалатної підтримки для України стає не менш критичним, ніж питання двопартійної підтримки.

По-четверте, Україні потрібно вчитися й надалі працювати зі США в умовах постійних спроб зробити з нас якщо не внутрішньополітичне, то внутрішньоєкономічне питання.

Саме так, у прив'язці до економіки, Україна потрапила в нинішню передвиборну кампанію. Очевидно, що аргумент про ненадання Україні більшої фінансової допомоги, оскільки ці кошти краще витратити на потреби американців (можливо, ключовий у риторичі трампістів щодо допомоги Україні), звучатиме й надалі.

Але з огляду на настрої республіканців за свого лідерства запустити марафон безкінечних розслідувань – від хаотичного виводу військ з Афганістану до змісту знайденого ноутбука Х. Байдена – Україна так чи інакше ризикує фігурувати не тільки як внутрішньоєкономічне, а й ширше внутрішньополітичне питання. Особливо з набранням обертів президентською кампанією, яка зазвичай плавно стартує у США після проміжних виборів. Цього року ми вже стали свідками проміжних виборів, у яких нетипово помітну роль відігравав один конкретний експрезидент США (Д. Трамп).

По-п'яте, генеральну лінію Білого дому щодо України у війні вже визначено. І результати проміжних виборів, скоріше, ще більше її зацементують. Адже такий курс має підтримку і на рівні більшості у двох партіях, і в американському суспільстві (особливо на тлі інших політик Д. Байдена).

Цю лінію досить чітко й широко окреслив Д. Салліван кілька місяців тому, і зводиться вона до того, щоб допомагати Україні продовжувати боротьбу, не провокуючи третьої світової війни. Це значить – тестувати реакцію Кремля після кожної нової партії озброєнь і постійно зважувати ескалаційні ризики від будь-якого політичного рішення. Це не ідеальна для України лінія, але вона вже враховує занепокоєння, які є і у власній партії Президента Д. Байдена (ліве прогресивне крило, яке робить ставку передусім на мир, а не на перемогу України), і серед республіканців, з якими Д. Байден упродовж свої політичної кар'єри завжди намагався вибудувати мости та

шукати компроміси, і серед європейських союзників, порозуміння з якими залишається для американського Президента одним з основних пріоритетів у зовнішній політиці.

По-шосте, щоб мати стабільну підтримку у Вашингтоні, потрібно більше працювати у європейських столицях. Адже аргумент про те, що «США зробили для України достатньо, тепер черга Європи», один із ключових в арсеналі опонентів допомоги.

З більшим залученням європейських країн буде легше аргументувати нову підтримку, як і з більш продуманою комунікацією. Те, що Україна може робити разом з європейськими партнерами, це більш активно доносити на інший берег Атлантики інформацію, наприклад про те, скільки відсотків у співвідношенні до свого оборонного бюджету витрачають європейські країни порівняно із США.

Скажімо, у випадку Латвії – це 41 % її оборонного бюджету (за даними Кільського інституту світової економіки, який веде професійний трекінг наявних наразі видів допомоги Україні). Також потрібно всіляко говорити, яку важливу місію виконують країни ЄС, дбаючи про українських біженців – не співмірно зі США.

Нарешті, саме країни ЄС, зокрема Німеччина, готові брати на себе лідерську роль у повоєнній відбудові України. Фінансувати війну та фінансувати мир – що прекрасно розуміють і визнають безпосередньо в США – це неспівмірні з точки фінансового навантаження речі.

По-сьоме, ніщо так не об'єднує демократів та республіканців, як питання протистояння Китаю. І з приходом республіканської більшості, принаймні до однієї з палат Конгресу, Китай ще більше потраплятиме на всі можливі радари. Якщо Україна дійсно хоче зберегти підтримку республіканців, потрібно нарешті попрощатися з надмірними ілюзіями, які все ще просочуються з головних кабінетів країни, щодо Пекіна – причому і щодо його готовності вплинути на РФ у питанні завершення війни, і щодо його ролі в майбутній відбудові України.

І нарешті: найкраща відповідь усім опонентам подальшої допомоги Україні – це перемоги на полі бою. Саме завдяки їм відбувся важливий перелом в американській суспільній думці щодо того, що Україна має шанс виграти війну, хоча ще кілька місяців тому всі опитування показували, що американці в таку можливість у принципі не вірять. Упевненість, що американці підтримують саме потенційного переможця у війні, а не лузера – це велика справа в аргументуванні майбутньої підтримки.

За висновком експертів Національного інституту стратегічних досліджень, прогнозована зміна більшості в палаті представників Конгресу позначиться на політичній ситуації насамперед всередині Сполучених Штатів Америки. Зовнішня ж політика залишається більшою мірою прерогативою Президента, а отже, основні позиції зовнішньополітичного курсу адміністрації Д. Байдена не зазнають критичних змін у перспективі

наступних двох років (URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-promizhnykh-vyboriv-do-konhresu-ssha>).

Утім, у будь-якому разі очікується, що республіканська більшість ставитиметься до фінансової та мілітарної допомоги Україні більш прискіпливо. У найгіршому варіанті після початку роботи Конгресу нового скликання можна очікувати спроби блокування або затягування трампістами ухвалення рішень щодо надання допомоги Україні. Їхні дії буде зумовлено як постулатами ізоляціонізму, так і намаганням створити з будь-якого приводу максимальні проблеми для Д. Байдена, щоб унеможливити його переобрання на посаду Президента у 2024 р. Це сприятиме посиленню позицій тих – наразі менш чисельних – представників американського истеблішменту, які закликають до досягнення «компромісу» з Путіним фактично за рахунок інтересів України. Як відзначив один з американських аналітиків, «ми бачимо, як тези російської пропаганди прослизують у політичне життя Сполучених Штатів Америки» (URL: <https://zn.ua/ukr/international/vibori-v-ssha-shcho-roboti-ukrajini-abi-uniknuti-najhirshoho-variantu.html>).

За будь-яких обставин ми побачимо намір посилити контроль за наданням і використанням американської допомоги Україні. Про те, що допомога Україні з боку США «не може бути ні ефективною, ні політично сталою без дієвих механізмів контролю та підзвітності», написав майбутній голова Комітету у закордонних справах палати представників М. Маккол і його сенатський колега Д. Річ.

Отже, українським дипломатам і посадовцям треба бути готовими до роботи за нових, більш складних, умов, підтримуючи постійний діалог із членами Конгресу, не обмежуючись симпатиками України та не даючи жодних приводів для закидів з боку прискіпливих «контролерів».

На нашу користь продовжує діяти збереження достатньо високого рівня суспільної солідарності з Україною (50–70 %, за різними оцінками, включно з необхідністю постачання зброї). В адміністрації Д. Байдена є достатній інструментарій для продовження активної підтримки України за різними напрямками, спираючись на широке коло прихильних до України конгресменів і сенаторів.

У зв'язку із цим варто наголосити, що підтримка Сполученими Штатами Америки незалежності та суверенітету України не пояснюється виключно симпатією до її народу або наявністю в США впливової української громади. В основі наших відносин – спільний стратегічний інтерес, розуміння ключової ролі сильної та демократичної України в підтриманні європейської безпеки та стримуванні російського експансіонізму. Саме тому вони витримали спроби обамівської адміністрації «перезавантажити» відносини з путінською Росією та неадекватність її практичної реакції на початок Росією війни проти України в 2014 р., а Д. Трамп (мабуть, з тяжким серцем) схвалив відправку до України першої партії «джавелінів».

Ще перед своїм обранням на пост Президента Д. Байден чітко заявив, що підтримка України в протистоянні з російською агресією «відповідає життєвим інтересам США». На сьогодні дуже багато залежатиме від того, наскільки послідовною й надалі буде політична лінія Д. Байдена та його адміністрації.

Таким чином, попри внутрішньополітичні виклики, пов'язані з партійною поляризацією американського суспільства, процес і результати проміжних парламентських виборів продемонстрували стійкість політичної системи США та важливу в глобальному масштабі з огляду на стратегічну конкуренцію цієї держави з авторитарними режимами спроможність демократії мирно розв'язувати найбільш гострі суспільні конфлікти.

Проміжні вибори фактично розпочинають етап президентської кампанії 2024 р. Це означатиме подальше поглиблення партійного протистояння, зміщення фокусу політичної боротьби на внутрішні проблеми за умов складної економічної ситуації, а також дискусії щодо ключових питань зовнішньополітичного порядку денного, зокрема протистояння з Китаєм, рівень підтримки України в боротьбі зі збройною агресією РФ, безпекові перспективи Європи тощо.

Виходячи з наявних результатів, Республіканська партія здобуває перевагу в палаті представників. У сенаті є ймовірність утримання мінімальної більшості за Демократичною партією. Однак уже на сьогодні можна говорити, що прогнозована напередодні «червона хвиля» перемоги республіканців не відбулася.

Посилення республіканців у Конгресі не змінить принципової позиції США щодо підтримки України у війні з РФ. Загроза відмови від політики підтримки України є мінімальною. Проте присутні ризики щодо зниження динаміки надання допомоги, її обсягів та призначення внаслідок міжпартійного протистояння.

Завданням України залишається активна комунікація задля забезпечення двопартійної підтримки зусиль нашої держави в обороні від агресії, зокрема демонстрація ефективності використання американської допомоги та масштабів власних зусиль України задля перемоги.

О. Аулін, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Туреччина відновлює домінування в Причорномор'ї

Одним з важливих наслідків, розв'язаної РФ війни проти України стає відновлення домінування Туреччини в Причорноморському регіоні. Кремль майже на очах за лічені місяці втрачає політичні здобутки колишньої Російської імперії та Радянського Союзу. Анкара знаходиться за крок від статусу головного регіонального гравця.

Як такий розвиток ситуації може змінити геополітичні розклади в цілому та на що чекати Україні?

Щоб відповісти на це питання зробимо невеличкий історико-політичний екскурс. Через 22 роки після падіння Візантії, а саме у 1475 р. генуезькі володіння в Криму, як і готське князівство Феодоро, були завойовані Гедік Ахмед-пашою й включені до складу Османської імперії. Із земель південного берега півострова було створено санджак, пізніше реформований у вілайет Кефе. Через це майже 300 років османи вважали колишнє «Велике море» генуезьців «внутрішнім морем» вже Великої Порти (URL: <https://masterdl.livejournal.com/4088548.html>). Хоча на той час існувало одне, зате велике «але» у вигляді запорізьких козаків, які «в 1605 році зруйнували турецьку фортецю Перекоп, ще за два роки напали на фортеці Акерман, Кілію та Ізмаїл. 1614 року запорожці організували та блискуче провели морські десанти на Трапезунд і Синоп й захопили їх. Потім вони з'явилися під Стамбулом, спалили портові причали на очах у султана та його двору. А гетьман П. Сагайдачний штурмом узяв Кафу (Феодосія), звільнивши тисячі рабів» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29758310.html>). Проте, починаючи з другої половини XVIII ст. Російська імперія, яка вже прийшла до тям після ганебного Прутського походу (1711) Петра I, усунувши у відомий спосіб такого серйозного суперника як запорізькі козаки, поступово почала анексію Причорномор'я, яку продовжив СРСР. Після закінчення Другої світової війни теперішні незалежні Грузія і Україна мали статус радянських республік. Болгарія і Румунія вже входили до Ради економічної допомоги і готувалися через два роки підписати Варшавський договір, який мав стати військовою альтернативою НАТО. Отже, на Чорноморському узбережжі лише одна Турецька Республіка залишалася поза зоною військово-політичного та економічного впливу СРСР. Й. Сталін вирішив це виправити й фактично висунув Анкарі ультиматум щодо спільного радянсько-турецького контролю над Чорноморськими протоками Босфор і Дарданелли. У результаті Туреччина в 1952 р. стала членом Північноатлантичного альянсу (URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_52044.htm). У часи холодної війни відносини між обома військово-політичними блоками яскраво характеризувала ситуація навколо перебування крейсера «Йорктаун» і есмінця «Карон» ВМС США в акваторії Чорного моря в другій половині 1980-х. На погляд американської сторони, спираючись на право «мирного проходу», затвердженого міжнародно-правовим звичаєм, «Йорктаун» і «Карон» вперше увійшли до Чорноморської акваторії і наблизилися до узбережжя Криму у 1986 р. Керуючись нормами власного законодавства, згідно з якими «мирне проходження іноземними військовими кораблями через територіальні води СРСР дозволено тільки на спеціально підтверджених для цього прибережних ділянках, що були оголошені радянською владою раніше, і таких ділянок немає на Чорному морі біля берегів Радянського Союзу», Москва привела в готовність свої регіональні

повітряні та військово-морські сили й відправила прикордонно-охоронні кораблі і морські літаки для перехоплення військових кораблів США. Якщо цього разу інцидент завершився обміном гнівними нотами обох МЗС, то майже аналогічна ситуація у 1988 р. мала наслідком пошкодження крейсера «Йорктаун» через удар корпусом сторожового корабля «Беззавітний» ([URL: https://www.reddit.com/r/WarshipPorn/comments/3nf9u2/the_uss_yorktown_left_and_the_soviet_frigate](https://www.reddit.com/r/WarshipPorn/comments/3nf9u2/the_uss_yorktown_left_and_the_soviet_frigate)). Після розпаду СРСР військово-політична ситуація в Причорномор'ї кардинально змінилася. Україна і Грузія стали незалежними й почали проводити політичний курс без погодження з Кремлем, а Болгарія та Румунія згодом стали членами Євросоюзу і навіть НАТО. Через це відбулися майже дзеркальні зміни у військово-політичному положенні Туреччині та РФ. Відтепер уже Москва залишилася на одинці проти країн НАТО та їх союзників. Військові кораблі Альянсу стали частими гостями чорноморських портів, періодично проводилися спільні навчання тощо.

Однак Анкара, можливо пам'ятаючи ситуацію навколо Кіпрської кризи середини 1970-х (коли турецькі й грецькі війська виступили на захист своїх одновірців, а інші країни НАТО одностайно встали на бік християнської Греції), або ситуацію після поразки Османської імперії у Першій світовій війні (з англійським губернатором у Стамбулі та грецьким військом за 100 кілометрів від майбутньої столиці країни) постійно звертала увагу на посилення власних збройних сил. За останні десятиріччя військовий флот Турецької Республіки (станом на осінь 2020 р. – 165 кораблів і катерів, проти 150 російського ЧФ) поповнився великою кількістю сучасних бойових надводних і підводних кораблів. Турецькі ВМС мають у своєму розпорядженні 12 дизель-електричних субмарин німецького виробництва. З них чотири побудовані в 2000-х. Крім торпедного озброєння, вони несуть на борту протикорабельні ракети типу «Гарпун», про яких говорять, що саме вони знищили крейсер «Москва». Субмарини відрізняються низьким рівнем шуму і відносно малими габаритами, що дуже ускладнює «полювання» на них. Це особливо актуально через традиційно слабкий протичовновий захист російських кораблів. Надводний флот сьогодні представлений 16 фрегатами, дев'ятьма корветами (з яких чотири новітніх побудовані з використанням технологій малопомітності, і для свого класу мають потужне протикорабельне озброєння – ракети «Гарпун»), п'ять танкодесантними кораблями і 10 катерами, універсальним десантним кораблем «Анадолу», 11 тральщиками, 21 ракетним і 16 патрульними катерами, 73 допоміжними суднами. До складу турецького ВМФ також входять 8 літаків базової патрульної авіації і 33 протичовнових гелікоптерів ([URL: https://navy.mil.gov.ua/vijskovo-morski-sili-turechchini](https://navy.mil.gov.ua/vijskovo-morski-sili-turechchini)). Крім чотирьох нових фрегатів програмою «Національний корабель» (Milli Gemi) передбачено переозброєння турецького флоту 11 новими фрегатами турецького виробництва, з потужним ракетно-артилерійським озброєнням. Крім того, на 2023–2024 рр. заплановано введення в експлуатацію ще двох танкодесантних і універсального десантного корабля. Відбуваються випробування

оснащеного ракетами безпілотного човна ULAQ, до 2027 р. на верфі в Гьольджюк у кооперації з німецькою компанією Thyssenkrupp Marine Systems планується побудувати шість новітніх субмарин (перший човен проекту вже спущений на воду в грудні 2019 р.). У планах турецького керівництва є місце й для власного авіаносця (URL: <http://nova.net.ua/viiskovuyi-flot-turechchynusyla-z-iakoiu-navit-sohodni-var-to-rakhuvatysia-foto>). Завдяки національній програмі будівництва бойових кораблів Туреччина вже вийшла на ринок озброєнь Пакистану і, як стало нещодавно відомо, в жовтні 2022 р. у Туреччині спустили на воду корвет «Гетьман Іван Мазепа», призначений для українського флоту (URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-turechchyni-spustyly-na-vodu-ukrayinskyj-korvet-getman-ivan-mazepa>). І навіть експерти з РФ – головного суперника Анкари в Причорномор'ї – зазначають, що сучасний турецький флот переважає російський чорноморський за кількістю й вже далеко перегнав конкурента за якістю озброєнь (URL: <https://vz.ru/world/2018/12/12/954852.html>).

Схожа ситуація складається у військово-повітряних силах країни. Так, у 2010–2014 рр. спільно з англо-італійським виробником гелікоптерів «AgustaWestland» була реалізована програма АТАК. У результаті турецькі силовики отримали сучасний багатоцільовий ударний гелікоптер T129 власного виробництва. Можливості T129 були помічені за кордоном і викликали інтерес у країнах із високогірним ландшафтом і жарким кліматом, для яких Туреччина й здійснила адаптацію вже перевіреної в бойових умовах платформи Agusta A129 Mangusta. Перша партія T129 була експортована у 2022 р. Парк літаків турецьких ВПС сьогодні складається в основному з американських «Фантомів». Водночас реалізується проєкт зі створення вітчизняного учбово-бойового літака Hürkuş, який вже знайшов споживачів за кордоном. Крім того, в Туреччині йде розробка власного винищувача п'ятого покоління (URL: <https://media.az/society/1067861678/tureckiy-uchebnyy-samolet-hrkus-vpervye-pribudet-v-azerbaydzhan>). Сектор високих технологій турецьких ВПС також представлений багатьма моделями безпілотних летальних апаратів, ефективність і надійність яких вже неодноразово перевірялися в умовах реального бою. Найвідомішим з БПЛА на сьогодні звичайно є «Байрактар». Вироби сімейної фірми «Baykar Makina» надзвичайно ефективно використовуються Збройними силами України проти загарбників. Особливо помітним вклад турецьких дронів у перемогу над ворогом був під час першого етапу війни, коли війська російських агресорів рвалися до Києва. Водночас це стало рекламою й для самих «Байрактарів». Навіть РФ намагалася отримати їх для своїх військ. Турецька сторона відповіла відмовою. У цьому контексті слід звернути увагу й на той факт, що молодша дочка президента Туреччини Р. Т. Ердогана вийшла заміж за С. Байрактара, що разом з братом керує фірмою (URL: <https://www.bbc.com/russian/features-62592464>).

Сухопутні війська Турецької Республіки входять до першої десятки армій світу (хоча друге місце в цьому рейтингу останнім часом викликає все

більше запитань) і є другими серед країн НАТО. Чисельність збройних сил, за оцінками Global Power – понад 400 тис. осіб (у Росії – понад 760 тис.), у резерві біля 185 тис. (понад 2,4 млн у Росії). У турецькій армії 3778 танків (з них приблизно 300 – сучасні Leopard 2, інші – більш старі Leopard 1, M60, M48). Чисельність відносно сучасних і боєздатних танків у РФ до початку війни з Україною оцінювалося в 2500, більшість з яких становили T-72, що за своїми бойовими якостями знаходяться між Leopard 1 та Leopard 2 різних модифікацій (URL: <https://www.bbc.com/russian/news-36813509>). До цього слід додати, що Туреччина закінчує випробування власного основного бойового танку Altay, який розглядається як модернізована версія німецького Leopard 2A4. Турецька самохідна артилерія представлена в основному модернізованими гаубицями T-155 Firtina, які є ліцензійним варіантом відомої південнокорейської Thunde. Загальна кількість складає біля 400 одиниць. Збройні сили Туреччині також оснащені сучасними зразками бронетранспортерів та бойових машин піхоти. Їх відрізняє надійність та ефективність бойового застосування. У серпні 2022 р. українські морські піхотинці отримали 50 бронемашин Kirpi турецького виробництва. Очікується постачання ще 150 одиниць згаданої техніки (URL: <https://mil.in.ua/uk/news/zsu-otrymaly-turetski-bronemashyny-kirpi>).

Порівнюючи військові потенціали Туреччини та РФ доцільно звернути увагу на такі моменти. По-перше, російська бойова техніка і особовий склад розпорочені по території в декілька тисяч кілометрів, у той час як турецькі аналоги сконцентровані на відносно невеликому просторі і в разі необхідності порівняно швидко можуть взяти участь у бойових діях у Причорномор'ї. По-друге, російські збройні сили продемонстрували невміння протистояти регулярній армії, озброєній навіть не дуже великою кількістю сучасних західних озброєнь. По-третє, якщо чорноморський регіон стане ареною бойового зіткнення РФ із Туреччиною, як країною НАТО, слід враховувати також потенціал збройних сил Болгарії і Румунії. Зокрема, їх ВМС спільно з турецьким флотом значно переважатимуть за загальною чисельністю і озброєнням Чорноморський флот РФ. До того ж не варто скидати з рахунків ВМС України і Грузії.

Саме завдяки наявності модерних і потужних збройних сил сучасна турецька еліта змогла позбавитися «психологічної нерішучості», що, на думку політолога і експрем'єр-міністра Туреччини А. Давутоглу, сформувалася через страх зазнати нової катастрофи у відкритому військовому конфлікті з Росією, який має історичне підґрунтя і став наслідком чисельних поразок у турецько-російських війнах (URL: <https://www.pdfdrive.com/stratejik-derinlik-e60448607.html>). Проте військова міць та порівняно потужна економіка – це не всі причини змін турецької політики в Причорномор'ї. Прихід 2002 року до влади в Туреччині поміркованих ісламістів – Партії справедливості та прогресу на чолі з теперішнім президентом Р. Т. Ердоганом збігся в часі зі стрімкою кар'єрою А. Давутоглу. Останній в 2001 р. опублікував програмну роботу «Стратегічна

глибина: міжнародне становище Туреччини», у якій сформулював головні принципи «неосманізму», концепції, що передбачає відновлення впливу на теренах колишньої османської імперії. На перший погляд неосманізм не надто відповідає «кемалізму», ідеології, що мала державне значення й була названа на честь засновника Турецької Республіки К. Ататюрка, який у своїй політиці спирався саме на турецький націоналізм, а в міжнародній політиці проводив курс наближений до ізоляціонізму. Проте в результаті відносно вдалого симбіозу неосманізму та кемалізму новий зовнішньополітичний курс, який вибудовував будучи міністром закордонних справ і прем'єр-міністром А. Давутоглу, за рахунок використання панісламських і пантюркістських елементів отримав додатковий потужний імпульс і суттєво розширив простір для політичного маневру.

Численні наслідки цього спостерігаються й сьогодні. Однак ми звертатимемо увагу лише на ті моменти, що безпосередньо або опосередковано торкаються України. Насамперед, ідеться про ситуацію навколо так званої зернової угоди, коли Кремль «образився» на вдалу атаку ЗСУ проти окупаційних сил у Севастополі і заявив про вихід із цієї угоди. На думку російської верхівки, такий крок повинен був припинити експорт українського зерна і в такий спосіб створити умови для потужного політичного тиску на офіційний Київ з боку міжнародної спільноти. Проте, завдяки жорсткій політиці Анкари в цьому питанні, яка в разі конфлікту могла спиратися на такі козири, як власний флот і ВПС, змусила РФ кардинально змінити свою позицію і знову приєднатися до Угоди. Звичайно, це додало додаткові політичні дивіденди президенту Р. Т. Ердогану, і водночас продовжило формувати міжнародний імідж В. Путіна як політичного аутсайдера (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/11/12/7150522>). Інший випадок – навколо заборони проходу російським бойовим кораблям Чорноморськими протоками. На цей раз показовим стала ситуація з двома бойовими кораблями Тихоокеанського флоту РФ – ракетним крейсером «Варяг» і великим протичовновим кораблем «Адмірал Трибуц», які протягом дев'яти місяців так і не змогли отримати дозвіл пройти через Босфор і Дарданелли. Через це, по-перше, наразі в Чорному морі не залишилося жодного носія крилатих ракет «Калібр», які б тероризували територію України. По-друге, – черговий політичний ляпас отримав російський керманіч (URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-uanews/news-turechchina-ne-propustila-rosijski-vijskovi-korabli-plivut-dodomu-07-11-2022.html>).

На цьому тлі менш помітним був серпневий інцидент у Нагорному Карабасі. Тоді Азербайджан змусив Вірменію достроково змінити маршрут сполучення з Нагірним Карабахом. Ця норма передбачалася мирною угодою, гарантом якої виступила РФ, проте в термінах її виконання були різночитання з боку Єревана і Баку. Щоб змусити Вірменію зробити цю поступку, Азербайджан пішов на військове загострення в Карабаху, не звертаючи уваги на російських «миротворців», що знаходяться в регіоні. Від

таких кроків Баку утримувався навіть під час війни 2020 року, щоби не давати РФ привід для втручання. Але теперішні зміни в статусі Туреччини і РФ у Причорноморському регіоні зробили Азербайджан значно сміливішим і впевненішим (URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/09/14/7146729>).

Отже, сьогодні спостерігається наближення Анкари до домінування в Причорномор'ї, що відбувається на тлі зворотних процесів, які стосуються РФ. Р. Т. Ердоган своєю поведінкою майже відверто демонструє зміни статусу двосторонніх відносин. Москва через свою антинаївську та антиукраїнську політику стає політичним аутсайдером серед Причорноморських країн. У Кремля сьогодні не має а ні військово-політичних, а ні економічних важелів, щоб кардинально змінити ситуацію на свою користь. Натомість Туреччина, вмівши використовувати своє членство в НАТО, і лавіруючи між Україною, Заходом і РФ, отримує досить значні політичні та економічні дивіденди, приватизуючи роль політичного посередника. Поряд із цим, демонструючи активну та успішну політичну активність одразу в декількох важливих для світового співтовариства регіонах (Східна Європа, Кавказ, Близький Схід і Північна Африка), Анкара потенційно може претендувати на статус субрегіонального лідера (якщо це дозволить стан турецької економіки). Від подальшого нарощування зусиль Анкари на цьому напрямі офіційному Києву в середньостроковій перспективі не слід очікувати негативних наслідків. Водночас поки ще малоімовірною виглядає й можливість військової участі Туреччині у війні на боці України, хоча ЗСУ мають здібність робити дуже цікаві сюрпризи, які можуть повністю підірвати боєздатність ворога і в такий спосіб сприяти отриманню більш дієвої підтримки від закордонних партнерів на останній – переможній стадії війни.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економіко-політичні загрози міжнародній підтримці України в захисті від повномасштабної воєнної агресії Росії

(Закінчення. Початок див. у № 13–14)

Загалом економічні проблеми несуть у собі потенціал посилення проросійських настроїв і в деяких інших країнах Європи, чим прагнуть скористатися місцеві політики. Наприклад, у Франції в середині жовтня ультралівовою партією «Нескорена Франція» Ж.-Л. Меланшона «зеленими» та соціалістами було організовано мітинг, на якому демонстранти висунули вимоги підвищення зарплат і соціальних виплат, стабільних цін на

електроенергію, запровадження податку на надприбутки та інвестицій в екологічні проєкти. Також учасник мітингу виступали проти зростання цін на паливо та продовольство, проти підвищення пенсійного віку. За словами організаторів мітингу, на нього прийшло 140 тис. осіб, за оцінками поліції – 30 тис. осіб. Ж.-Л. Меланшон анонсує початок загальнонаціонального страйку з 18 жовтня. Однак цей страйк не відбувся.

Утім, як свідчать наведені вище результати соціологічних опитувань, у Франції 57 % опитаних підтримують збереження економічних санкцій проти Росії, що менше, наприклад, ніж у Канаді, США, Польщі, Великій Британії, Швеції та Данії. У Франції посилення доволі поширених до останнього часу симпатій до Росії може стимулюватися загостренням соціально-економічних проблем через зростання цін на енергоносії та інфляції.

З іншого боку, треба згадати, що саме Франція однією з перших серед європейських держав надала Україні самохідні артилерійські установки й далі постачає озброєння та інше воєнне обладнання. Тому посилення проросійських настроїв у Франції вкрай небажане для України.

Також варто зазначити, що до невігідного Україні використання теми російсько-української війни у власних інтересах вдаються навіть деякі політики, державні діячі країн, де підтримка України серед населення є доволі високою. Наприклад, Президент Фінляндії С. Ніністо попередив про небезпечний момент у війні в Україні, оскільки президент Росії Путін вклав забагато ресурсів у вторгнення, що обернулося проти нього. «Він борець, тому дуже важко уявити, як він приймає будь-яку поразку, і це, безумовно, робить ситуацію дуже критичною», – пояснив Президент Фінляндії. Тим часом оглядачі зазначають, що С. Ніністо в минулому мав досить часті контакти з президентом РФ (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/26/7147470>).

Водночас не варто забувати, що погіршення економічної ситуації може певним чином створювати певні складнощі для України у відбитті російської агресії навіть у державах, які таку допомогу Україні постійно надають. Наприклад, за повідомленням «Польського радіо», 7 жовтня «у Варшаві біля будівлі канцелярії Прем'єр-міністра Польщі під гаслом “Тільки темрява” представники органів місцевого самоврядування протестували проти підвищення цін на енергоносії та вартості життя». В акції також брали участь і депутати парламенту Польщі від опозиції. У. Русецька, заступник пресекретаря правлячої партії «Право і справедливість», зазначила, що демонстрація відбувалася в той час, коли Прем'єр-міністр РП М. Моравецький у Празі вів переговори про умови енергопостачання, а за східним кордоном Польщі йде війна: «Провокування соціальних заворушень у нинішній геополітичній ситуації не відповідає інтересам Польщі. Також виникає питання, чи це не йде на руку Путіну, який хотів би викликати хвилювання в нашій, прикордонній (з Росією. – Прим. ред.) країні – Польщі». Депутати Сейму від партії «Право і справедливість» також розкритикували протест представників місцевої влади, пов'язаних з опозицією, зазначається

на сайті «Польського радіо» (URL: <https://www.polskieradio.pl/397/7835/Artykul/3049559>).

Водночас, за результатами опитування польського Центру дослідження громадської думки (CBOS), «уряд Прем'єр-міністра М. Моравецького наразі підтримують лише 26 % громадян Польщі, а не підтримують – 47 %, що стало найгіршим результатом за весь час його роботи. Що стосується економічної політики уряду Польщі, то 62 % опитаних вважають, що вона не дає шансів на покращення, 28 % – протилежної думки, 10 % – не визначилися з відповіддю». При цьому «найбільше в Польщі довіряють Президенту А. Дуді (51 %), меру Варшави Р. Тшасковському (41 %) та опозиційному політику Ш. Головні (40 %). М. Моравецький у цьому рейтингу посів четверте місце (37 %), розділивши його з міністром оборони М. Блащаком». Підкреслимо, що в Польщі і влада, і опозиція підтримують Україну у її війні з Росією.

Утім, попри усвідомлення польським суспільством загалом воєнної загрози з боку Росії та підтримки України у відбитті російської агресії, економічні інтереси вагомої частини поляків далеко не завжди збігаються з потребами забезпечення обороноздатності навіть самої Польщі. Зокрема, очікується, що з наступного року Польща збільшить витрати на озброєння до 3 % свого валового внутрішнього продукту (ВВП), або близько 90 млрд злотих. Соціологи з United Surveys «запитали респондентів, чи варто, на їхню думку, Польщі йти на таке рішення, навіть якщо це означатиме скорочення видатків на інші цілі або залучення нових боргових зобов'язань. Найбільша кількість – 29 % – обрали відповідь “скоріше так”, а 19,6 % респондентів – “однозначно так”. На думку 22,5 % учасників дослідження, це, скоріше, погана ідея, а 16,7 % обрали відповідь “однозначно ні”; 12,2 % не мають думки з цього питання. Крім того, понад 60 % опитаних підтримують наміри збільшити польське військо до 300 тис. осіб» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/27/7149487>).

Наведене вище дає підстави припускати, що саме негативний вплив економічних чинників може створювати головні перепони на шляху підтримки України у її війні з Росією. Причому йдеться не про якісь радикальні негативні зміни, а радше про певні обмеження економічного, а можливо і військово-технічного характеру. Але оскільки війна України з Росією набула затяжного характеру, то навіть такі зміни можуть додати Україні проблем. Наприклад, польський уряд з початку 2023 р. планує поступово обмежувати допомогу для українців, які тривалий час перебувають у Польщі, рятуючись від війни. Мета таких заходів – стимулювати цю категорію українців до роботи в польській економіці, що дало б змогу обмежити витрати з польського бюджету на їх утримання. Утім якщо ці заходи не дадуть очікуваного ефекту для бюджету Польщі, то польському уряду доведеться шукати інших джерел оптимізації витрат польського бюджету, що може якимось негативно позначитися на допомозі Україні. Навіть зростання витрат із гривневих заощаджень українських

вимушено переміщених осіб у Польщі (якщо заробітки в місцях перебування не покривають їхніх витрат) потребуватимуть від Національного банку України додаткових витрат іноземної валюти на конвертацію цих заощаджень. В умовах війни з Росією це вкрай небажано.

Утім, мабуть найбільше проблем у Європі з організацією підтримки України у відбитті повномасштабної воєнної агресії Росії створює відверто проросійська позиція Угорщини. Причому йдеться як про владу цієї держави, так і угорське суспільство загалом. Зокрема, як зазначено в наведених вище результатах соціологічних опитувань у різних країнах світу, 28 % респондентів в Угорщині висловилися за визнання російського суверенітету над Кримом, навіть якщо Росія не відмовиться від жодної з нових українських територій. Тридцять один відсоток респондентів цієї країни вважають, що НАТО «забагато» робить для України. Також в Угорщині лише 32 % опитаних соціологами підтримують збереження санкцій проти Росії та лише п'ята частина угорських респондентів підтримала надання НАТО важкого озброєння Україні.

Утім, поширення таких поглядів в угорському суспільстві не виглядає чимось неочікуваним, якщо знати історію Угорщини і враховувати, що принаймні протягом останнього десятиріччя влада цієї держави цілеспрямовано проводить, по суті, шовіністичну політику, яка в міжнародному плані значною мірою є опортуністичною до міжнародної політики ЄС у цілому. Такий напрям угорської зовнішньої політики свідомо зорієнтовано на одержання відносно дешевших (за оцінками угорських можновладців) енергоносіїв з Росії за одночасного отримання фінансової підтримки з фондів Європейського Союзу.

Про те, наскільки глибоко угорське суспільство просякнута проросійськими настроями, свідчить і факт шпигунства на користь Росії з боку місцевих політиків. Зокрема, за інформацією «Польського радіо», колишнього угорського політика Б. Ковача, який у Європарламенті представляв праву партію «Йоббік», урешті-решт засудили до п'яти років в'язниці за шпигунство на користь Росії та кілька інших злочинів. «Після входження до Європарламенту політик мав регулярно зустрічатися з представниками російської розвідки та надавати їм інформацію про енергетику та політику у Європарламенті. Згідно з обвинуваченням, він також мав створювати групи політиків, які лобіюють інтереси Росії та послаблюють ЄС. Після повернення з Брюсселя він також мав налагодити співпрацю з російською розвідкою при посольстві в Будапешті. Крім того, він був засуджений за фінансові махінації з бюджетом ЄС і фальсифікацію документів... Сам засуджений на оголошенні вироку не був присутній. Він уже кілька років живе в Москві, переніс операцію на мозку». Прикметно, що два роки тому суд першої інстанції виправдав Б. Ковача. Однак пізніше на кожному наступному рівні угорського суду вирок посилювався.

Тому усталена антиукраїнська політика державної влади Угорщини вже не викликає здивування. Наприклад, у першій половині червня Прем'єр-

міністр Угорщини В. Орбан заявив, що «Україна має право захищатися від нападу, «навіть якщо букмекери не дають великих шансів на успіх», але ЄС потрібно припинити «фінансувати» війну, тобто «підтримувати Україну зброєю та тиснути на РФ санкціями». Такими словами він, по суті, публічно висловив своє ставлення до повномасштабної війни Росії проти України (URL: <https://news.liga.net/ua/world/news/orban-obvinil-evropu-v-finansirovanii-voynu-i-govoril-o-shansah-ukrainy-u-bukmekerov>). Дещо раніше «спікер парламенту Угорщини Л. Кевер висловив думку про «психічні проблеми» в Президента України В. Зеленського через те, що «він рішуче, іноді жорстко просить партнерів про підтримку». Л. Кевер сказав також, «що очікує проблем для українських угорців після війни» та що «потрібно бути дуже обережними, щоб не дійшло до того, що угорській меншині доведеться зовсім залишити батьківщину» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/4/7140639>).

Уже у другій половині жовтня Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан заявив, що санкції проти Росії та військова підтримка України нібито збільшують ризик поширення війни на Європейський Союз. Зі свого боку у вересні «міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто заявив, що Європейський Союз не повинен розглядати нові санкції проти Росії, оскільки це лише поглибить кризу енергопостачання та завдасть шкоди Європі». Ще раніше П. Сійярто стверджує, що відмова його країни від постачання Україні зброї для захисту від російської агресії обумовлена тим, що «в західній частині України проживають близько 150 тис. угорців, які можуть стати жертвами російських ракетних ударів, якщо Москва буде незадоволена діями Будапешта».

Угорщина усталено проводить лінію на блокування санкцій ЄС проти Росії за її повномасштабну воєнну агресію проти України. Зокрема, у вересні Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан оголосив «перші у Європі» національні консультації з населенням щодо впливу санкцій, запроваджених Європейським Союзом проти Росії. При цьому він посилався на прохання партій правлячої коаліції Угорщини «Фідес-KDNP». У жовтні «уряд Угорщини опублікував анкету із сімома питаннями про санкційну політику Європейського Союзу, які ставитимуть громадянам у межах анонсованих владою «національних консультацій»». У поясненнях підкреслюється, що санкції завдадуть значної шкоди економіці Угорщини та всього ЄС, а також вдарять по споживачах (наприклад, «комунальні платежі по всій Європі зросли до рекордного рівня»). Також зазначається, що Будапешт «виступав проти цих заходів на рівні ЄС». Причому «в жодному з пояснень не згадується, чому було запроваджено санкції – через повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке призвело до масових руйнувань і загибелі тисяч українців». Але, наприклад, захищається співпраця з Росією в будівництві АЕС «Пакш» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/14/7148713>).

Водночас деякі угорські ЗМІ повідомляли, що уряд цієї країни «заплатив еквівалент 700 млн грн за пропагандистську кампанію проти антиросійських санкцій Заходу». При цьому вони посилаються на документ з канцелярії Прем'єр-міністра, а також на численні характерні білборди та плакати по країні. Конкурс на розроблення слогана та плаката, а також розміщення їх на вулицях, за їхньою інформацією, виграла фірма, які «регулярно отримують замовлення від уряду В. Орбана». В уряді Угорщини очікують, що рекламники «виконують завдання, пов'язані з урядовою комунікацією на міжнародній та внутрішній арені, що впливають на майбутнє Європи», а також «завдання, пов'язані з урядовими рішеннями, які мають великий вплив на життя громадян». Угорські журналісти пишуть, що «в останні місяці уряд усіма силами намагався звинуватити санкції ЄС у зростанні цін на енергоносії, хоча ЄС узагалі не обмежував імпорту газу, а заходи, вжиті проти імпорту сирої нафти, ще не набули чинності» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ugorshchina-zamovila-piar-kampaniyu-proti-antirosiyskikh-sankciy-ostanni-novini-50277969.html>).

Прикметно, що, попри відверто проросійську позицію та регулярні антиукраїнські випадки, влада Угорщини готова отримувати вигоду від російської блокади експорту українського зерна на світовий ринок з морських портів України. Зокрема, у середині жовтня очільник МЗС Угорщини П. Сійярто повідомив, що на угорсько-українському кордоні відкрито новий великий залізничний термінал для перевантаження контейнерів із широкої колії на вузьку. «Завдяки терміналу буде відкрито найшвидший і найефективніший маршрут для українського зерна з Феньєслітке до портів північної Адріатики, а завдяки цьому можна буде гарантувати безпеку постачання продовольства навіть у віддалені куточки світу», – рекламував П. Сійярто логістичні можливості цього об'єкта. За словами очільника угорського МЗС, цей термінал було побудовано в рекордно короткий термін. Також на сьогодні він є найсучаснішим перевалочним терміналом у Європі. Його потужність становить 1 млн контейнерів на рік, що вдвічі більше від аналогічних потужностей на кордоні між Білоруссю та Польщею (URL: https://censor.net/ua/news/3374855/ugorschyna_na_kordoni_z_ukrayinoyu_vidkryla_zaliznychnyyi_terminal_dlya_perevezennya_ukrayinskogo_zerna).

Утім, було б неповним, якщо не згадати, наприклад, що в середині жовтня мер Будапешта Г. Корачонь, опозиційний до уряду В. Орбана, на своїй фейсбук-сторінці заявив: «Дешевий російський газ – це величезна афера. Натомість є дуже дорогий російський газ! Те, що траплялося так багато разів в угорській історії, відбувається знову: уряд не тільки ставить країну на неправильний бік історії, а й ставить її на бік, що програв. Те, що вони не можуть відрізнити агресора від жертви, є не тільки – хоча цього було б достатньо – морально невинуватим, а й економічно шкідливим. Тому що дешевий російський газ – це брехня», – зазначив мер угорської столиці. За його словами, «Путін дає газ Угорщині за дуже високою ціною, а наші

підвищені комунальні платежі лише збагачують Путіна. Фактично, знижка на комунальні послуги була зрізана довгостроковим контрактом на закупівлю газу, укладеним влітку минулого року, який не має жодного стосунку ні до війни, ні до санкцій, які в жодному разі не стосуються торгівлі газом» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/15/7148763>).

Також можна згадати про демонстрацію в Будапешті проти поширення пропаганди в підконтрольних уряду В. Орбана ЗМІ, на яку 4 листопада вийшло кілька сотень людей. Цю акцію ініціював опозиційний депутат парламенту А. Хадхазі, який привітав присутніх гаслами: «Хай живе угорська свобода! Слава Україні!». Історик К. Унгварі заявив, що громадське телебачення бреше про російсько-українську війну, а його очільники є не лише пропагандистами, а й прихильниками російської агресії, «військовими злочинцями другої руки». Однак для такого міста-мільйонера, як Будапешт, ця демонстрація є незначною.

Тому, підсумовуючи наведене вище, малоімовірно, що на сьогодні політична опозиція здатна змусити уряд В. Орбана кардинально змінити напрям його зовнішньої політики. Тому можна зробити висновок, що не варто очікувати найближчим часом на зміну ставлення діючої влади Угорщини до повномасштабної воєнної агресії Росії проти України та до угорсько-російських й угорсько-українських відносин загалом. З іншого боку, опортунізм Угорщини до міжнародної політики ЄС у цілому теж має свою межу. І не виключено, що в питанні повномасштабної воєнної агресії Росії проти України Угорщина до цієї межі вже наближається. Тому навряд чи Україні варто очікувати на істотне погіршення ситуації з міжнародною підтримкою протидії російській агресії там, де на цей процес може впливати Угорщина.

Надзвичайно важливими для України у відбитті повномасштабної російської воєнної агресії є відносини з Туреччиною. Тут треба згадати, що Туреччина послідовно не визнає анексію Росією Криму та інших українських територій, постачає Україні БПЛА «Байрактар» і відмовила Росії в поставках цієї військової техніки. Також Туреччина заборонила вхід до Чорного моря через протоки Дарданелли та Босфор кораблям Тихоокеанського флоту РФ, які після дев'яти місяців перебування в Середземному морі були змушені повертатися до місця своєї постійної дислокації.

Водночас Туреччина є гарантом реалізації міжнародної угоди з експорту зерна з українських портів. Вона сприяла найбільшому обміну полоненими, включаючи захисників Маріуполя, та приймає в себе українських біженців тощо. З іншого боку, Туреччина не приєдналася до економічних та інших санкцій проти Росії, запроваджених міжнародними партнерами України, і не відмовляє росіянам у туристичних візах. Остання позиція має солідне економічне підґрунтя, оскільки російські туристи приносять вагомий прибуток турецьким підприємцям, а отже, і бюджету цієї країни.

Однак при цьому також треба враховувати, що геополітичне й міжнародно-економічне положення Туреччини відрізняється від аналогічного положення держав – членів ЄС та інших європейських держав. Причому Росія прагне цим скористатися й посилити свій вплив у регіонах Південного Кавказу та Близького Сходу. Адже воєнно-політична ситуація вздовж азіатських кордонів Туреччини вельми неспокійна – конфлікти в Сирії та між Азербайджаном і Вірменією через Нагірний Карабах, а також сепаратистська активність представників курдського населення Туреччини. Крім того, Туреччина навряд чи може проігнорувати й експансіоністську політику Ірану в цьому регіоні, з яким у неї спільний кордон.

До речі, на зазначені проблеми звертав увагу й Президент Туреччини Р. Т. Ердоган. При цьому він акцентував увагу на високій оцінці посередницької ролі Туреччини в російсько-українській війні з боку ряду європейських держав. Також Президент Р. Т. Ердоган регулярно наголошує на необхідності встановлення справедливого миру зі збереженням територіальної цілісності України.

Водночас не варто забувати й про складнощі в турецькій економіці. Зокрема, як зазначалося вище, у Туреччині влітку інфляція сягнула 79,6 % (у річному вимірі), що не йде в жодне порівняння з європейськими країнами. І навіть в Україні, яка відбиває повномасштабну воєнну агресію Росії, інфляція незрівнянно нижче.

Враховуючи зазначене, можна вважати, що на сьогодні позиція Туреччини у війні України з Росією є цілком прийнятною для нашої держави. І поки немає вагомих підстав для серйозного занепокоєння на цьому напрямку українських міжнародних відносин. Хоча, звичайно, заяви офіційних представників російської влади про призупинення участі Росії в угоді з експорту українського зерна з українських чорноморських портів несуть у собі певний потенціал дестабілізації в басейні Чорного моря, у тому числі й можуть призвести до деяких збурень у відносинах України з Туреччиною. Адже Туреччина, як свідчать повідомлення ЗМІ, має також і певну економічну вигоду від реалізації згаданої зернової угоди. Прикметно, що, за повідомленням агентства «Bloomberg» з посиланням на неназваного представника влади Туреччини, представники цієї держави оперативно почали переговори з Росією щодо Чорноморської зернової угоди (URL: <https://interfax.com.ua/news/political/868974.html>).

У контексті повномасштабного воєнного вторгнення Росії в нашу державу дуже важливими і водночас вельми своєрідними є відносини України з Ізраїлем. Загалом, у зв'язку з російською військовою агресією, Ізраїль надає Україні доволі різноманітну допомогу, крім надання озброєння. Зокрема, Президент Ізраїлю І. Герцог заявив, що його країна «чітко висловилася за територіальну цілісність України і поділяє позицію США та міжнародної спільноти в цьому питанні». Ізраїль, за його словами, надає велику гуманітарну допомогу Україні – медичне обладнання, шпиталі, розгорнуті гуманітарними організаціями з Ізраїлю, допомогу в лікуванні

поранених в ізраїльських шпиталях, систему попередження цивільних про ракетні напади.

Така позиція з боку представників влади цієї держави обґрунтовується інтересами безпеки Ізраїлю. І це цілком закономірно. Адже Ізраїль сам перебуває у ворожому оточенні. І до того ж Росія має вагомий вплив на розвиток ситуації на Близькому та Середньому Сході. Саме тому з боку представників влади Ізраїлю, у відповідь на звернення українських посадовців, включаючи Президента України В. Зеленського, неодноразово лунали як застереження, так і пояснення причин того, чому ця держава не надає озброєння Україні. Зі свого боку посол Ізраїлю в Україні М. Бродський нагадав, що його країна не є членом НАТО і, мовляв, тому змушена бути обережнішою. «Зверніть увагу, що країни, які надають найбільшу військову допомогу Україні, це країни, які входять до блоку НАТО. Відповідно, на них поширюється захист блоку НАТО. Ізраїль протистоїть агресії сусідніх країн самотужки», – заявив М. Бродський.

Водночас, згідно з результатами опитування, проведеного наприкінці вересня на замовлення ізраїльського Інституту регіональної зовнішньої політики Мітвім, «53 % громадян Ізраїлю підтримують нинішню політику балансування (без надання військової допомоги Києву), 28 % виступають за надання всебічної допомоги Україні та лише 2 % підтримують Росію».

До того ж, як повідомила всесвітньо відома американська газета «New York Times» з посиланням на джерела в американській адміністрації, «Москва нещодавно вивела з Сирії ключову систему протиповітряної оборони та частину військ, щоб посилити свої операції в Україні». Це, на думку співрозмовників газети, може вплинути на розрахунки Ізраїлю щодо удару по Сирії чи щодо озброєння України. Газета повідомляє, що ізраїльські офіційні особи висловили стурбованість тим, що зменшення військової присутності Росії в Сирії може дати можливість Ірану розширити там свій вплив. Також, за словами експертів, Ізраїль хоче зберегти можливість прямого контакту між ізраїльським і російським командуванням, щоб уникнути конфлікту між їхніми силами.

Ще одним стримуючим чинником є зростання кількості антисемітських заяв з боку вищого російського керівництва та відкриття судової справи проти ізраїльського агентства «Сохнут», що допомагає в репатріації російських євреїв. Ізраїль, за словами експертів, побоюється, що Кремль може спробувати обмежити єврейську еміграцію з Росії, яка зросла на тлі війни Росії проти України.

Разом з тим представники українських єврейських організацій вказують на те, що Ізраїль нині налаштований на більшу співпрацю з Україною в безпековій сфері, зокрема щодо обміну інформацією про іранські дрони. Вони також радять українському уряду вести переговори з Ізраїлем у закритому форматі, «не змушуючи керівництво країни до чутливих політичних заяв». Адже згадувана вище публічна дискусія українських та

ізраїльських посадовців у ЗМІ з приводу надання Ізраїлем Україні озброєння відбувалася напередодні нових виборів 1 листопада (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/president-izrailu-pro-iranski-drony-v-ukrajini/6805302.html>).

До речі, зазначена порада представників українських єврейських організацій, вочевидь, цілком доречна. І не тільки в контексті різноманітних заяв напередодні виборів, до яких політики як такі вельми чутливі в усіх демократичних державах. Тому, мабуть, українській стороні більший акцент у нинішніх відносинах з Ізраїлем краще робити на неопублічну дипломатію з опорою на різні єврейські організації та за підтримки США, позицію яких ізраїльські посадовці та політики завжди беруть до уваги.

Також у цьому контексті варто згадати, що зовсім нещодавно стало відомо про поставки Італією Україні важкого озброєння, яке відбулося без гучних публічних повідомлень. За даними La Repubblica, уряд М. Драгі без зайвого шуму передав шість гаубиць PzH 2000 (з 68-ми, які були у неї), дві гусеничні системи залпового вогню MLRS (з 18-ти) і десятки БМП М113.

Утім, не варто забувати, що, згідно з повідомленнями ЗМІ, 21 жовтня Ізраїль завдав прямих ракетних ударів по території біля військового аеродрому «Дімас» у районі Ріф-Дімашк (Сирія), де знищив майданчик з комплектуючими та обладнанням для складання дронів іранського виробництва. Причому обладнання та комплектуючі на аеродром «Дімас» почали звозити ще в січні цього року.

Загалом широке використання Росією іранських дронів у війні проти нашої держави стало вагомим аргументом на користь українсько-ізраїльського військово-технічного співробітництва. Щоправда, без зайвої публічності.

Також треба коротко зупинитися на відносинах України з ключовим міжнародним партнером з допомоги нашій державі у відбитті повномасштабної воєнної російської агресії – США. Адже саме всебічна підтримка США дає змогу Україні відбивати цю агресію Росії. Однак у різних ЗМІ періодично з'являються деякі сигнали, які можуть викликати певне занепокоєння щодо подальшого здійснення американської допомоги Україні. Тим більше що Росія, зі свого боку, постійно прагне до безпосередніх перемовин зі США з метою домогтися вигідного для себе вирішення ряду глобальних геополітичних питань, включаючи й подальшу долю України.

Водночас і в економіці США останнім часом виникли певні складнощі так чи так пов'язані з розв'язаною Росією повномасштабною війною проти України. Зокрема, за повідомленням Національного банку України, «інфляція у США, попри уповільнення у серпні – вересні, значно перевищує довгострокову мету, а рівень базової – більше ніж півроку усталено перевищує 5 % у річному вимірі (р/р). Тому Федеральна резервна система (ФРС) агресивно підвищувала ставки (до 3–3,25 % у вересні). Очікується, що така політика разом із скороченням балансу активів триватиме й наступного

року, але поступово пом'якшиться в міру затухання інфляційних шоків». При цьому «економіка США сповільнюється. Зростання іпотечних ставок та високі витрати призвели до падіння інвестицій у будівництво. Приватне споживання уповільнилося на тлі падіння реальних наявних доходів населення. Повільне налагодження логістики та подорожчання сировини матимуть стримуючий вплив на економіку США до кінця 2023 р. Додатковий обмежуючий ефект матиме посилення монетарної політики ФРС».

За таких обставин США наблизилися до проміжних виборів до Конгресу США, що не могло не позначитися на риториці американських політиків, у тому числі й на їхніх заявах стосовно підтримки України. Причому це стосується представників і Республіканської, і Демократичної партій. Зокрема, у жовтні група з 30 конгресменів лівого крила Демократичної партії США направили Президенту Д. Байдену листа, де закликали кардинально переглянути стратегію щодо війни Росії в Україні. Вони висловили «стурбованість тим, що Вашингтон не веде регулярного діалогу з Москвою для припинення затяжної війни, і нагадують про її глобальні наслідки – аж до зростання цін у Сполучених Штатах Америки та небезпеку ядерного удару РФ». Оглядачі ЗМІ зазначають, що «це перший подібний заклик до адміністрації Д. Байдена за вісім місяців повномасштабного вторгнення Росії в Україну» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/24/7149323>).

«Цей лист конгресменів викликав запеклий протест з боку багатьох демократів, а також з боку українських офіційних осіб, які заявили, що вести переговори з російським диктатором Путіним нереально». Ліберал-демократ США П. Джаяпал заявила, що «лист було складено кілька місяців тому і опубліковано персоналом без перевірки». Невдовзі після його публікації група конгресменів відкликала цей лист.

Зі свого боку, у середині жовтня лідер Республіканської партії в палаті представників Конгресу США К. Маккарті заявив, що республіканці готові скоротити надання допомоги Україні наступного року, якщо вони матимуть контроль над палатою представників. «Я думаю, що люди сидітимуть в умовах рецесії і не захочуть давати Україні карт-бланш. Вони просто не робитимуть цього», – зазначив він. Представник Техасу М. Маккол, головний республіканець у комітеті палати представників із закордонних справ, сказав, що члени його партії стурбовані вартістю зусиль, але не метою. «Я думаю, що ці зусилля, як і раніше, користуються широкою підтримкою двох партій. Ми хочемо, щоб наші партнери по НАТО взяли на себе відповідальність і взяли на себе тягар витрат», – зазначив М. Маккол. При цьому оглядачі ЗМІ наголошують, що в травні Конгрес США ухвалив пакет допомоги Україні на суму 40 млрд дол., проти якого проголосували 11 республіканців у сенаті та 57 у палаті представників (URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/lider-respublikantsev-v-palate-predstaviteley-ssha-zayavil-o-riske-sokrascheniya-pomoschi-ukraine>).

М. МакКоннелл, який очолює республіканську меншість у сенаті, верхній палаті Конгресу США, запропонував американському Президентові Д. Байдену надати Україні додаткову військову допомогу. Це пов'язано з активізацією Росією ракетних ударів по українській енергетичній структурі (URL:

https://censor.net/ua/news/3375612/lider_respublikantsiv_u_kongresi_ssha_makko_nnell_zaklykav_bayidena_zbilshyty_dopomogu_ukrayini).

Водночас і спікер палати представників США Н. Пелосі, і державний секретар США Е. Блінкен у свій час висловили впевненість, що двопартійна підтримка України у війні проти Росії збережеться й після проміжних виборів до Конгресу.

І хоча остаточні підсумки проміжних виборів до Конгресу США поки не підбито, оскільки в деяких округах відбуватиметься другий тур виборів, попередні висновки про результати цих виборів уже можна зробити. Насамперед це стосується позицій республіканців-трампістів (тобто прибічників експрезидента Д. Трампа), які часто виступають проти допомоги Україні у війні з Росією. Наприклад, «письменнику та венчурному капіталісту Д. Д. Венсу, якого підтримав Д. Трамп, за підрахунком голосів, прогнозують місце в сенаті США від штату Огайо. Венс прийде на заміну іншому республіканцю, співголові групи підтримки України в сенаті Р. Портману. Останній послідовно підтримував проукраїнські ініціативи, але нині вирішив не балотуватися. Венс натомість виступає проти надання допомоги Україні. А також заявляв, що йому байдуже, що там відбувається» (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/maga-respublikantsi-trump-vybory-promijni-kongres-golosuvannia/6830895.html>).

Утім, зазначають ЗМІ, «останнього удару по сподіваннях республіканців отримати контроль над сенатом було завдано в штаті Невада, де сенатор К. К. Масто здобула перемогу, переобравшись знову та обійшовши А. Лаксальта, колишнього генерального прокурора штату». Таким чином, прогнозована перемога К. К. Масто забезпечує демократам 50-те місце у верхній палаті Конгресу, яка складається зі 100 senatorів. З урахуванням голосу віцепрезидента К. Гарріс, Демократичній партії вже гарантована мінімальна більшість. Крім того, у Джорджії 6 грудня має відбутися другий тур з обрання сенатора від штату, де один голос може також піти на користь демократів. Однак, навіть якщо республіканці візьмуть перемогу в цьому штаті, демократи все одно матимуть більшість (URL: https://censor.net/ua/news/3380194/demokraty_zberigayut_kontrol_nad_senatom_ssha_the_washington_post).

Згідно з оприлюдненими в ЗМІ експертними оцінками, республіканці вже забезпечили собі, за різними оцінками, від 197 до 204 місць у палаті представників. З урахуванням округів, де вони впевнено лідирують, партія фактично гарантувала собі більше 220 мандатів, тоді як для більшості достатньо 218. Таким результатом виборів сприяло погіршення економічної ситуації в США за час правління представників Демократичної партії. Адже,

згідно із соціологічними опитуваннями, зростання цін для американців нині є найважливішою проблемою з великим відривом від інших питань порядку денного.

Однак відверті противники надання допомоги Україні у війні з Росією серед республіканців перебувають у меншості. З іншого боку, деякі представники цієї партії в Конгресі займають щодо підтримки України ще радикальнішу позицію, ніж діюча адміністрація США. Так, конгресмен-республіканець, член Комітету палати представників із закордонних справ М. Маккол закликав США озброїти Україну «правильною зброєю». «Адміністрації Байдена давно настав час надати Києву всю необхідну зброю, включаючи АТАСМ більшого радіусу дії, щоб Путін і всі агресори зрозуміли, що вони не можуть виграти неспровоковані агресивні війни», – наголосив республіканець (URL: https://censor.net/ua/news/3379695/u_respublikanskiyi_partiyi_zaklykayut_bayide_na_peredaty_ukrayini_rakety_atacms).

Також треба брати до уваги, що в новій версії стратегії національної оборони США, оприлюдненій на сайті Міноборони США 27 жовтня, Росія характеризується як «гостра загроза», а Китай – як «основний виклик» для США. Зокрема, у цьому документі зазначається, що Росія продовжує модернізувати та розширювати свої ядерні сили, які становлять «потенційну загрозу існуванню США та їхніх союзників і партнерів». Цей факт не зможе проігнорувати й новий склад Конгресу США.

Крім того, за повідомленням агентства «Associated Press», «оскільки інші країни бачать вплив американської зброї на війну в Україні, Пентагон отримує все більше запитів на її придбання. Покупці цікавляться різними системами, включно з високотехнологічною реактивною системою залпового вогню, яку українські війська успішно застосували проти російських сховищ боєприпасів». Б. Лаплант, заступник міністра з питань закупівель, сказав журналістам, що Пентагон співпрацює з оборонною промисловістю, щоб розширити виробничі лінії та задовольнити попит на нову зброю як в Америці, так і за кордоном (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/pentagon-zbroja-vijna/6739358.html>). Таке розширення виробництва зброї в США означає створення нових робочих місць, додаткові доходи від експорту та податки до американського бюджету.

Тому є вагомі підстави вважати, що підтримка України у відбитті повномасштабної воєнної агресії Росії навряд чи істотно зміниться після проміжних виборів до Конгресу. Щоправда, може йтися про деяку її корекцію. Хоча, звичайно, постійний робочий діалог зі США щодо здійснення такої підтримки Україні вкрай необхідний.

Оскільки нинішня війна Росії проти України набула затяжного характеру, дедалі більшого значення для подальшого розвитку російської економіки, а отже, і для умов подальшого продовження російської агресії набувають антиросійські санкції, запроваджені країнами Заходу. Саме тому Росії прагне їх скасування. Загалом питання антиросійських заслугує на

окреме дослідження. У цій праці ми їх розглянемо лише з позицій створення вірогідних економіко-політичних загроз міжнародній підтримці України у відбитті повномасштабної воєнної агресії Росії.

Зі свого боку, Росія, користуючись своїм, іноді монопольним, положенням на міжнародних ринках енергоресурсів, прагне вживати контрзаходів не лише з метою протидії цим санкціям, а водночас і використовувати ці контрзаходи як важливий елемент у її гібридній війні проти країн Заходу, насамперед проти Європейського Союзу. Однак те, що ці санкції сильно дошкуляють Росії, підтверджується тією інформаційно-психологічною війною, яка розгорнулася навколо них у світовому інформаційному просторі.

Вище зазначалося, що деякі європейські політики, особливо представники Угорщини, стверджували, що антиросійські санкції завдають більше шкоди державам, які їх запровадили, ніж Росії. Цю ж тезу озвучували й російські можновладці. Утім, як наголосив представник Державного департаменту США, «незважаючи на коментарі президента Путіна на Східному економічному форумі, Росія платить високу ціну за його повномасштабну війну проти України, яка продовжує призводити до зростаючих витрат. ...Економіка Росії вразлива до відрізання від світової економіки і, безумовно, постраждає від тривалого спаду економічної активності» (URL:

https://censor.net/ua/news/3365891/putin_vidchayidushno_namagayetsya_perekonaty_svit_u_neefektyvnosti_sanktsiyi_odnak_vony_pratsyuyut_derjdep).

Однак втрати своєї економіки від запроваджених Заходом санкцій визнають і представники російської влади. Наприклад, як заявила 28 жовтня голова Банку Росії Е. Набіулліна на брифінгу за підсумками ради директорів цього банку, «економічна активність у РФ після стабілізації в літні місяці у вересні знову почала знижуватися, нижня точка спаду економіки буде пройдена в середині 2023 р. Серед причин можна назвати ослаблення споживчого попиту, а також погіршення умов для російського експорту». Причому, згідно з прогнозом Банку Росії, валовий внутрішній продукт Росії скоротиться на 1–4 %, а зростання російської економіки почнеться лише у IV кварталі 2023 р. (URL: <https://www.interfax.ru/business/870041>). Тому цілком закономірно, що російська влада прагне скасувати накладені на Росію міжнародні санкції.

Загалом, проведений вище аналіз засвідчив наявність доволі тісного зв'язку між економічними процесами в багатьох країнах світову, особливо у європейських, та політичними загрозами міжнародній підтримці України у її захисті від повномасштабної воєнної агресії Росії. Росія, використовуючи перебіг економічних процесів у світі, прагне до дестабілізації соціально-політичної ситуації в різних державах, насамперед європейських. Сприятливим тлом для цього є зростання інфляції, прискорення якої у світі було обумовлено саме повномасштабним російським воєнним вторгненням в Україну.

Причому попри заходи урядової підтримки населення в різних країнах Європи, певна частина громадян у цих країнах уже, так би мовити, «втомилася від війни» Росії з Україною й попри все прагне більш комфортного життя, а певну частину населення можна віднести до категорії тих, що сумніваються у своєму виборі або не мають чіткої позиції. Тому саме конкретно-соціальне сприйняття інфляції населенням різних країн треба враховувати відповідним підрозділам Міністерства закордонних справ України при спілкуванні з нашими міжнародними партнерами в процесі захисту інтересів України в подоланні повномасштабної російської воєнної агресії. Але багато пересічних громадян покладають провину за зростання інфляції на органи влади та відповідних політиків своїх держав. Це, зокрема, засвідчують результати соціологічних опитувань.

Не виключено, що якась частина проросійських уподобань (або ж антиукраїнських настроїв) у тій чи тій країні може бути безпосереднім наслідком конфлікту суто економічних інтересів. Фактором зміни настроїв якоїсь частини населення тієї чи тієї країни щодо підтримки України у її війні з Росією можуть бути й суто побутові проблеми та конфлікти, обумовлені прибуттям великих контингентів українських біженців. Для своєчасного упередження подібних змін у настроях населення європейських країн може бути ефективною взаємодія відповідних українських дипломатів за кордоном не лише з посадовцями відповідних держав, а й з місцевими та українськими волонтерами.

У деяких випадках є спроби підмінити надання озброєння Україні гуманітарною допомогою, яку іноземні держави надають нашій державі загалом й українським біженцям зокрема. На державному рівні таку політику послідовно проводить Угорщина. Але без подолання російської агресії розв'язати проблему українських біженців у європейських країнах неможливо.

Так само небезпечними є й поширювані подекуди у світі різні варіанти пацифістських ідей, на кшталт «Мир в Україні за будь-яку ціну». Поширення подібних пацифістських ідей також сприяє реалізації планів гібридної війни Росії по відношенню до ЄС та ряду інших держав, які підтримують Україну постачанням зброї. І знову ж таки на державному рівні така позиція найбільш наочно проявляється в зовнішній політиці Угорщини.

Узагальнене уявлення про ставлення населення різних країн до повномасштабної російської воєнної агресії проти України та поширення проросійських настроїв дають соціологічні опитування, що проводяться в цих країнах. І тому такі опитування потребують постійного аналізу з боку відповідних органів української влади (*При підготовці цієї роботи було використано інформацію з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Главком (<http://glavcom.ua>). – 2022. – 14.10; Голос Америки (<https://ukrainian.voanews.com>). – 2022. – 10, 25.09; 12.11; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2022. – 14.10; Європейська правда*

(<https://www.eurointegration.com.ua>). – 2022. – 4.06; 11, 19, 20, 27.07; 3, 31.08; 6, 8, 20, 27, 29.09; 4, 5, 13–17, 22, 24; 4.11; *Інтерфакс-Україна* (<http://interfax.com.ua>). – 2022. – 11, 14.10; *Інтерфакс* (<https://www.interfax.ru>). – 2022. – 28.10; *Коммерсант* (<https://www.kommersant.ru>). – 2022. – 19.09, 27.10; *Ліга.net* (<https://www.liga.net>). – 2022. – 10.06; 3, 4, 19, 30.10; *НВ* (<http://nv.ua>). – 2022. – 6.07; 4, 18.09; 20.10; *Польське радіо. Українська служба* (<http://www.polradio.pl>). – 2022. – 12, 27.09; 11, 17, 26.10; *РБК Україна* (<https://rbc.ua>). – 2022. – 10.11; *Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua>). – 2022. – 19.10; *Цензор.net* (<https://censor.net.ua>). – 2022. – 8, 15, 20, 22.09; 5, 14, 15, 18–28.10; 6, 10, 13.11; *BBC Україна* (<http://www.bbc.com>). – 2022. – 26.08; *Dennik N* (<https://dennikn.sk>). – 2022. – 14.09; *Deutsche Welle* (<http://dw.com>). – 2022. – 30.06; 5, 6.09; 5, 8, 12.10; *ERR* (<https://rus.err.ee/1608705331/salvini-zapadnye-strany-dolzheny-peresmotret-sankcii-v-otnoshenii-rossii>); *LB.UA* (<http://lb.ua>). – 2022. – 5.09; 4.10; *Radio Prague International* (<https://ruski.radio.cz>). – 2022. – 3, 26.09; 11.10).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Привітання президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього з нагоди Всесвітнього дня науки в ім'я миру та розвитку

Щороку 10 листопада світова спільнота відзначає заснований ЮНЕСКО Всесвітній день науки в ім'я миру та розвитку.

Сьогодні, в годину кривавої війни з російським загарбником і відстоювання Україною своєї незалежності, для нас це свято набуває особливого значення, а мета його проведення стає як ніколи вагомим і зрозумілим – наука має бути носієм миру і розвитку.

Зазвичай це свято – чудова нагода нагадати людству про важливість ролі науки та необхідність широкого розповсюдження наукового знання і зміцнення міжнародної наукової співпраці. Остання сьогодні є надзвичайно важливою для нас, оскільки вона стала вагомим складником міжнародної відсічі агресору, засудження його загарбницької політики. Після 24 лютого наша академія отримала сотні листів від найпрестижніших міжнародних організацій, національних академій наук, наукових товариств і університетів зі щирими словами підтримки українських науковців і рішучим засудженням агресії російської федерації проти України. Але наші зарубіжні колеги не обмежились лише словами підтримки. Вони прихистили у своїх установах сотні наукових працівників НАН України та започаткували програми підтримки для тих науковців, які продовжують працювати в Україні. Виробники новітнього наукового обладнання вже повідомили про своє

рішення безоплатно передати нашій академії таке обладнання на суму понад 4 мільйони доларів. Національна академія наук України глибоко вдячна всім, хто долучився до будь-яких форм підтримки наших науковців. Це є правдивим прикладом єднання наукової спільноти з метою досягнення миру в Україні.

У всі часи наука – це основа цивілізаційного поступу. І саме вона здатна розв'язати всі проблеми, які ставить перед світовою науковою спільнотою сучасність, та всі глобальні проблеми, які загрожують людському буттю.

Вітаю усіх, хто присвятив своє життя науковій та дослідницькій діяльності, і бажаю міцного здоров'я, нових творчих злетів і радості наукових відкриттів.

А ще хочу від імені всього наукового загалу низько вклонитися і подякувати героїчним Збройним Силам України, які боронять нашу рідну землю і наші життя і, зокрема, дарують нам можливість відзначити Всесвітній день науки в ім'я миру та розвитку (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 10.11*).

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 2 листопада відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Під час засідання було заслухано дві доповіді.

Доповідь «Розроблення нових функціональних матеріалів для потреб водневої енергетики» виголосив член-кореспондент НАН України І. Завалій.

Він повідомив, що Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України здійснює фундаментальні наукові дослідження в галузі гідридного матеріалознавства та матеріалів альтернативної енергетики, зокрема стосовно синтезу нових металогідридних матеріалів та встановлення взаємозалежностей «склад-структура-властивості». Нещодавно започатковано новий напрям досліджень щодо воденьсорбційних властивостей наноматеріалів на основі перехідних металів.

Прикладні роботи інституту у співпраці з іншими науковими установами НАН України (Інститутом проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інститутом загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського), Львівським національним університетом ім. Івана Франка спрямовано на розроблення нових матеріалів для акумулювання та генерування водню, електродів для нікельметалогідридних джерел струму, гетерів, каталітичних додатків тощо.

Так, відпрацьовано методи синтезу нових магнійвмісних нанокompatитів та інтерметалічних сполук і створено нові композити на основі магнію, які характеризуються покращеними параметрами сорбції-десорбції водню тощо. Створено також пілотні зразки пристроїв

акумулювання та генерування водню, які можуть бути запропоновані підприємствам міністерства оборони України та стартапам у галузі альтернативної енергетики, розроблено наукові засади створення покращених функціональних матеріалів для паливних комірок. Ці матеріали на основі титану з відповідними покриттями характеризуються меншою густиною (майже вдвічі порівняно зі сталями, що традиційно використовуються) та підвищеними фізико-механічними властивостями (міцністю, електропровідністю, жаро- і водневостійкістю). Такі полегшені паливні комірки можуть знайти застосування у військовій техніці, водневій енергетиці, транспортній та інших галузях.

В обговоренні доповіді директор Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України академік Ю. Солонін відзначив важливість започаткованих в академії цільових комплексних програм наукових досліджень водню та відновлювано-водневої енергетики, в рамках виконання яких було отримано низку вагомих результатів.

Завідувач кафедри, проректор із наукової роботи Львівського національного університету ім. Івана Франка академік Р. Гладисhevський відзначив продовження науковцями Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка традиції львівської кристалохімічної школи.

Директор Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка академік З. Назарчук підкреслив актуальність досліджень у галузі водневої енергетики у воєнний час. Він також зазначив, що наявні в Україні запаси магнію, на основі якого науковці створили нові композитні матеріали для генерування водню, дозволяють мати нашій державі конкурентні переваги у світі.

Директор Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона академік І. Кривцун відзначив, що Фізико-механічним інститутом ім. Г. В. Карпенка було представлено не лише фундаментальні результати, а й прикладні, а також активну співпрацю з іншими установами академії.

Далі із доповіддю про «Нові спеціальні матеріали та покриття, що ефективно поглинають електромагнітне, інфрачервоне та інші випромінювання» виступив завідувач відділу наноматеріалів Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України доктор фізико-математичних наук П. Горбик.

Він зазначив, що науковці інституту мають значний доробок у розробленні фізико-хімічних основ створення нових наноструктурних матеріалів і покриттів широкого функціонального призначення.

Ними створено методики синтезу й вивчено властивості різних типів перспективних магніточутливих наноматеріалів: нанорозмірних металічних частинок, однодоменних феритів та їх твердих розчинів, нанокомпозитів з вуглецевими, напівпровідниковими, іонпровідними, полімерними наноструктурами, що характеризуються, зокрема, широким діапазоном діелектричних і магнітних втрат. Розроблені наноматеріали використано як активні компоненти для виготовлення нових типів малогорючих екологічно безпечних, економічно прийнятних композитних матеріалів і покриттів із

заданими електромагнітними і масогабаритними характеристиками, функціональних в надвисокочастотному та інфрачервоному діапазонах електромагнітного спектра.

Створено оригінальні склади композитних фарб зі спеціальними властивостями і необхідної кольорової гами. Випробування дослідних зразків цих матеріалів у кліматичній камері засвідчили стійкість зовнішнього вигляду та експлуатаційних параметрів до деяких чинників агресивного середовища.

Розроблено методики отримання блочних зразків на основі газобетону, гнучких матеріалів на основі натуральних, штучних та базальтових тканин із феритними і вуглецевими волокнистими включеннями, нанотрубками, графенами, що можуть знайти застосування в будівництві споруд та модифікуванні тканин, зокрема для спеціального призначення.

Зазначені наукові дослідження і технічні розробки створили міцне підґрунтя для практичного впровадження таких матеріалів. Підтвердженням цього є тривала й плідна співпраця інституту з міністерством оборони України та низкою спеціалізованих підприємств.

В обговоренні доповіді виступили в. о. заступника директора ІФН ім. В. Є. Лашкарьова НАН України академік О. Беляєв та професор кафедри Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» академік П. Лобода, які розповіли про тісну співпрацю з науковцями Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка.

Наостанок було розглянуто декілька кадрових та поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.11*).

Привітання президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього до Дня української писемності та мови

«Шановні колеги, дорогі друзі!

Для багатьох у світі хоробрий і запеклий український спротив російській агресії став несподіванкою, адже десятиліттями Україна залишалася – зокрема й зусиллями сусіда-ворога – такою собі *terra incognita*, білою плямою на політичній мапі. Та наша держава постала не вчора. Вона має розгалужене коріння і живиться з глибоких історичних джерел, які дають нам насагу й натхнення боротися за незалежність на нашій і вже таки *своїй* землі.

Чи не найпотужніше з-поміж цих джерел – наша рідна мова. Не просто знакова система і засіб комунікації, а маркер ідентичності та символічна зброя, що стоїть на її варті. На щастя, вже не «єдина» зброя, як колись називала слово геніальна Леся Українка.

Мова – це ціла галактика смислів, кожен з яких ґрунтується на тривалій мисленнєвій традиції та засвідчує національний характер своїх носіїв.

Українська мова – це мова вільних людей, яких не лякають жодні труднощі, які не здаються ані без бою, ані з боєм, і які попри все досягають своєї мети. Це мова правди, свободи і перемоги. Шануймо і вшановуймо її не лише сьогодні, у День української писемності та мови, – це наш хліб насущний на щодень.

Гідності нам, миру і процвітання! Слава Україні! Героям слава!»
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 9.11).

Президент НАН України академік А. Загородній, віцепрезидент НАН України академік В. Богданов і академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства академік І. Кривцун 4 листопада відвідали Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України.

Під час візиту керівництво інституту на чолі з директором – членом-кореспондентом НАН України А. Нарівським ознайомило почесних гостей із дослідно-експериментальними ділянками відділів та експериментальним ливарним виробництвом.

Завідувач відділу фізико-хімії ливарних процесів доктор технічних наук О. Шинський на технологічному майданчику разом із провідними науковцями відділу – заступником директора кандидатом технічних наук П. Калюжним, заступником завідувача відділу доктором технічних наук І. Шалевською, провідною науковою співробітницею доктором технічних наук Ю. Квасницькою – презентували результати наукових досліджень відділу з розроблення новітніх технологічних процесів, включаючи одержання моно- та армованих литих виробів за моделями, що газифікуються, та їх використання для підвищення обороноздатності України.

Заступник директора П. Калюжний ознайомив делегацію з роботою та завданнями ливарного цеху інституту. Було продемонстровано дослідну плавку та технологічний процес одержання виливків зі сталі за моделями, що газифікуються.

Далі керівництво академії відвідало виробничу ділянку відділу процесів плавки та рафінування сплавів інституту та оглянуло комплекс обладнання для приготування алюмінієвих сплавів і одержання з них безперервно литих зливків, який презентувала науковий співробітник С. Поливода.

Розроблені технології дозволяють отримувати зливки з високоміцних алюмінієвих сплавів, які застосовуються при виготовленні та ремонті спецтехніки. Промислове виробництво таких сплавів в Україні відсутнє.

Завідувач відділу концентрованих енергетичних впливів доктор технічних наук В. Лихошва продемонстрував роботу лабораторно-промислової експериментальної установки напівавтоматичного

безперервного виробництва біметалевих штабів із залізвуглецевих та кольорових сплавів. Такі вироби характеризуються підвищеними фізико-механічними та спеціальними властивостями та можуть застосовуватись на підприємствах стратегічних галузей промисловості України.

Унікальна розробка інституту – електронно променева ливарна технологія (ЕПЛТ) була представлена кандидатом технічних наук М. Вороном. Традиційна ЕПЛТ використовувалась для одержання виливків та напівфабрикатів із титану, цирконію, ніобію та сплавів на їх основі. Значне її вдосконалення дозволило одержувати готові титанові литі вироби в одноразових керамічних формах, виплавляти спеціальні алюмінієві, мідні і титанові лігатури з високим вмістом тугоплавких компонентів та реалізовувати лиття металоматричних in-situ композитів. Плідна наукова кооперація з молодіжними групами Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України дозволила розширити можливості щодо одержання новітніх низькомодульних титанових сплавів для ендопротезування.

Директор інституту член-кореспондент НАН України А. Нарівський ознайомив гостей із роботою та особливостями плазменних пристроїв та технологій для плавки та рафінування сплавів заглибленими високотемпературними струменями. Зокрема було продемонстровано технологічний процес рафінування розплаву алюмінію на експериментальній ділянці відділу процесів плавки та рафінування сплавів.

Провідна наукова співробітниця доктор технічних наук Ю. Квасницька продемонструвала застосування адитивних технологій при виготовленні разових моделей лопаток газотурбінних двигунів. Запропонована інститутом нова технологія одержання керамічних форм для таких виробів значно скорочує час їх виготовлення.

Далі керівництво академії ознайомилося з напрямками та найвагомішими результатами наукової, науково-технічної та науково-організаційної діяльності інституту у виставковій залі. Огляд було представлено завідувачем відділу трансферу технологій та патентування кандидатом технічних наук С. Гнилокуреном.

Родзинкою показу стали об'єкти художнього литва, створені в інституті з використанням як майстер-моделі творів відомих українських митців-скульпторів, частина з яких виготовлена у співпраці з Національною академією мистецтв України. Для розвитку цього напрямку розроблено проєкт організації Центру прецизійного та художнього литва як інноваційної структури з використанням сучасних ливарних технологій, адитивних технологій 3-D друку ливарної оснастки, а також сучасних методів управління, реклами, маркетингу тощо.

На завершення зустрічі керівництво академії відзначило важливість роботи наукового колективу Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України і побажало науковій установі подальшої плідної праці

для розбудови України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.11).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Які головні тенденції характерні для сучасних світових демографічних процесів? Чим українські мігранти в Європі відрізняються від африканських й азійських? Як українська економіка має розвиватися після війни? Про це та інше в інтерв'ю аналітичній платформі «Аналізуй» розповіла академік-секретар Відділення економіки НАН України, директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова.

«Світові демографічні процеси розвиваються за своїми законами, доволі однаковими для всіх країн. Якщо стисло: збільшується тривалість життя і, відповідно, знижується смертність, особливо в молодому й середньому віці; знижується народжуваність; шаленими темпами зростає міграція, котра є головним каналом глобалізації.

Що для світу змінила наша війна? У разі зросла міграція з України до інших країн. Дуже сподіваюся, що сильно зросла й міграція з Росії. Але оце й усе. Протягом усього ХХ століття і вже у ХХІ столітті люди прагнули виїхати з Африки й Азії до Європи. Не думаю, що проблеми з українським зерном кардинально змінять цей процес, хоча, можливо, дещо посилять його. Проте так само Путін може розраховувати, що проблеми з енергопостачанням в Україні збільшать приплив українців до Європи. Це чинники приблизно однакового значення.

Чому до українських мігрантів у Європі ставляться інакше, ніж до азійських та африканських? Річ у тім, що з України приїжджають люди абсолютного іншого рівня підготовки. Це переважно молоді, освічені, кваліфіковані, впевнені у собі, підприємливі особи. Зараз пересічна українська мігрантка в Європі – це жінка з двома дітьми. Проте будь-яка українська жінка не поїде до іншої країни – для цього вона повинна мати риси, про які я сказала. І хоч європейці цього не визнають, але вони не надто зацікавлені у поверненні українських мігрантів додому. Бо це якісна робоча сила, а населення Європи невпинно старіє, компенсуючи депопуляцію саме за рахунок міграційного припливу.

Нинішні російські мігранти – здебільшого люди з грішми, упевнені (або принаймні сподіваються), що знайдуть роботу за кордоном. Вони теж мають вищий рівень освіти і кваліфікації та конкурентну професію. Чи намагатиметься ще більше росіян виїхати за кордон і як їх прийматимуть в інших країнах – побачимо. Дуже серйозна проблема постане, якщо частина росіян і білорусів зберуться емігрувати, наприклад, до України.

Гадаю, після війни спостерігатиметься також масштабний вплив населення зі Сходу України до Росії. У цьому регіоні економічні проблеми

будуть не головними. Там можна побудувати нову, сучасну економіку, але хто в ній працюватиме? На жаль, мешканці окупованих частин Донецької та Луганської областей майже дев'ять років перебували під впливом (і, слід визнати, дуже ефективним) російської пропаганди. І, чесно кажучи, я не знаю, як працювати з цими людьми, як “перетягти” їх на українські рейки. Навіть Крим, вочевидь, буде менш проблемним.

Що ж стосується самої Носії, то, як мені видається, після поразки у війні там неминучі певні рухи, відцентрові процеси. Адже у ХХ столітті в світі майже не лишилось імперій. Чи не єдиною був Радянський Союз, тепер це Росія. Гадаю, остання імперія теж має розвалитися» – підсумувала Е. Лібанова (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 11.11).

Імперіалізм якого штибу намагається культивувати Росія? Чи мають російські воєнні злочини в Україні ознаки геноциду? Чому важливо юридично засудити російську агресію проти України і які кроки для цього вже робляться? Про це та інше в інтерв'ю програмі «Культурний інстинкт» телеканалу «Суспільне. Культура» розповіла провідний науковий співробітник відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України доктор історичних наук, професор О. Стяжкіна.

До вашої уваги – скорочений текстовий варіант цієї розмови.

О. Стяжкіна, узагальнюючи свої дослідження, дійшла висновку, що для українців було зрозуміло, що 300-річна війна з росіянами перейшла у свою гарячу фазу 2014 р., коли було анексовано Крим, а потім окуповано частину території Донецької та Луганської областей.

«Відтоді ми трохи були видимі [у світовому інформаційному просторі], але чомусь крізь призму “локального конфлікту”, ніби ми з московією є одним локусом (що неправда), а війна у нас, в Україні, “громадянська”. Розумію, що не можу переробити словник наших західних друзів, але страшне слово “конфлікт”, яке вони, на жаль, досі використовують, постійно змушує мене здригатися. Бо насправді це війна. І 24 лютого 2022 р. просто розпочався її новий етап – війна як геноцид українського народу і українства загалом.

Гадаю, для засудження злочинів СРСР і злочинів Носії будуть різні трибунали, і це буде правильно. Злочини радянського режиму слід засудити, і позиватися може не одна лиш Україна. Задokumentовано стоси злочинів проти інших народів, зокрема проти наших прекрасних друзів і сусідів – поляків, литовців, латвійців, естонців. Усі ці народи повинні мати право подати позов. Це має бути справедливий суд за злочини, скоєні у минулому.

Що ж до трибуналу за злочини, які Росія коїть зараз в Україні, то, по-перше, я вірю, що він буде. На одній із дискусійних панелей Форуму

видавців хтось з іноземних гостей сказав, що українці не доможуться правди і може статися так, що трибунали триватимуть, але росіян не визнають винними в геноциді, а отже, цього взагалі не варто робити. Гаразд, навіть якщо суд вирішить, що не має достатньої кількості доказів (хоч я й не розумію, як це можливо і хто не дозволить нам засудити злочинців), але сам процес, коли день у день, із року в рік – стільки, скільки знадобиться, – ми наводитимемо докази про кожну дитину, людину Бучі, Маріуполя, Ізюма, Лиману, вже буде покаранням і засудженням. Оце видається мені обов'язковим.

Але є й добрі новини: ми взялися судити російських воєнних злочинців в Україні – з доказовою базою та вироками. Як слід, за законодавством. І це теж правильно. Бо це крок, з якого треба починати, серйозний перший крок до міжнародного трибуналу. Ми маємо на це право і не маємо права зволікати.

...Якщо добре поміркувати – стає очевидно, що воєнні злочини росіян в Україні є геноцидними. Є всі ознаки геноциду: мотив, стратегія, проговорювання, практика (й супутні)».

На думку О. Стяжкіної, «Російський імперіалізм – це недосконалий і постійно загрожений імперіалізм первісного суспільства, що постійно намагається відтворитися за взірцем інших імперіалізмів, але не може досягнути бажаного, однак і не може з цим примиритися та починає все знову по колу. На московії не настає майбутнє – тільки коротке завтра і велике минуле. Зрештою, всі фасадні варіанти Росії – література, столичні міста чи карго-культ демократії – запозичені. Це “мова”, якою Росія говорить переважно із Заходом. Захід розуміє цю мову і не має сили подивитися, що насправді ховається за фасадом: чому за чоловіка, мобілізованого на війну проти України, дають барана або п'ять кілограмів риби, або дрова і чому це сприймається нормально? Та тому, що це суспільство натурального господарства. Причому з привласнювальним типом господарства. Тобто, воно живе з городів, лісів, з полювання й рибальства, хай як дивно це зараз звучить. Тож родини просто прагматично міняють своїх чоловіків на той внесок, який від них можна було б очікувати.

Ми маємо справу з імперією, яка жодним чином не може набути сталості, постійно відкочується назад і шукає величі (якої теж, зрештою, не було) в минулому. Отже, сенс існування Росії, яким вона його бачить, полягає у відтворенні минулого, яке принципово не можна відтворити», – підкреслила науковець *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 11.11).*

На виконання Україною умов Бухарестської конвенції фахівці Інституту морської біології НАН України (Одеса) підготували й у межах роботи групи збереження біологічного різноманіття надали Чорноморській екологічній комісії (Black Sea Commission) Національний

звіт «The state of biological communities of the Ukrainian sector of ecosystem of the Black Sea in 2021/2022 years» («Стан біологічних угруповань українського сектору екосистеми Чорного моря у 2021–2022 роках»), присвячений біологічному різноманіттю Чорного моря. Крім обов'язкової структури, звіт містить інформацію про методологію оцінки впливу воєнних дій на біологічний компонент морських екосистем і на основі дистанційних даних і даних часткового прибережного обстеження та з урахуванням кліматичних умов 2022 р. надає реальну оцінку цьогорічному екологічному станові національного сектору Чорного моря.

Коротко про головні положення, наведені в цьому документі, читайте далі.

Сумний досвід військового впливу на морську екосистему Чорного моря (з лютого 2022 р.) показує, що цей вид антропогенних загроз має дві об'єктивні складові:

1. Негативну, пов'язану з безпосередніми військовими діями в акваторії моря (артилерійськими й ракетними обстрілами, авіакатастрофами й кораблетрощами, мінуванням акваторії тощо).

2. Позитивну, пов'язану з безпрецедентним зниженням інтенсивності антропогенних впливів (рибальства, судноплавства, рекреаційного навантаження, будівництва в прибережній смузі тощо) порівняно з мирним часом.

Науковці прогнозують такі можливі наслідки негативного військового впливу:

- розливи нафтопродуктів на значних територіях, зокрема заповідних;
- накопичення у водних організмах важких металів, зокрема свинцю (Pb), який у великій кількості входить до складу військової техніки;
- перенесення хімічних забруднювачів харчовими ланцюгами з районів ведення бойових дій на прилеглі акваторії;
- гідроакустичний вплив, що завдає шкоди водним організмам, передусім таким високоорганізованим видам, як дельфіни;
- припинення режиму охорони на Морських охоронюваних територіях (МОТ);
- неконтрольовані пожежі в прилеглій прибережній зоні та вимивання продуктів горіння й інших небезпечних хімічних речовин із зони активних бойових дій у прибережну зону;
- недотримання військовим водним транспортом правил обміну баластними водами, що може призвести до спалаху інвазивних видів;
- охоплення великих транскордонних територій із негативними наслідками через гідродинамічні властивості водного середовища, що призводить до перенесення речовин на великі відстані.

Можливі наслідки позитивного впливу:

- безпрецедентний експеримент зі знелюднення протяжної берегової лінії (через мінування й заборону військової адміністрації відвідувати узбережжя), що дозволяє відновити життєві цикли і природну поведінку

чималої кількості водних організмів, а також мешканців, пов'язаних із прибережною зоною (морських птахів, безхребетних, рослинності);

- припинення промислового й любительського лову, включно з підводним рибальством;

- суттєве зменшення руху комерційних транспортних засобів;

- припинення підводних гідротехнічних робіт, зокрема відвалів ґрунтів у судноплавних каналах;

- припинення прямого впливу рекреаційного використання узбережжя (пляжне сміття, витогування, галас тощо).

Фахівці НАН України наводять, серед іншого, такий приклад негативного впливу воєнних дій на екосистему Чорного моря. Протягом лютого – жовтня 2022 р. через російську військову агресію сталося чимало інцидентів над акваторією Чорного й Азовського морів. На трьох найцінніших морських охоронюваних територіях (МОТ) північно-західної частини Чорного моря з використанням супутникової інформації багаторазово фіксувалося майже стовідсоткове вкриття нафтопродуктами морської поверхні внаслідок знищення кораблів і авіації. На національному рівні за допомогою супутникових технологій збиралась інформація про площі розливів нафтопродуктів у МОТ. Інститут морської біології НАН України офіційно передав її до Оперативного штабу при Державній екологічній інспекції України, що дозволить проаналізувати наслідки військового впливу на біологічне середовище МОТ морських акваторій і визначити шляхи їх усунення, а також можливі шляхи інтенсивного відновлення біологічного середовища МОТ.

На додачу до військового впливу на екосистему українського сектору Чорного моря, у Національному звіті представлено інформацію про інвазивні види, які потрапили в екосистему, зокрема і внаслідок воєнних дій. Наприклад, у жовтні 2022 р. в літоралі Сухого лиману (на мулистих і змішаних субстратах у районі, прилеглому до акваторії порту Чорноморськ) виявили новий для Чорного моря вид – малу повзучу анемону (*Nematostella vectensis*), котра походить з узбережжя Північної Америки.

За своєчасно надану інформацію (Національний звіт) Чорноморська екологічна комісія надіслала на адресу адміністрації Інституту морської біології НАН України офіційного листа-подяку з привітанням до Міжнародного Дня Чорного моря, який відзначається щороку 31 жовтня. Цим листом комісія також подякувала колективові інституту за багаторічну співпрацю й особливо за мужність і професійну роботу у воєнних умовах (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 4.11*).

Чим і кому жертвували у давнину на другого Спаса і як ця традиція видозмінюється в сучасній Україні? Наскільки поширеним у світі був звичай повідомляти бджолам про смерть господаря? Звідки з'явився міф про турецьке походження українського «шароварництва»? Які реальні

життєві історії втілились у сюжетах знаменитих літературних творів – «Тарас Бульба» М. Гоголя й пісні «Ніч яка, Господи, місячна, зоряна» на слова М. Старицького? Хто такий В. Нагірний і чим він відомий?

Про все це дізнавайтеся з чергової добірки випусків (за серпень–вересень 2022 р.) авторської рубрики старшого наукового співробітника відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України (Львів) кандидата історичних наук Л. Горошко-Погорецької «Своя сорочка» на радіостанції «Львівська хвиля».

«На створення повісті “Тарас Бульба” М. Гоголя надихнула жорстока й романтична історія, що сталася в реальному житті. Автор був знайомий з Охрімом Макухою – колишнім курінним отаманом і дядьком М. Миклухо-Маклая (справжнє прізвище – Макуха-Махлай), майбутнього великого мореплавця й дослідника Індонезії, Полінезії, Мікронезії та інших островів. Один із трьох Охрімових синів – Назар – закохався у польську панянку і зрадив свою родину та побратимів. Брати Омелько й Хома вирушили його шукати, й під час пошуків один з них загинув. Врешті-решт, сина-зрадника батько убив власноруч».

«19 серпня українці відзначали Другий, або ж так званий яблучний (чи медовий) Спас [Преображення Господнє]. У народній традиції це одне з перших свят врожаю в році, а отже, особливе, адже від врожаю завжди залежало (а, як бачимо, не менше залежить і тепер), як люди проживуть увесь наступний рік. Зазвичай цього дня освячували яблука, ще раніше – збіжжя з найпершого врожаю (його до церкви іноді носили навіть снопиками). Освячене роздавали вбогим і жебракам, котрі сприймалися як посередники між поцейбіччям і потойбіччям. Сьогодні цю символічну функцію у свідомості багатьох людей виконує українська армія. І справді, якби не наші військові, хтозна, у якому світі ми були б – у цьому чи іншому. Дякуємо всім оборонцям України. Наше завдання – подбати, аби вони були не голодні та в теплі. Шануймо ЗСУ!»

Цікаву історію повідала етнограф про українські шаровари: «13 вересня відзначалося не так свято, як невеликий присвяток – покладення ризи Пресвятої Богородиці (або ж пояска Богородичного, як його ще називали). З цієї нагоди варто сказати дещо про один із предметів поясного одягу, котрий вважається чи не візитівкою українців, – про шаровари. З важкої руки російської пропаганди вони перетворилися на тавро, якого ми чомусь мали б соромитися. Виникло навіть поняття “шароварництво” – на позначення українського як вторинного, меншовартісного. Загалом шаровари були зручним одягом для контактного, рукопашного бою. То які ж до них претензії? Річ у тім, що офіційні російські історики віддавна нехтують фактами, що свідчать про участь фіно-угорських народів у їхньому етногенезі. У відповідь вони вирішили переконати широкий загал у тому, що українці – не слов’яни [нагадаємо, на додачу Росія досі відверто претендує на привласнення української історичної спадщини], і на наш етногенез нібито значний вплив справили турки, а доказом мали стати шаровари як приклад

запозичення. Теза про українців-шароварників поширювалася цілеспрямовано. Наприклад, якщо в першому виданні “Тараса Бульби” козаки носять вузькі полотняні штани (що цілком підтверджується музейними збірками автентичного українського одягу), то вже в наступних – неодмінно лише шаровари. Хоча насправді останні міг собі дозволити тільки заможний козак, бо на їх пошиття витрачалося близько 10 метрів тканини. І головне: турки з’явилися на українських теренах аж у XV столітті, а шаровари ми успадкували ще від скіфів (до речі, слово на позначення цього одягу має іранське походження)».

Зацікавила Л. Горошко-Погорецька своїх слухачів і подробицями з життя видатного архітектора: «В Україні мало хто, крім фахівців, знає про великого архітектора Василя Нагірного. Найприкметнішим більшості видається той факт його біографії, що він був прадідом легендарної співачки Квітки Цісик. Але особистість Василя Нагірного непересічна як така. Це чоловік, що “зробив себе сам”. Народившись у селі Гірному на Стрийщині й рано осиротівши, він спромігся самотужки здобути освіту архітектора в Німеччині, а потому повернувся до Львова. За проєктами Василя Нагірного зведено близько чверті всіх галицьких церков, а це – майже 200 споруд. Найбільшу муровану “церкву Нагірного” збудовано в Яворові, а найпершу, взірцем для якої послугувався константинопольський Собор Святої Софії (нині – Стамбул, Туреччина), – у Новому Яричеві» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 4.11).

Про топаз і берил у статті «Унікальні іменні кристали України природного походження» (Джерело: «Вісник Національної академії наук України», № 10, 2022 р.).

У статті завідувача відділу «Мінералогічний музей імені академіка В. І. Вернадського» Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України доктора геолого-мінералогічних наук В. Павлишина, старшого наукового співробітника цієї установи кандидата геологічних наук Н. Чернієнко і аспірантки інституту М. Оспіщевої-Павлишиної стисло висвітлено мінералогію двох найпопулярніших в Україні коштовних каменів – топазу і берилу. У мінеральному царстві України особливо почесне місце посідають історично значущі мінерали – пірофіліт, кіновар, лабрадор, кварц, топаз, берил. Їх знають у світі, вони модні, прикрашають музейні зібрання, неодмінно присутні в навчальних колекціях, до них завжди є інтерес з боку гемологів, ювелірів, мистецтвознавців, скульпторів, колекціонерів, істориків. Їм присвячено чимало публікацій. Так, світовий авторитет у галузі історії каміння О. Ферсман у своєму відомому творі «Очерки по истории камня» (1954), зокрема, писав: «У працях дослідників України та особливо геолога П. А. Тутковського розкрито дивовижні картини найдавнішої кам’яної культури м’якого сланцевого

мінералу – пірофіліту» (т. 1, с. 40). Або: «Україна подарувала нам не лише нові родовища мрамурів та базальтів. Серед ... волинського роздолля було відкрито чудові пегматитові жили з темними, майже чорними димчастими кварцями та блакитними, золотистими або безбарвними топазами (ваговиками)» (т. 1, с. 22–23).

У цій статті звернено увагу на два мінерали – топаз $Al_2[SiO_4]F_2$ і берил $Be_3Al_2[Si_6O_{18}]$, які походять із Волинського родовища (Житомирська область) і представлені в Музеї коштовного і декоративного каміння, розташованому в смт Хорошів Житомирської області. У музеї експонується вісім іменних кристалів цих мінералів, названих, зокрема, й на честь українських академічних учених – видатного вченого в галузі мінералогії академіка Є. Лазаренка, талановитого сучасного мінералога професора В. Павлишина, відомого вченого в галузі математики та мінералогії академіка С. Довгого. Фактично простежується ланцюжок спадкоємності, оскільки В. Павлишин є учнем Є. Лазаренка, а С. Довгий – учнем В. Павлишина (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 4.11*).

Стаття «Використання композиційного рідкого палива в енергетиці України» (Джерело: «Вісник Національної академії наук України», № 10, 2022 р.).

У статті науковців відділу фізико-хімічної механіки дисперсних систем Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського НАН України, а саме: доктора технічних наук А. Макарова, кандидата технічних наук І. Косигіної і провідного інженера І. Кручко запропоновано застосування на підприємствах енергетичного комплексу замість вугілля композиційного рідкого палива з метою зменшення шкідливого впливу на довкілля і підвищення коефіцієнта корисної дії теплових електростанцій. Обґрунтовано доцільність використання в промислових енергоустановках композиційного рідкого палива, показано його переваги порівняно з традиційними видами енергетичного палива. Запропоновано технологічну схему приготування композиційного палива на основі вугілля і рідких органічних відходів із добавками пластифікаторів та стабілізаторів, що дозволяє не лише утилізувати промислові відходи, що містять органічні речовини, а й знизити рівень викидів шкідливих речовин.

Енергетична галузь відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку будь-якої країни, оскільки забезпечення економіки та суспільства енергетичними ресурсами є запорукою успішного функціонування економіки. Основу енергетичної галузі України становлять атомні і теплові електростанції. З огляду на нинішню ситуацію в енергетиці можна стверджувати, що наявні проблеми в секторі теплової енергетики зумовлюють доцільність оперативного вжиття заходів, спрямованих на підвищення ефективності експлуатації вітчизняних ТЕС. Більшість

енергоблоків теплових електростанцій України розраховані на використання вугільного палива. Так, за офіційними даними міністерства енергетики та вугільної промисловості України, потужність усіх енергоблоків ТЕС становить 29,36 ГВт, з них вугільних енергоблоків – 21,8 ГВт, що відповідає 41 % загальної потужності енергосистеми України. Максимальний коефіцієнт корисної дії (ККД) українських вугільних ТЕС становить у середньому 29–31 %, тоді як у європейських країнах цей показник наближається до 45 % . При цьому питомі витрати умовного палива на ТЕС України дуже великі і в разі роботи ТЕС на антрациті в середньому становлять 397,1 г у.п./1 кВт·год, що в 1,5 раза вище, ніж на європейських ТЕС.

Для вироблення електроенергії на вугільних ТЕС генеруючих компаній України потрібно щороку 24 млн т кам'яного вугілля, 865 тис. т природного газу, 71,4 тис. т мазуту і 2 млрд м³ води. Однією з найгостріших проблем ТЕС України є їх екологічна небезпека, оскільки на станціях переважно немає установок для сірко- і азотоочищення, внаслідок чого димові гази на виході з котлів залишаються неочищеними. Використання вугілля як енергоносія порівняно з іншими видами палива має найбільш негативні наслідки для навколишнього середовища і здоров'я людини. Великий вміст домішок, мінеральних компонентів, сірки, азоту, важких металів значною мірою обмежує повсякденне застосування вугілля. Низька екологічна прийнятність вугілля зумовлена тим, що в процесі його спалювання виділяються азото- і сірковмісні оксиди (NO_x і SO_x), леткі органічні сполуки (зола і пил), значні обсяги вуглекислого (CO₂) та чадного (CO) газів на одиницю виробленої енергії, а також сліди різних металів, які можуть розсіюватися на великих площах і серйозно впливати на здоров'я людини. Крім того, спалювання вугілля на теплових електростанціях пов'язане з утворенням великої кількості золошлакових відходів, які містять (у разі використання антрацитового вугілля) до 30 % маси незгорілого вугілля (недопалу), що є однією з причин низького коефіцієнту корисної дії українських ТЕС. Ці відходи накопичуються в золовідвалах і потребують подальшої утилізації. ТЕС становлять також певну екологічну небезпеку як масштабні забруднювачі водних басейнів. На них припадає до 70 % промислового забору води з природних джерел. Традиційні схеми очищення води передбачають споживання великої кількості хімічних реагентів: коагулянтів та флокулянтів – для попереднього очищення, сірчаної кислоти та гідроксиду натрію – для регенерації іонообмінних фільтрів (понад 600 т на рік для однієї ТЕЦ потужністю 250 МВт). Ще одним недоліком є утворення великих обсягів високомінералізованих стічних вод і шлаків, утилізація яких доволі складна.

Треба також відзначити прямий і непрямий вплив теплової енергетики на місцеві ландшафти, які зазнають істотних змін як через захоронення золи, шлаків, так і внаслідок видобутку, транспортування та зберігання палива.

До складу композиційного рідкого палива входять такі компоненти:

- вугілля будь-якої марки – 40–60 %;
- вода або промислові стічні води із вмістом органічних речовин – 10–20 %;
- органічна складова – рідкі органічні відходи промислових виробництв (відпрацьоване моторне масло, сивушне масло, гліцерол, піролізна рідина тощо) – 10–30 %;
- стабілізатор – 1 %. Ця технологія дасть змогу використовувати не лише дешевше вугілля, а й відходи виробництв з одночасним збільшенням теплотворної здатності на 15–20 % та повноти вигорання до 99,5–99,8 %, на відміну від 80 % при спалюванні вугілля.

Узагальнений аналіз досліджень, виконаних у лабораторіях і на пілотних установках, підтверджує технологічну можливість отримання в Україні суспензійного палива з вугілля різних марок, а також спалювання його в енергетичних установках побутового та промислового призначення. Використання композиційного рідкого палива на електрогенеруючих підприємствах може знизити рівень забруднення навколишнього середовища та підвищити ступінь спалювання (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 3.11).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком свіжий номер журналу «Вісник Національної академії наук України» за жовтень 2022 р.

Відкриває випуск інформація про засідання Президії НАН України, що відбулися 10 і 31 серпня 2022 р., зокрема стенограми виголошених на них наукових доповідей: «Надтверді матеріали для оборонної промисловості та повоєнного розвитку України» (доповідач – заступник директора з наукової роботи Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України доктор технічних наук О. Бочечка); «Науково-технічне забезпечення організації виробництва і сертифікації сучасної вітчизняної високовольтної кабельно-провідникової продукції» (доповідач – завідувач відділу електроживлення технологічних систем Інституту електродинаміки НАН України член-кореспондент НАН України А. Щерба); «Українська державність: історичні ретроспекції, сучасні загрози та виклики» (доповідач – академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, директор Інституту історії України НАН України академік НАН України В. Смолій); «Національне відродження України у повоєнний період» (завідувач відділу політичних інститутів і процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України Г. Зеленько); «Про роботу установ Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України, які розташовані у районах проведення активних бойових дій» (доповідач – голова Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України,

генеральний директор НТК «Інститут монокристалів» НАН України академік НАН України В. Семиноженко).

Далі увазі читачів пропонується стаття «Про точність наближеного розв'язку задачі» (автори – завідувач відділу оптимізації чисельних методів Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України академік НАН України В. Задірака і провідний науковий співробітник відділу оптимізації чисельних методів цього Інституту кандидат фізико-математичних наук І. Швідченко).

У розділі «Статті та огляди» також опубліковано статтю «Використання композиційного рідкого палива в енергетиці України» (автори – науковці Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського НАН України: доктор технічних наук **А. Макаров**, кандидат технічних наук І. Косигіна, провідний інженер І. Кручко), а також статтю «Унікальні іменні кристали України природного походження» (автори – науковці Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України: доктор геолого-мінералогічних наук В. Павлишин, кандидат геологічних наук Н. Чернієнко, аспірант М. Оспіщева-Павлишин).

Продовжує номер публікація «Інноваційний підхід до національної стійкості України: стратегія випередження загроз» (Рецензія на Національну доповідь «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз») авторства ректора Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова члена-кореспондента НАН України В. Андрущенка (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 3.11).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки

Чотири установи НАН України отримали гранти від Всеєвропейської федерації академій наук (ALLEA).

У березні 2022 р. Всеєвропейська федерація академій наук (ALLEA) оголосила про запуск програми Європейського фонду підтримки переміщених учених (EFDS) для підтримки вчених і наукових установ, які постраждали від війни в Україні. Програма була створена у партнерстві з Breakthrough Prize Foundation, який пожертвував 1,5 млн дол. США на запуск програми.

Програма EFDS складається з двох ліній фінансування: перша – забезпечує фінансування власне установ, включно з університетами, академіями, іншими дослідницькими організаціями в 46-ти країнах регіону Ради Європи, які хотіли б і спроможні прийняти переміщених українських учених; друга – фінансує постраждалі українські університети, академії та дослідницькі інститути, щоб допомогти підтримати їхню діяльність,

відбудувати наукову базу, відновити наукову співпрацю, а також підтримати ініціативи, які сприяють реінтеграції дослідників після повернення в Україну.

За другою лінією фінансування ALLEA отримала 105 заявок від 89 українських установ.

Незалежний комітет, до складу якого входили високопосадовці з міжнародних і загальноєвропейських наукових установ, відібрав шість заявок, що підтримають загалом 64 українських учених для продовження їхньої роботи в Україні.

Серед них – чотири установи нашої академії:

- Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України;
- Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України;
- Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут»;
- Донецький фізико-технічний інституту ім. О. О. Галкіна НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 2.11).*

Наприкінці жовтня в Інституті хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України (Київ) у змішаному режимі (офлайн і онлайн) відбулися Всеукраїнська конференція з міжнародною участю «Хімія, фізика та технологія поверхні» і семінар «Застосування мікрохвиль та наночастинок для визначення патогенів людини в реальному часі».

Конференцію організували Інститут хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України, Наукова рада з проблеми «Хімія і технологія модифікування поверхні» та Міжгалузевий науково-технічний комплекс «Хімія поверхні» НАН України. Семінар тривав у межах реалізації міжнародного дослідницького проєкту G5798 «Працюючий у реальному часі сенсор на основі наночастинок для визначення сибірської язви та туберкульозу», що виконується за програмою НАТО «Наука заради миру та безпеки».

Заходи працювали за такими основними напрямками:

- теорія хімічної будови та реакційна здатність поверхні твердих тіл;
- фізико-хімія поверхневих і міжфазних явищ;
- хімія, фізика й технологія наноматеріалів;
- медико-біологічні та біохімічні аспекти вивчення наноматеріалів;
- мікрохвилі й наночастинок для виявлення патогенів людини в реальному часі.

До участі в конференції та семінарі зголосилися дослідники з 11-ти країн (України, Азербайджану, Бразилії, Грузії, Литви, Молдови, Польщі, Узбекистану, Чехії, Нігерії, Великої Британії), що заявили 175 доповіді. Учасники представляли 30 наукових установ Національної академії наук України, 6 національних галузевих академій наук України, 18 вітчизняних закладів вищої освіти і 41 іноземний університет.

Конференцію відкрив директор Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України академік М. Картель, який привітав учасників конференції та побажав їм плідної роботи. У своїй промові він зазначив, що, попри терористичні й агресивні дії Росії, науковці продовжують працювати і виконувати наукові дослідження на найвищому світовому рівні, а також усебічно підтримують Збройні Сили України.

Загалом на семи секційних засіданнях було заслухано 14 усних доповідей у режимі онлайн і 16 – у режимі офлайн.

Усього в межах конференції було виголошено 30 усних доповідей і обговорено понад 100 стендових презентацій.

Найкращі доповіді науковців відзначено й нагороджено дипломами. За усні доповіді їх отримали кандидатка хімічних наук Н. Настасієнко (Інститут хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України, Київ, Україна), доктор фармацевтичних наук В. Вівчаренко (Медичний університет Люблін, Польща) й аспірант С. Вілсон-Гарнер (Кардифський університет, Вельс, Велика Британія).

Нагороди за стендові доповіді отримали кандидат біологічних наук М. Усенко (Інститут молекулярної біології і генетики НАН України), А. Крамар (Інститут хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України) і М. Прудь (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 2.11*).

Астрономічна наука

«Космічна цивілізаційна відстань»: інтерв'ю з директором Радіоастрономічного інституту НАН України доктором фізико-математичних наук В. Захаренком

Журналісти науково-популярного журналу «Куншт» поспілкувалися з директором Радіоастрономічного інституту НАН України доктором фізико-математичних наук В. Захаренком. Наукова установа знаходиться у Харкові та сильно постраждала внаслідок російської воєнної агресії.

Про єдиний у світі надчутливий радіотелескоп УТР-2 та унікальні відкриття, здійснені харківськими радіоастрономами з його допомогою, найважливіші напрями сучасних прикладних наукових досліджень, життя і роботу співробітників інституту в умовах окупації Харківщини, руйнівні наслідки перебування російських варварів на території УТР-2, допомогу міжнародних партнерів та багато іншого – дізнавайтеся з інтерв'ю В. Захаренка.

Як зазначає вчений в своєму дослідженні, космос можна вивчати не тільки за допомогою оптики. Багато тіл у певних умовах випромінюють радіосигнали. Якщо їх правильно зафіксувати і прочитати, то можна побачити значно далі, ніж за допомогою оптики. УТР-2 став світовою сенсацією в радіоастрономії. Унікальне обладнання відразу почало давати

результати, оскільки це єдиний надчутливий радіотелескоп у світі, що працює у діапазоні від 8 до 33 мГц. За допомогою УТР-2 зафіксували понад 4000 космічних джерел випромінювання, науковці суттєво доповнили Глобальну карту неба.

В. Захаренко розповів про унікальні відкриття, здійснені харківськими радіоастрономами. У 1982 р. у хмарах розрідженого міжзоряного газу вони зафіксували атоми вуглецю, що розтяглися до більше ніж 0,1 мм. У таких ділянках потім конденсуються зірки, з яких постають галактики. У 2007 та 2010 рр. ученим на УТР-2 вдалося зафіксувати блискавки в атмосфері Сатурна, інші телескопи світу через брак чутливості не здатні їх побачити.

Ще один напрям – пошук планет, де може бути життя. Тут учені йдуть від протилежного: окреслюють ділянки, де його точно немає. Вибух наднової зірки змітає всі форми життя в радіусі 10 парсек. Наша планета існує 4,6 мільярда років, отже, в радіусі 10 парсек від нас за весь цей час наднові зірки не вибухали. Із залишків зорі часто формується пульсар, який має вузький, як у маяка, промінь. УТР-2 добре бачить близькі до нас пульсари. Вчені виявили 400 залишків від вибухів наднових зірок у радіусі 1500 парсек і так окреслили мертві зони космосу.

Інститут працює з багатьма науковими організаціями світу. Тільки з НенюФАР (новим низькочастотним радіотелескопом у Франції, до створення якого долучилися харківські вчені) виконується 10 ключових міжнародних проєктів, серед яких дослідження Сонця, Юпітера та пульсарів. Наприклад, радіоастрономи спостерігають за Юпітером та Сонцем паралельно з американськими супутниками, що літають довкола планети і зірки (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 3.11).*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Карашук, мол. наук. співроб. НБУВ

Бібліотеки в розвитку інформаційної системи вітчизняного інформаційного простору (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

Проаналізовано наукові праці щодо інформаційного простору, інформаційної політики, діяльності наукових бібліотек та вплив комунікаційних засобів, які зазнають значних змін. Доведено, що стратегічним засобом у розвитку сучасного інформаційного суспільства є комунікація, завдяки якій суспільство отримує правдиву інформацію, а інформаційно-аналітична діяльність бібліотек має спрямовуватися на виробництво різноманітних інформаційних ресурсів відповідно до запитів сучасних користувачів. Наголошено на тому, що значний потенціал має Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Зазначено, що інформаційно-аналітичні структури НБУВ у забезпеченні інформаційного супроводу державної політики, підготовка та види аналітичних продуктів відіграють вагомий роль у розвитку стратегічних комунікацій.

Ключові слова: інформація, інформаційний простір, стратегічні комунікації, держава, бібліотека, аналітика, інформаційно-аналітичні служби, соціальні мережі, соціальні інтернет-сервіси, дезінформація, ботоферми, фейк.

В останні десятиліття відбуваються радикальні зміни в галузі інформаційних комунікаційних систем, суспільство спостерігає постійний прогрес інформаційних технологій. Саме розвиток інформаційної сфери, рівень інформаційної безпеки вже найближчим часом визначатимуть політичну та економічну роль держави на світовій арені.

Еволюція, яка нині відбувається в суспільному житті, характеризується як стрімке зростання ролі та значення інформаційного світу як в суспільстві в цілому, так і в житті кожної окремої людини.

Інформаційна сфера, а також інформаційні технології мають вплив майже на всі сфери суспільного життя, це і фінансова, і політична, і транспортна, і зв'язок, і високотехнологічне виробництво тощо.

Мета дослідження – дослідити місце й роль Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в стратегічних комунікаціях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження інформаційного суспільства започатковане ще в працях Д. Белла, М. Кастельса, Е. Тоффлера, І. Масуда, К. Хілла. Вплив громадської думки на політиків і суспільство, зокрема виявлення суспільних настроїв через моніторинг ЗМІ, почали вивчати ще в середині минулого століття Г. Алмонд (G. Almond) та у 1980-х роках В. Ліпманн (W. Lippmann). Серед українських авторів, які зробили значний науковий внесок у дослідження інформаційного простору, інформаційної політики, державних комунікацій, інформаційної діяльності органів публічної влади, необхідно зазначити таких дослідників, як В. Горовий, Т. Гранчак, В. Куйбіда, А. Ліпенцев, Є. Нужний, О. Орлов, В. Степанов, В. Тронь.

Завдання й напрями участі інформаційно-аналітичних структур у забезпеченні інформаційного супроводу державної політики, підготовка та види аналітичних продуктів, специфіка стратегічно-комунікативної діяльності ролі бібліотек у цих процесах висвітлювалися в багатьох працях таких вітчизняних науковців, як В. Варенко, В. Горовий, Т. Гранчак, В. Захарова та Л. Філіпова, О. Кобелев, В. Пальчук, Л. Чуприна та ін.

Різні аспекти використання бібліотеками середовища соціальних мереж досліджували О. Мар'їна, Т. Ярошенко, О. Онищенко, В. Горовий, Т. Гранчак, В. Струнгар, Н. Тарасенко, Л. Чуприна та ін.

На діяльність наукових бібліотек у період становлення інформаційного суспільства впливають комунікаційні засоби, які зазнають значних трансформаційних змін, а також важливим фактором для вдосконалення бібліотечної діяльності є сучасні воєнні дії, які ведуться в інформаційному просторі за допомогою тих чи інших інформаційних видів озброєння. Зазначимо, що інформація може виступати як у формі засобу захисту, так і нападу, і все це залежить від того чий ресурси та пропагандистські методи матимуть потужніший вплив. Серед учених, які займалися вивченням та

аналізом інформаційних воєн, слід виокремити Д. Волкогонова, С. Гриняєва, О. Колиновського, А. Крутських, А. Федорова, В. Петрова, Д. Фельдмана та ін.

Дослідженням стратегічних комунікацій займалися В. Горбулін, О. Кушнір, Г. Почепцов, Д. Дубов, Е. Макаренко, С. Соловйов, В. Ліпкан, А. Баровська та ін. Заслугове на увагу аналіз Є. Тихомирової досвіду ЄС щодо протидії російській пропаганді.

У низці наукових праць таких дослідників, як Л. Дубровіна, О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик, Ю. Половинчак, Н. Вітушко, С. Горова, Л. Костенко, К. Лобузін, Л. Чуприна, Д. Бондаренко, О. Рябоконт та ін., розкрито процес перетворення наукових бібліотек у ланку інформаційного середовища, доводиться підвищення ролі бібліотек в управлінні глобальними ресурсами, у створенні умов для оперативних інформаційних обмінів на базі структуризації міжнародних бібліотечних систем та інших великих центрів концентрації інформаційних ресурсів тощо.

Проаналізувавши наукові праці провідних фахівців, можна виокремити деякі політичні цілі, які формують інформаційний простір:

- по-перше, забезпечення захисту інформаційного суверенітету України, зокрема захисту національного інформаційного ресурсу, а також захисту та контролю систем формування суспільної свідомості в сучасних умовах інтернаціоналізації та глобалізації процесів, що відбуваються в інформаційній сфері;

- по-друге, забезпечення реалізації конституційних прав громадян, суспільства та держави на інформацію. Особливу увагу необхідно приділяти проблемі інформаційної взаємодії держави, суспільства й особи;

- по-третє, забезпечення державним установам, підприємствам та громадянам рівня інформаційної достатності для прийняття рішень.

На сьогодні відповідно до принципів розвитку стратегічних комунікацій бібліотеки активно вибудовують зворотний зв'язок із громадою для задоволення їхніх інформаційних потреб, стають надійними посередниками в системі комунікацій між владою та громадою.

У науковій праці «Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України» колектив науковців виділяє головні завдання та основні напрями забезпечення безпеки інформаційного простору: виявлення, оцінка та прогнозування загроз безпеці інформаційного простору, що має здійснюватися шляхом оперативного моніторингу інформаційної обстановки; вироблення, координація та здійснення єдиної державної політики в галузі формування інформаційного простору; створення та експлуатація систем забезпечення безпеки інформаційного простору; розробка, координація та здійснення єдиної державної політики в галузі міжнародних інформаційних відносин, зокрема у напрямі формування іміджу держави. До основних напрямів забезпечення безпеки національного інформаційного простору віднесено: захист інформації, захист національних інформаційних ресурсів; захист та контроль безпосередньо національного

інформаційного простору, тобто захист та контроль систем формування особистої та суспільної свідомості; забезпечення інформаційної достатності; здійснення інформаційної експансії у світовий інформаційний простір з метою забезпечення невід'ємних прав громадян, суспільства та держави [1].

Мережа «Інтернет» і все, що з нею пов'язано (соціальні мережі, месенджери, публікації дописів, обмін фото та відео, пошук інформації і друзів, обмін новинами, можливість слухати музику тощо), на сучасному етапі світового розвитку, як одна з головних інформаційних комунікаційних систем, набуває все більшого значення. Інтернет є одним з основних засобів отримання важливої, структурованої, доступної та швидко отримуваної інформації, якою користується близько 3 млрд людей в усьому світі, а це становить приблизно 40 % населення тих, хто використовує інтернет. Саме тому одним з ефективних засобів для комунікації учасників віртуальних спільнот, на сучасному етапі розвитку суспільства, є соціальні інтернет-сервіси, які нині впливають на всі сфери суспільного життя.

Як зазначає К. Молодецька, істотний вплив на суспільство пояснюється тим, що соціальні інтернет-сервіси ґрунтуються на використанні соціальних взаємозв'язків між особами, які, наприклад, мають спільні інтереси, діяльність або утворюють реальні чи віртуальні об'єднання, які можуть використовуватися для суспільних впливів та перетворень. Звичайно, не можна не погодитися з думкою К. Молодецької, яка наголошує, що системний аналіз ролі соціальних інтернет-сервісів в інформаційному просторі держави й особливостей їх функціонування показав, що вони є об'єктом реальних і потенційних загроз інформаційній безпеці, суспільства та держави. Поширення в СІС неповного, недостовірного чи упередженого контенту в поєднанні із сугестивними технологіями впливу на індивідуальну й масову свідомість може мати наслідком прояв у суспільстві соціальної напруженості, міжнаціональної ворожнечі, протестних настроїв, незадоволення існуючою системою управління в державі тощо [2].

Тому на сьогодні актуальним питанням залишається правдива інформація та дезінформація в інформаційному просторі, особливо в таких соціальних інтернет-сервісах, як соціальні мережі. Стратегічним завданням при цьому є аналіз подій, фактів у запобігання дезінформації та деконструктивній пропаганді. Тут бібліотеки не лише налагоджують прямий і зворотний зв'язок, а й прагнуть сприяти однаковому розумінню проблем та їх розв'язанню.

Проблема боротьби з пропагандою у соціальних мережах набуває надзвичайної актуальності з огляду на загрозу втручання РФ в електоральні процеси, метою якого є дестабілізація політичної ситуації. Невипадково протягом останнього часу відзначається надмірне посилення протиборства між країнами Заходу та РФ, перш за все, в інформаційній сфері, що пов'язано з активізацією намагань останньої здійснити вплив на геополітику ЄС у вигідному для себе напрямі. Керівництво Євросоюзу прагне робити поступальні кроки для запобігання поширенню дезінформації, яка може

негативно вплинути на діяльність багатьох інституцій Євросоюзу. Ще у 2017 р. в ЄС був створений сайт euvdisinfo.eu для боротьби з дезінформацією з боку РФ, де міститься згадка про те, що він створений у рамках кампанії «ЄС проти дезінформації», спрямованої на «поліпшення прогнозування, розгляду та реагування на прокремлівську дезінформацію» [3].

Прояви російської інформаційної пропаганди фіксують правоохоронні органи Франції, у зв'язку з чим у цій країні підготовлено проєкт закону з протидії фейкам на виборах. Відзначається, що остання президентська кампанія у Франції ознаменувалася втручанням російських медіа, кібератаками та й загалом була «брудною» за французькими стандартами. Враховуючи масштаби загроз в інформаційній сфері, у «Стратегічному огляді» (*Revue stratégique*) Франції задекларовано, що питання дезінформації та її впливу стають одними з безпекових пріоритетів. Отже, у Франції на законодавчому рівні посилюються заходи з контролю масмедіа, особливо напередодні виборів. Так державному регулятору надаватиметься право анулювати ліцензії телеканалів з метою протидії централізованій російській пропаганді. Це стосується також й блокування контенту в соціальних мережах, що стане додатковим, ще потужнішим інструментом протидії російському впливу. У Фінляндії у 2017 р. розпочав роботу центр по боротьбі з гібридними загрозами, серед яких засновники центру виділяють, поміж іншого, поширення неправдивої інформації, атаки проти інформаційних систем, а також інші види атак за допомогою сучасних технологій [3]. Міністерством культури, молоді та спорту України було опубліковано проєкт закону, який мав би «забезпечити національну інформбезпеку та право на доступ до достовірної інформації». У МКМС додали, що законопроєкт покликаний забезпечити реалізацію права громадян на доступ до достовірної збалансованої інформації через запровадження механізмів боротьби з дезінформацією в інформаційному просторі України та підвищення рівня медіаграмотності населення в умовах гібридної агресії РФ [4].

Отже, потрібний постійний моніторинг інформаційного простору і реакція на заяви про поширення дезінформації, звернення до розповсюджувачів інформації із заявами про відповідність або спростування дезінформації; звернення до правоохоронних органів у разі наявності ознак кримінального злочину. Відповідно до принципів розвитку стратегічних комунікацій, бібліотеки фокусують зусилля та координують заходи і програми для цієї мети.

Дослідивши світовий досвід, а також події певних років в Україні, стало зрозуміло, що соціальні інтернет-сервіси займають одне з провідних місць в організації подій «арабської весни», «революції парасольок», а також у гібридній війні на Сході України, анексії Криму та інших дестабілізуючих дій.

Події гібридної війни на Сході України показали, що соціальні інтернет-сервіси та ботоферми активно використовувалися на етапах

підготовки і, безпосередньо, під час її ведення. У соціальних мережах «Фейсбук», «ВКонтакте», «Однокласники» було створено віртуальні спільноти «Антимайдан», «Новоросси́я», «Русская Весна» тощо для поширення деструктивних інформаційних поси́лів, які мали на меті спотворення інформації про реальні події. Як зазначає у своїй праці К. Молодецька, учасники таких віртуальних спільнот стали об'єктом сугестивного впливу для подальшого забезпечення сприятливих умов реалізації атакуючих дій у всіх сферах суспільної діяльності в режимі офлайн. Також соціальні мережі використовувалися для збирання інформації про осіб, які становлять інтерес для агресора, відстежувалися настрої в суспільстві, виконувалася нейтралізація джерел контрпропаганди. Таким чином, в Україні відсутня цілісна методологія забезпечення інформаційної безпеки держави в соціальних інтернет-сервісах. Існуючі засоби та підсистеми протидії недостатньо забезпечені відповідним інструментарієм моніторингу, виявлення і протидії загрозам, а їх взаємодія здійснюється із запізненням. У результаті держава і її громадяни стають суб'єктами деструктивних інформаційних впливів у соціальні інтернет-сервіси [2]. На початку 2020 р. Служба безпеки України оголосила, що одна з найбільших мереж ботоферм заблокована. Група зареєструвала понад 8000 рахунків. За допомогою облікових записів соціальних медіа розповсюджувалися неправдиві відомості про ситуацію в країні, розпалювалися акції протесту, здійснювалися інформаційні атаки на профілі представників української влади та надсилалась інформація про наявність вибухових речовин на критично важливих інфраструктурних об'єктах (надано пресслужбою СБУ). У межах операції були проведені обшуки в Києві, Харкові, Дніпрі, місті Дубно на Рівненщині та в місті Ірпінь Київської обл. Під час обшуків було вилучено комп'ютерне обладнання, GSM-модеми, понад 22 тис. sim-карт [5].

На сьогодні кібератаки, а також діяльність ботоферм різко зросли. Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну російські кібератаки не тільки погіршували функції цільових організацій, але й намагалися перешкодити доступу громадян до надійної інформації та критично важливих послуг.

Росіяни активно застосовують у війні проти України ботоферми та телеграм-канали. Перші використовуються для розсилання спаму, інші для збору певної інформації. Як ботоферми, так і телеграм-канали також використовуються для поширення російської пропаганди та дезінформації. За перші два місяці повномасштабної війни фахівці з кібербезпеки СБУ заблокували сім телеграм-каналів, за допомогою яких російська розвідка збирала інформацію. У березні СБУ повідомляла про ліквідацію російських ботоферм, які працювали в Харкові, Черкасах, Тернополі, Полтаві, Дніпропетровській та Закарпатській областях. За допомогою армії ботів російські спецслужби поширювали фейки про війну в Україні та виправдовували російське вторгнення [6].

Слід зазначити, що цього року і китайський тікток став однією з провідних платформ для поширення фейкових новин про війну в Україні. Створені трансляції, записи та фотографії переглядають мільйони користувачів цього мобільного вебдодатка. Месенджером «Тікток» уже користується понад один мільярд людей у всьому світі, більше половини з яких молодше 30 років. Нові користувачі можуть отримати доступ до фейкового контенту про війну в Україні в середньому через 40 хв після створення облікового запису тікток. Хоча такі платформи, як фейсбук, інстаграм та твітер запровадили відповідні позначки, що вказують на маніпуляційний контент про війну, тікток усе ще зробив занадто мало із цього питання.

Сьогодні через збільшення дезінформації дуже важливо вводити нові стандарти відповідальності онлайн-платформ щодо незаконного та шкідливого вмісту.

Саме тому DSA (Digital Signature Algorithm) містить нові правила положень Закону про цифрові послуги, затвердженого в угоді між Європейською радою та Європейським парламентом, які вимагатимуть від великих технологічних платформ, зокрема «Фейсбук», «Інстаграм» та «Ютуб», для оцінки та управління системними ризиками, пов'язаними з їхніми послугами, такими як пропаганда ненависті та поширення дезінформації. Остаточний формат закону надасть владі нові повноваження змусити технологічні платформи бути більш прозорими щодо того, як працюють їхні алгоритми, видалити більше вмісту або продуктів, які визначаються як «незаконно», а також обмежити рекламу на основі конфіденційної інформації, наприклад раси, сексуальної орієнтації чи політичної належності [7].

Головним, на наш погляд, у боротьбі з фейками та дезінформацією є структурування наших медіасфер. Це, на нашу думку, полягає не лише в блокуванні певних джерел інформації, але й, як нам здається, донесенні структурованої, правдивої інформації до суспільства всіма каналами комунікації.

Агресія Російської Федерації в частині інформаційної складової спричинила пошуки фахівцями з питань національної безпеки можливих механізмів цілісної відповіді на такий виклик. І тут не можна не погодитися з В. Горючим, який наголошує на тому, що для відстоювання національних інтересів України необхідно також налагодити постійний моніторинг, прогнозування зовнішніх та внутрішніх загроз інформаційній безпеці, вироблення наукової стратегії входження в глобальний простір, інтеграції України в міжнародні телекомунікаційні мережі, освоєння міжнародних стандартів інформаційного обміну та захисту інформації [8]. Отже, одним з перспективних способів стратегічних комунікацій є просування та популяризація інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек, що стали популярними через появу нагальної потреби в отриманні якісного інформаційно-аналітичного продукту міжнародного глобального простору.

Як наголошує О. Желай, для нейтралізації інформаційно-дестабілізуючих факторів вирішальне значення має інтелектуалізація інформаційного простору. І, перш за все, – вдосконалення системи виробництва й забезпечення державних інституцій змістовною інформацією, що максимально відповідає завданню формування та прийняття управлінських рішень [9].

Під час інформаційної війни бібліотеки також мають потужний вплив на споживачів, бо завжди володіють великим арсеналом інформації, вони є дзеркалом свого суспільства, бо саме бібліотеки показують рівень розвитку науки, освіти та культури, а також його історію. Кожний історичний період розвитку суспільства є особливий, і ця особливість передається і на бібліотечну діяльність. Особливістю сучасної діяльності бібліотек є швидке та активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Необхідними інформаційно-комунікаційними технологіями, у цьому контексті, володіють інформаційно-аналітичні підрозділи провідних бібліотек.

Зокрема, певні успіхи в напрямі інтелектуалізації інформаційного простору та забезпеченні інформаційного супроводу суспільно важливих державних процесів демонструють інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (далі – СІАЗ) та Національна юридична бібліотека (далі – НЮБ). СІАЗ став практично першим у структурах вітчизняних бібліотек інформаційно-аналітичним підрозділом щодо інформаційного забезпечення органів державної влади, надання послуг із моніторингу регіональної та зарубіжної преси, а також із підготовки інформаційно-аналітичних продуктів на його основі. Аналітиками служб проводиться щоденний бібліотечний моніторинг ЗМІ. Уже стала усталеною практика СІАЗ і НЮБ щодо забезпечення міністерств і урядових відомств оперативними інформаційно-аналітичними матеріалами з потрібної замовнику тематики [9].

Тобто, бібліотечні інформаційно-аналітичні продукти є ефективним інструментом інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень шляхом створення необхідного інформаційного підґрунтя для усвідомлення управлінцями суспільних очікувань і потреб, основних факторів впливу на суспільно-політичну ситуацію.

Позитивний досвід співпраці СІАЗ НБУВ із РНБО України з питань протидії інформаційній агресії з боку РФ свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Зокрема, йдеться про можливості моніторингу й аналізу актуальних проблем суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотеки для потреб державних органів; з іншого боку, – про поширення суспільно важливої інформації серед населення, розширення вільного доступу до неї користувачів бібліотеки.

Як зазначає Т. Гранчак, практика показує, що замовників цікавить не стільки розробка стратегій і сценаріїв, теоретична перевірка обґрунтованості проєктів рішень, скільки моніторинг ситуації та пошук інформаційного підтвердження правильності обраних тактик [10]. Бібліотечні ж сайти та сторінки в соціальних мережах можна вважати як один із стратегічних напрямів роботи в наданні інформаційних продуктів у масштабах глобального світового простору.

Не можна не погодитися з думкою Л. Чуприни, який зауважує, що активна участь наукової бібліотеки в соціокомунікаційних процесах є однією з умов її успішного розвитку. У нинішніх реаліях важлива частина суспільних процесів пов'язана з організацією інформаційної протидії зовнішнім інформаційно-психологічним впливам, гібридним загрозам. З огляду на досвід співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з органами державної влади можемо говорити про доцільність залучення їх до розвитку системи стратегічних комунікацій. Наприклад, одним із завдань міністерства інформаційної політики є забезпечення створення механізмів моніторингу відкритих джерел інформації для потреб стратегічних комунікацій. Наукові бібліотеки можуть стати складовою такого механізму. Так, аналітичні підрозділи НБУВ давно вже проводять тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади, які допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі ситуації, виявленні закономірностей суспільного розвитку, виробленні доцільних і обґрунтованих пропозицій для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління [11].

Інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек є одним із головних посередників між суспільством та владою. Володіючи інформацією, ці структури доносять її до органів державної влади, або навпаки, – до суспільства без викривлень, упередженості.

Як зауважує Т. Гранчак, у зв'язку з тим, що інформаційні потоки зростають швидкими темпами, бібліотеки беруть на себе роль наукових центрів з аналізу тенденцій розвитку інформаційної сфери суспільства, розробки і впровадження ефективних методик користування та керування інформацією в системі політичної комунікації. Адже саме бібліотеки мають необхідну науково-методологічну базу й досвід, а також можливість забезпечити швидкий і зручний онлайн-доступ користувачів до інформації [12].

Можна погодитися з думкою Л. Чуприни, який вважає, що науковим бібліотекам не варто чекати, доки будуть прийняті державні рішення щодо залучення їх у систему стратегічних комунікацій. Необхідно продовжити переорієнтування бібліотечного маркетингу на читача й активніше пропонувати та просувати власні інформаційні сервіси й послуги. Зокрема, і орієнтовані на таких користувачів, як органи державної влади. Здається, загальновизнаною в науковій літературі з бібліотечної справи є думка, що

лише сучасні бібліотечні онлайн-сервіси дають шанс на життя науковим бібліотекам [11].

Отже, досліджено та проаналізовано великий масив інформації, що дає змогу зробити певні висновки. Стратегічним засобом у розвитку сучасного інформаційного суспільства, насамперед, є комунікація, завдяки якій суспільство отримує правдиву інформацію. Тому на сьогодні одним із головних стратегічних завдань має бути постійний моніторинг подій, фактів у глобальному світовому і вітчизняному інформаційному просторі для запобігання дезінформації та деструктивній пропаганді.

Важливим критерієм, який знизить негативні явища пропаганди й дезінформації, є формування та розвиток якісної інформації. Метою стратегічних комунікацій все більше стає просування та популяризація інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек як нагальної потреби у вирішенні стратегічних питань. Бібліотечні сайти й сторінки в соціальних мережах можна вважати одним із стратегічних напрямів роботи в наданні таких продуктів.

Таким чином, інформаційно-аналітична діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського саме й спрямована на виробництво різноманітних інтелектуально-інформаційних ресурсів відповідно до запитів сучасних користувачів. Популяризація ж високоякісної незалежної інформації кардинально змінює та зміцнює інформаційний простір держави, а також і знижує поширення та пропаганду фейкової інформації, особливо через соціальні інтернет-сервіси.

Бібліотеки сьогодні дійсно можуть стати дієвим засобом захисту інформаційного простору, а також надійним посередником у системі комунікацій між владою і громадою, вибудовуючи зворотний зв'язок між ними для задоволення інформаційних потреб.

Список бібліографічних посилань

1. Литвиненко О. В., Бінько І. Ф., Потіха В. М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України : монографія. Київ, 1998. 145 с.

2. Молодецька К. Роль соціальних інтернет-сервісів у процесі забезпечення інформаційної безпеки держави. *Нац. ун-т «Львівська політехніка»*. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/4587/1/ICS-2016_26-27.pdf

3. Гребенюк М. В. Проблеми протидії поширенню деструктивної пропаганди та дезінформації напередодні виборів: аналіз досвіду ЄС. *Інформація і право*. URL: <http://ippi.org.ua/grebenyuk-mv-leonov-bd-problemi-protidii-poshirennyu-destruktivnoi-propagandi-ta-dezinformatsii-nape>

4. МКМС оприлюднило проєкт закону про дезінформацію. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2859620-mkms-opriludnilo-proekt-zakonu-pro-dezinformaciu.html>

5. В Україні ліквідували ботові господарства. *wGospodarce*. URL: <https://wgospodarce.pl/informacje/75525-na-ukrainie-zlikwidowano-farmy-botow>
6. Намагалися деморалізувати харків'ян. СБУ повідомила про заблоковані російські Telegram-канали та ботоферми. *НВ*. URL: <https://nv.ua/ukr/kharkiv/viyna-rf-proti-ukrajini-sbu-zablokuvala-7-telegram-kanaliv-ta-botofermi-novini-harkova-50236998.html>
7. Закон ЄС про цифрові послуги «не повинен стати паперовим тигром». *Emerging Europe*. URL: <https://emerging-europe.com/business/eus-digital-services-act-must-not-become-a-paper-tiger>
8. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Київ, 2005. 383 с. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/ORSIB.pdf>
9. Желай О. Моніторинг негативних інформаційних проявів як напрям інформаційно-аналітичної діяльності (за досвідом аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Київ. нац. ун-т культури і мистецтв*. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Z-tezy.pdf>
10. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури як суб'єкти національної інформаційної політики. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 43. С. 24–46. <https://doi.org/10.15407/nr.43.24>
11. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 274–284. <https://doi.org/10.15407/nr.48.274>
12. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія. Київ, 2012. 481 с. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/monog-granchak.pdf>